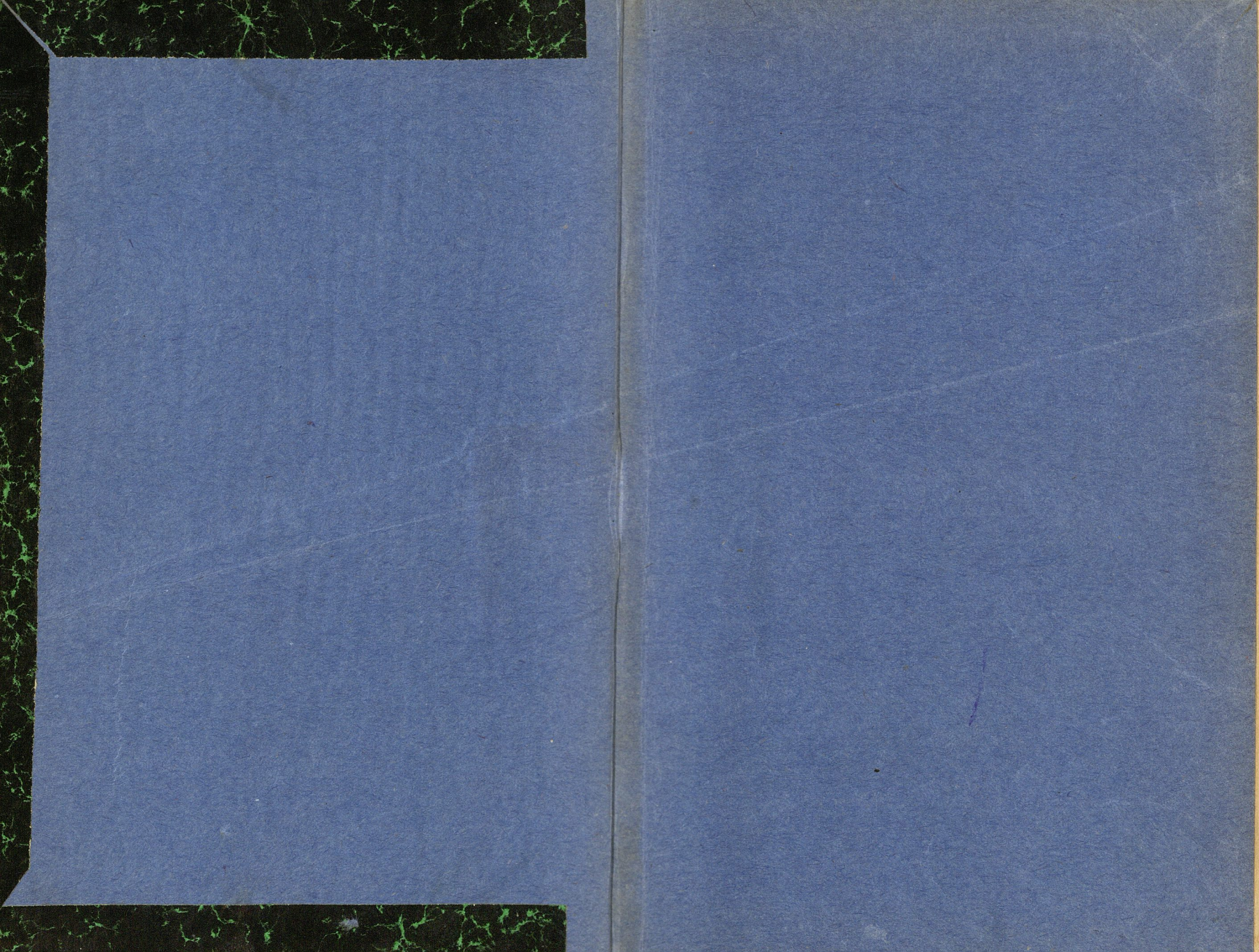

1

ΕΥΑΓΓ. Ε. ΠΡΥΛΙΝΗ
ΚΛΗΡΗΓΟΥ
ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΙΔΑΓ. ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθ.

20,88

Η ΠΑΙΔΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Π.Ε.Κ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθ.

17/3361

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Γεν. αριθ.

Κατάλογος

Βιβλ. αριθ.

(Μή βία τοῖς παιῶν ἐν τοῖς
μαθήμασιν, ἀλλὰ παίζοντας
τόφω. Πλάτ. Πολιτ. 536)

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Αριθ.

252

Βαση ...

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΣ Κ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗ
Ἀριστείδου 1

1930

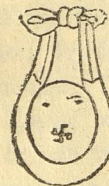
ΕΥΑΓΓ. Ε. ΠΑΥΛΙΝΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ

94
θεορέα κος
κ. Γ. Σταυρογιάννη
Γυμνασιού

μαρρωτό

Η ΠΑΙΔΙΑ

94

(Μὴ βία τοὺς παῖδας ἐν τοῖς
μαθήμασιν, ἀλλὰ παίζοντας
τρέφε. Πλάτ. Πολιτ. 536)

ΑΘΗΝΑΙ
ΤΥΠΟΙΣ Κ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΗ
Ἀριστείδου 1
1930

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οὐδέποτε οὐδαμῶθεν ἐπιστεύθη ὅτι ἡ ψυχολογία τῆς παιδείας εἶναι κλάδος τοῦ ἐπιστητοῦ ἀπαραίτητος δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦν τοὺς παῖδας εἰς τὴν παιδείαν. Πανταχόθεν νομίζεται: ὅτι μὲ τὴν ψυχολογίαν τῆς παιδείας πρέπει νὰ ἀσχολοῦνται ὅλοι, ὅχι ὅμως καὶ οἱ γυμνασταί. Ὁ γυμναστής θεωρεῖται συνήθως διδάσκαλος τῆς ἀμπάριζας, ἢ τοῦ foot-ball, ἢ τῆς ζύμης καὶ ἀπὸ κανενὸς τὸν νοῦν δὲν ἐπέρασεν ἢ σκέψις ὅτι, ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθές, δὲν θὰ ἐχρειάζετο οὗτος. Νοστιμὸν θὰ ἦτο, ἂν οἱ παῖδες ἐπερίμεναν νὰ διδαχθοῦν ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους νὰ παίζου.

Ἡ ἀντίληψις δὲ αὐτὴ δὲν ἐπικρατεῖ μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως μάλιστα αὐτῆς δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται ὑψηλότερα ἀπὸ πολλὰ ἄλλα μεγάλα κράτη. Ἀπὸ μιᾶς εἰκοσιπενταετίας καὶ πλέον καταβάλλεται ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος πρᾶσπάθεια πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ γυμναστοῦ ἀπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐμπειρικότητος.

Ἔχω ὅμως τὴν ἀντίληψιν ὅτι τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τὸ κράτος, δὲν εἶναι ἀρκετά. Τὰ βιολογικὰ μαθήματα, τὰ ὅποια εἰσήχθησαν εἰς τὴν Σχολὴν τῶν γυμναστίων καὶ κατόπιν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τῆς γυμναστικῆς, εἶναι θεδαιῶς ἀπαραίτητα, δὲν δύνανται ὅμως μόνα τῶν νὰ εἰσαγάγουν τοὺς μέλλοντας γυμναστὰς εἰς τὸ γυμναστικὸν πνεῦμα. Διότι, ὅταν ἐκείνους, εἰς τὰ χεῖρας τῶν

ὁποίων θὰ ἐμπιστευθῶμεν τὴν νεότητά, διδάσκομεν πῶς ἀναπνοὴς κάμνει ὁ ἄνθρωπος εἰς ἕκαστον λεπτὸν τῆς ὥρας, ἢ πῶσον πρέπει νὰ εἶναι τὸ βάρος τοῦ ὑγιαῖν ἄνθρώπου καὶ μόνον αὐτὰ, δημιουργοῦμεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ παῖδες καὶ οἱ ἔφηβοι εἶναι μηχαναὶ καὶ αὐτοὶ μηχανικοὶ ἐντελταμένοι νὰ θέτουν αὐτοὺς εἰς κίνησιν. Δὲν πιστεύω δὲ νὰ ὑπάρχη κανεὶς, πού νὰ περιμένῃ, ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μόνον των καὶ εἰς τὰ καλὰ καθούμενα θὰ μαντεύσουν ὅτι πλὴν τῶν ἀνατομικῶν στοιχείων καὶ τῶν φυσιολογικῶν γεγονότων ὑπάρχουν καὶ ψυχολογικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ὀφείλουν νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν των καὶ νὰ καλλιεργοῦν.

Ὅταν διωρίσθην εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τῆς γυμναστικῆς, μοῦ ἀνετέθη μεταξὺ τῶν ἄλλων μαθημάτων καὶ τὸ τῶν παιδιῶν. Εὐθὺς ἐξαρχῆς δὲν ἐσχημάτισα τὴν ἀντίληψιν ὅτι προεχειρίσθην εἰς ἕνα play-leaders καὶ ὅτι εἶχον προορισμὸν νὰ διδάξω εἰς τοὺς μαθητὰς μου τὸ κυνηγητό, τὸ ψήθηκε καὶ τὸ foot-ball, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἐγνώριζον, πρὶν νὰ ἔλθω εἰς τὸ Διδασκαλεῖον. Ἀφήνω, πού θὰ ἔπρεπε νὰ διδάξω τὸ Volley-ball καὶ τὸ Basket-ball, παιδιὰς τὰς ὁποίας ἐγνώριζον οἱ μαθηταί, δὲν ἐγνώριζον ὅμως ἐγὼ, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν, πού ὑπῆρξα καὶ ἐγὼ νέος, αἱ παιδιὰ αὐτὰ δὲν εἶχον εἰσαχθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀνέλαβον τὸ μάθημα αὐτὸ μὲ τὴν ἀντίληψιν ὅτι προορισμὸς μου ἦτο νὰ καταστήσω τοὺς μαθητὰς μου ἱκανοὺς νὰ χειρίζωνται τὰς παιδιὰς ὡς μέσον ἀγωγῆς, ὡς μέσον προαγωγῆς ὅχι μόνον τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῦ ὅλου ἀτόμου. Τοῦτο ἦτο βεβαίως ἀρκετὰ δύσκολον δι' ἐμέ, δὲν ἐδίστασα ὅμως, διότι ἐνόμισα ὅτι ὁσονδήποτε ἀτελῶς καὶ ἂν ἐδίδασκον, θὰ ἤμουν ὠφέλιμος. Ἐσκέφθην ὅτι, ἂν δὲν ἐπετυγχάνετο τίποτε ἄλλο, θὰ ἐπετυγχάνετο νὰ ἐγερθῶν εἰς τοὺς μαθητὰς μου ἀπορία:

καὶ νὰ δημιουργηθοῦν ἐνδιαφέροντα. Ἐπίστευσα ἐπίσης ὅτι κάποιος ἔπρεπε νὰ εὔρεθῆ νὰ δώσῃ μίαν ὄθησιν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν. Ὁ πρῶτος αὐτὸς ἐνόμισα ὅτι δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἦτο γίγας. Ἦρκουν καὶ ἐγὼ καὶ τὸ ἔπραξα. Αἱ ἴδιαι σκέψεις μὲ ὠδήγησαν καὶ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου τούτου.

Πολλοὶ θὰ ἐκπλαγοῦν διὰ τὸ θάρρος μου. Δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ ἐξηγήσουν, πῶς ἐτόλμησα νὰ προβῶ εἰς τοιοῦτον ἐγχεῖρημα, χωρὶς νὰ ἔχω τὸν τίτλον καθηγητοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πανεπιστημίου. Δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ ἐξηγήσουν, διατί δὲν ἐπροτίμησα νὰ μεταφράσω κάποιον ξένον ἔργον. Ἐχω ὅμως τὴν γνώμην ὅτι εἶναι ἀπείρως ἀποτελεσματικώτερος κανεὶς, ὅταν ἐκφράξῃ τὰς προσωπικὰς του ἀντιλήψεις, ὅσονδήποτε ταπειναὶ καὶ ἂν εἶναι αὐταί, παρὰ ὅταν ἐπιβαίνη τῶν ὤμων ἐνὸς ἀνεγνωρισμένου σοφοῦ καὶ δογματίζει καὶ χαρακίωεται ἐναντίον οἰασδῆποτε ἀντιλογίας.

Ἐὰν τὸ παρὸν ἐλληνικὸν ἔργον εἶναι ἀνεπαρκές, δὲν σημαίνει τίποτε. Κάποιος ἄλλος θὰ εὑρεθῆ ἀργότερον, ὁ ὁποῖος θὰ κάμῃ ἄλλο τελειότερον. Ἐὰν δέ, ὡς ἐλπίζω, ὁ ἄλλος αὐτὸς θὰ εἶναι γυμναστής, ὅπως καὶ ἐγὼ, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ, ὅτι τὸ ἔργον μου ἐσημείωσε θριαμβευτικὴν ἐπιτυχίαν, διότι ἐγένεν ἀφορμὴ νὰ τραποῦν οἱ γυμνασταὶ πρὸς τοιοῦτου εἶδους μελέτας καὶ νὰ σχηματίσων ἀνωτεραν ἀντίληψιν περὶ τοῦ προορισμοῦ των.

Κλείω τὸν πρόλογόν μου αὐτὸν μὲ τὴν ἐκφρασιν τῶν εὐχαριστιῶν μου πρὸς τοὺς μαθητὰς μου τοῦ σχολ. ἔτους 1929 - 1930, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται ἡ ἐκδοσις τοῦ παρόντος.

ΕΥΑΓΓ. ΠΑΥΛΙΝΗΣ.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΠΡΑΚΑΣΙΟΥ

Αριθ. 252
Κατηγ. 62 εΐδ ερα.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΑΙ ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΘΕΩΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΑΣ

Θεωρία τῆς δαψιλοῦς ἐνεργητικότητος

Τὴν θεωρίαν αὐτὴν προέτεινεν ὁ ποιητὴς Schiller καὶ
νιοθήτησε κατόπιν ὁ Spence. Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν,
ἐπειδὴ ὁ παῖς δὲν ἔχει νὰ ἀσχοληθῆ μὲ σοβαρὰ ἔργα,
συσσωρεύεται εἰς αὐτὸν περίσσεια ἐνεργητικότητος, ἢ
ὁποία διὰ τῆς παιδιᾶς ἐκρήγνυται εἰς ἐνέργειαν. Ἐπειδὴ
δὲ ἡ τάσις αὐτὴ πρὸς ἐνέργειαν δὲν εὐρίσκει ἔδαφος πρὸς
πραγματικὴν δράσιν, κατευθύνεται πρὸς ἀπομίμησιν τῆς
πραγματικῆς δράσεως. Ἐπομένως ἡ παιδιὰ δὲν εἶναι
ἄλλο, παρὰ ἀποτέλεσμα τῆς δαψιλείας τῆς ζωικῆς ἐνεργητικότητος, ἢ ὁποία ἐνυπάρχει εἰς τὸ ἄτομον.

1 Θεωρία τῆς ἀναπληρώσεως

Τὴν θεωρίαν αὐτὴν διέτύπωσεν ὁ Lange. Κατ' αὐ-
τὴν ἡ παιδιὰ ἀναπληρώνει τὴν σοβαρὰν ζωὴν εἰς τὴν
ικανοποίησιν τῶν ἀχρησιμοποιητῶν τάσεων. Αἱ ἀνάγκαι

τῆς ζωῆς ἐπιβάλλουν τὴν χρησιμοποίησιν ὁρισμένων λειτουργιῶν, ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι μένουσι ἀχρησιμοποίητοι καὶ ἔρχεται ἡ παιδιά, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν τῶσιν πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν. Οὕτως ἡ παιδιά ἀναπληρώνει τὴν σοβαρὰν ζωὴν. Ἡ καθιστικὴ ζωὴ π. χ. συντελεῖ, ὥστε ὁ ἀσχολούμενος εἰς αὐτὴν νὰ τείνῃ πρὸς παιδιάς ζωῆς, μὲ τὰς ὁποίας νὰ θέτῃ εἰς ἐνέργειαν τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς λειτουργίας, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν σοβαρὰν ἐργασίαν μένουσι ἀχρησιμοποίητοι. Αὐτὸς δὲ εἶναι κατὰ τὸν Lange ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ ἄγρια ζῶα παίζουν πολὺ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὰ κατοικίδια.

9 Θεωρία 3 τοῦ ἀταβισμού *

Ἡ θεωρία αὕτη ἐξηγέθη ὑπὸ τοῦ Stanley Hall, ὁ ὁποῖος τὴν ἐστήριξεν εἰς τὸν περίφημον βιογεννητικὸν νόμον τοῦ Haeckel «*ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἀτόμου εἶναι βραχεῖα ἐπανάληψις τῆς ἐξελιξεως τοῦ εἴδους*». Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν, ὅταν παίζῃ ὁ παῖς δὲν κάμνει ἄλλο παρὰ νὰ διέρχεται ἀπὸ τοὺς σταθμοὺς τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ τὰ κέντρα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διευθύνεται ἡ ἐνέργεια, δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένα, ἡ μορφή τῆς παιδικῆς ἐνεργείας εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία ἔχει κιδιωρωθῆ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως εἰς τὸ εἶδος. Δηλαδή ὁ παῖς τῆς μικρᾶς ἡλικίας, ὅταν παίζῃ, ἐνεργεῖ, ὅπως ἐνήργει ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, διὰ νὰ ζήσῃ καὶ μὲ τὴν πάροδον τῆς ἡλικίας ἀφήνει τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἐνεργείας καὶ προσεταιρίζεται ἄλλον, ἐκείνον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐνήργει ὁ ἄνθρωπος ὅταν ἐξηλθεν ἀπὸ τὴν πρω-

τόγονον κατάστασιν, Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἔζη ἀπὸ τὸ κυνήγιον καὶ διὰ τοῦτο ὁ παῖς κατὰ τὴν ἡλικίαν τῶν 6—9 ἐτῶν παίζει τὸ κυνηγητὸ ἢ ρίπτει λίθους. Μετὰ ταῦτα ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἠσπιάσθη τὸν νομαδικὸν βίον καὶ ὁ παῖς ὁ ὁποῖος ἐπέρασε τὸ ἑνατον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἀρέσκειται νὰ διευθύνῃ ζῶα, ἕως ὅτου μετὰ τὸ δωδέκατον ἔτος αἱ ἐνέργειαι τοῦ παιδὸς ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν οὗτος συνέπηξε κοινωνίας.

3 Θεωρία τῆς ἀνακουφίσεως *

Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν προέτειναν ὁ Schaller καὶ Lazarus, ἡ παιδιά εἶναι μέσον ἀνακουφίσεως τοῦ κουρασμένου ὀργανισμοῦ.

Ἡ θεωρία αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιότερα καὶ ἡ κοινοτέρα, ὅπως τὴν χαρακτηρίζει ὁ Claparède. Ὁ Πλούταρχος μᾶς λέγει ὅτι ὁ Λυκοῦργος ἐθεώρει τὴν παιδιάν «*ἡδυσμα τοῦ πόνου*»¹.

4 Θεωρία τῆς προπαρασκευῆς

Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀντελήφθησαν τὴν προπαρασκευασικὴν ἀξίαν τῆς παιδείας. Ἡ Σπάρτη ἐδημιούργει τοὺς πολίτας τῆς διὰ τῶν παιδιῶν, ὅπως καὶ αἱ Ἀθῆναι καὶ ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις. Ὁδὲ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης πραγματεύονται ἀρκετὰ τὸ ζήτημα τοῦτο. Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Rousseau ἀπέδωκεν εἰς τὴν παιδιάν σημα-

¹ Πλούτ. Λυκοῦργ. 25, 15

σίαν προπαρασκευαστικήν τοῦ παιδὸς διὰ τὴν σοβαρὰν ζωὴν. «*Όταν, λέγει, παίξει ὁ παῖς μετὴν σφαῖραν γυμνάζει τὸν ὀφθαλμὸν καὶ τὴν χεῖρα εἰς τὴν ἀκρίβειαν. Όταν ραβδίξει γυμνάζει τὴν χεῖρα χωρὶς οὐδὲν νὰ μανθάνῃ*». Κατόπιν ὁ Froebel μετεχειρίσθη τὴν παιδιὰν ὡς διδακτικὸν μέσον. Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος ἐξήγησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν παιδιάν, ὡς ἔχουσαν σκοπὸν προπαρασκευαστικὸν διὰ τὴν μέλλουσαν δρᾶσιν εἶναι ὁ Groos.

Πρῶτος οὗτος ἐπίστευσεν ὅτι ἡ παιδιὰ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἀπὸ βιολογικῆς ἀπόψεως. Παρατήρησεν ὅτι αἱ παιδιὰι διαφέρουν κατὰ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ζώων καὶ ὅτι αἱ ἐνέργειαι, εἰς τὰς ὁποίας προβαίνουν τὰ ἄτομα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ζωικοῦ εἴδους, εἶναι αἱ ἴδιαι καὶ εἶναι ἐκεῖναι, μετὰς ὁποίας τὰ ἄτομα τοῦ εἴδους αὐτοῦ διεξάγουν τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Ὁ μικρὸς γάτος, ὅταν ἴδῃ νὰ σείεται ὑπὸ τοῦ ἀνέμου φύλλον χάρτου, ὀρμᾷ ἐναντίον του ἀκριβῶς, ὅπως ἀργότερον θὰ ὀρμήσῃ ἐναντίον τῶν ποντικῶν. Τὰ ἐρίφια παίζοντα κτυποῦν τὰ μέτωπα ἀλλήλων, ὅπως, ὅταν ἀργότερον θὰ γίνουν τράγοι, θὰ ἀμύνονται διὰ τῶν κεράτων των. Οὐδέποτε δὲ οἱ μικροὶ γάτοι θὰ κτυπήσουν τὰ μέτωπα ἀλλήλων, οὔτε τὰ ἐρίφια θὰ ὀρμήσουν, διὰ νὰ συλλάβουν τὸ σειόμενον φύλλον.

Τοιουτοτρόπως ὁ Groos ἐξήγησε τὴν παιδιάν ὡς μέσον προπαρασκευῆς τοῦ παιδὸς διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ὀρίμου ἀνδρός. Ὁ παῖς δηλαδὴ κατὰ τὸν Groos γεννᾶται ἀτελής, μετὰ ὄργανα καὶ λειτουργίας ἀτελῶς ἀνεπτυγμένας καὶ διὰ τῆς παιδιᾶς ἀσκοῦνται τὰ ὄργανα καὶ αἱ λειτουργίαι καὶ διαμορφοῦνται καὶ συγκροτοῦνται διὰ τὴν σοβαρὰν ζωὴν τοῦ ὀρίμου ἀνδρός.

4 ✓ Θεωρία τῆς καθάρσεως

Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἀνέπτυξεν ὁ Carr. Οὗτος ἐξήγησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν παιδιάν ὡς καθαίρουσαν τὸν παῖδα ἀπὸ κληρονομηθείσας τίσεις. Διὰ τῆς παιδιᾶς, λέγει, καθαίρεται ὁ παῖς ἀπὸ τὰ ἐνστικτα, μετὰ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐφωδιασμένος ἀπὸ τὴν Φύσιν, τὰ ὁποῖα ὅμως εἶναι ἐπιβλαβῆ εἰς τὸν ἄνθρωπον τῆς σημερινῆς κοινωνίας.

Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν αἱ ἐπιβλαβεῖς τίσεις αὐταὶ δὲν ἐξαφανίζονται, ἀλλὰ διοχετεύονται, ἱκανοποιοῦνται δηλαδὴ μετὰ τὸ ἀζημίωτον. Αἱ ἐπιθετικαὶ διαθέσεις τοῦ παιδὸς ἱκανοποιοῦνται εἰς μίαν ἐπίθετον foot — ball καὶ οὕτω ματαιοῦται ἢ κατὰ τῶν ὁμοίων ἐπίθεσις, ἡ ὁποία θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ δυσάρεστα ἀποτελέσματα. Γίνεται δηλαδὴ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι γίνεται εἰς τὴν τραγωδίαν ἢ «*τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσις*».

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩ ΘΕΩΡΙΩΝ

Οἱ ὁπαδοὶ ἐκάστης ἐκ τῶν ἀνωτέρω θεωριῶν ἔχουν καὶ ἀντιτάσσουν ἐναντίον τῶν λοιπῶν τὰ ἐπιχειρήματά των, μετὰ τὰ ὁποῖα κατορθώνουν πράγματι νὰ τὰς κλονίσουν.

Θεωρία τῆς δαψιλοῦς ἐνεργητικότητος

Οὕτω διὰ τὴν σπενσεριανὴν θεωρίαν παρατηροῦν οἱ ὁπαδοὶ τῆς προπαρασκευαστικῆς θεωρίας, ὅτι δὲν εἶναι ὅλαι αἱ παιδιὰι μίμησις σοβαρῶν πράξεων. Ἐπίσης παρατη-

ροῦν ὅτι καὶ οἱ παῖδες καὶ τὰ ζῶα δὲν παίζουν μόνον μετὰ μακρὰν ἀνάπαυσιν, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη ὅταν εἶναι κατὰ-κοπα. Πράγματι δὲ οἱ ἐργαζόμενοι παῖδες, ὅταν τελειώση ἡ ἐργασία των, ἐλκύονται ἰσχυρότατα πρὸς τὴν παιδιάν. Ἄλλωστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ μὲ τὴν θεωρίαν αὐτήν, διατι ἡ παιδιὰ ἔχει τὴν μορφήν πολυπλόκου πρᾶξεως. Ἐὰν μοναδικὴ αἰτία τῆς παιδιᾶς ἦτο ἡ πλεονάζουσα ἐνεργητικότης, θὰ ἦτο δυνατόν αὕτη νὰ ἰκανοποιηθῇ εἰς στοιχειώδεις καὶ ἀπλᾶς ἐνεργείας, εἰς ἄλλα π. χ.

Μὲ τὴν πλεονάζουσαν ἐνεργητικότητα δύναται νὰ διακαίολογηθῇ ἡ ἐκλογή κατὰ τὰς παιδιᾶς ἐνεργειῶν ζωηροτέρων, ὄχι ὅμως; νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ παιδιὰ.

Θεωρία τῆς ἀναπληρώσεως

Ἡ θεωρία αὕτη δὲν φαίνεται νὰ διαφέρει τῆς προηγουμένης παρὰ μόνον κατὰ τὸ ὅτι αὕτη εἶναι, οὕτως εἶπεν, μερικωτέρα. Ὁ Spencer ὡς κίνητρον τῆς παιδιᾶς θεωρεῖ τὴν ἀφθονίαν τῆς ἐνεργητικότητος, ἡ ὁποία εἶναι συσσωρευμένη εἰς τὸν ὀργανισμόν. Ὁ Lange πιστεύει ὅτι ἡ ἐνεργητικότης αὕτη ἔχει συσσωρευθῆ εἰς ὠρισμένας λειτουργίας καὶ δὴ ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι μένουσι ἀχρησιμοποίητοι κατὰ τὴν σοβαρὰν ζωὴν. Ἄλλὰ ποία εἶναι ἡ σοβαρὰ ζωὴ, τὴν ὁποίαν ζῆ ὁ παῖς ἢ τὸ μικρὸν ζῶον; Ἐὰν τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχύη διὰ τοὺς ἐνήλικους, διατι ὁ ἐνήλικος δὲν ζητεῖ νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν τάσιν τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ἀχρησιμοποίητων λειτουργιῶν εἰς σοβαρὰ ἔργα ἄλλα, εἰς τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν αὐταί;

Θεωρία τοῦ ἀταβισμού

Ἡ θεωρία τοῦ ἀταβισμού εἶναι ἀπερροφημένη ἀπὸ τὴν μορφήν τῆς παιδιᾶς. Πρὸ τῆς μορφῆς ὅμως μᾶς χρειάζεται τὸ κίνητρον αὐτῆς. Διατι ὁ παῖς παίζων ἐνεργεῖ οὕτως ἢ ἄλλως εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὴν μορφήν τῆς παιδιᾶς. Οὔτε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ παῖς παίζει, διότι εἶναι ἀνάγκη νὰ διέλθῃ διὰ τῶν διαφορῶν σταθμῶν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου εἶδους. Διότι τότε δύναται νὰ προβληθῇ τὸ ἐρώτημα, διατι εἶναι ἀνάγκη νὰ διέλθῃ παίζων διὰ τῶν σταθμῶν αὐτῶν καὶ ὄχι ἐργαζόμενος, ὅπως οἱ ἐνήλικοι.

Θεωρία τῆς ἀνακουφίσεως

Μὲ τὰ τὴν θεωρίαν τῆς ἀνακουφίσεως ἐξηγεῖται τὸ αἶσθημα τῆς ἀνακουφίσεως, τὸ ὁποῖον δοκιμάζει κανεὶς, ὅταν, μετὰ ἐπίπονον καὶ ἀνιαρὰν ἐργασίαν, ἐπιδοθῇ εἰς παιδιᾶς. Ὅπως ὅμως παρατηρεῖ ὁ Claparède, δὲν ἐξηγεῖται διατι ὁ κουρασμένος θὰ κατέφευγεν εἰς τὴν παιδιάν καὶ ὄχι εἰς τὴν ἀνάπαυσιν, ὅπως δὲν ἐξηγεῖται διατι οἱ μικροὶ παῖδες παίζουν εὐθὺς μόλις ἐξυπνήσουν, ἀκούραστοι ἀκόμη καὶ τέλος δὲν ἐξηγεῖται ἀπὸ ποίαν ἐργασίαν εἶναι κουρασμένα τὰ μικρὰ ζῶα.

Θεωρία τῆς προπαρασκευῆς

Διὰ τῆς θεωρίας τῆς προπαρασκευῆς διαπιστοῦνται τὰ

ἀποτελέσματα τῆς παιδιᾶς, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ τὴν προηγουμένην θεωρίαν, ἡ ὁποία ἔχει ὑπ' ὄψιν ἕν ἀποτέλεσμα τῆς παιδιᾶς, τὴν ἀνακούφισιν εἰς ἓνα κουρασμένον ἀπὸ ἀνιαρὰν ἐργασίαν ἄνθρωπον. Δὲν πρόκειται ὁμως ἐδῶ νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο. Ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς παιδιᾶς εἶναι ἄλλο ζήτημα. Ἐδῶ πρόκειται νὰ μάθωμεν διατι τὸ παιδίον παίζει. Δὲν παίζει δὲ διὰ νὰ διαμορφωθῆ εἰς ἄνθρωπον ὡς θὰ ἀνεπτυχθῆ κατωτέρω. Ἐὰν ἡ θεωρία αὐτῆ ἦτο βᾶσιμος θὰ ἔπρεπεν, ὅπως λέγουν οἱ ἀντίπαλοι αὐτῆς, αἱ ἀσχολίαι τοῦ παιδὸς νὰ εἶναι ὅμοιαι μὲ τὰς τοῦ ὠρίμου ἀνδρός.

Αἱ ἀσχολίαι τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτοῦν γνώσεις ἑλλειπούσας ἀπὸ τὸν παῖδα καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν βεβαίως νὰ ζητηθῆ νὰ πράττῃ ὁ παῖς παίζων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀγνοεῖ, εἶναι ὁμως ἀνάγκη, ἐὰν ἡ θεωρία αὐτῆ εἶναι ἀληθῆς, ἡ ἐνεργεῖα τοῦ παιδὸς νὰ βασιζέται εἰς τὰς ἰδίας βᾶσεις καὶ νὰ ἔχη κοινούς χαρακτῆρας μὲ τὴν ἐνεργεῖαν τοῦ ὠρίμου ἀνδρός. Ἐν τούτοις ὁ μικρὸς παῖς ἀγνοεῖ τὴν κοινωνικὴν ομάδα καὶ ἐνεργεῖ τουλάχιστον μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους ἀτομικῶς ἐντελῶς. Τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα ζητεῖ ὁ παῖς νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τῆς ἐνεργείας του, εἶναι ἐντελῶς διάφορα πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ὁ σημερινὸς ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ζῆ μὲσα εἰς κοινωνικὸν σύνολον.

Ἐὰν σκοπὸς τῆς παιδιᾶς ἦτο ἡ προπαρασκευὴ τῶν λειτουργιῶν τοῦ παιδὸς διὰ τὴν μέλλουσαν δρασίαν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσκοῦνται κατὰ ἓνα μόνον τρόπον καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ δημιουργοῦνται, ὅπως ἀσκοῦνται. Δὲν ἐξηγεῖται διὰ τῆς θεωρίας αὐτῆς πῶς αἱ λειτουργίαι τοῦ παιδὸς ἀσκούμεναι εἰς ἐνεργείας παιδικὰς παρασκευάζονται διὰ τὰς ἀνδρικὰς τοιαύτας.

Θεωρία τῆς καθάρσεως

Καὶ διὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν πρέπει νὰ ἐπαναληφθῆ, ὅτι ἐλέχθη διὰ τὴν προηγουμένην. Ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς παιδιᾶς εἶναι ἄλλο ζήτημα. Εἰς τὸ ζήτημα διατι ὁ παῖς παίζει δὲν δίδεται ἀπάντησις οὔτε ἀπὸ αὐτὴν τὴν θεωρίαν. Ἐκτὸς ἂν διὰ τῆς θεωρίας αὐτῆς ἐννοεῖται ὅτι ὁ παῖς ὠθούμενος ἀπὸ ἐπιθετικὰς τάσεις ἐπιπίπτει κατὰ μιᾶς σφαίρας ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ὀμηλικῶν του, ἢ ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ὀμηλικῶν του ἐπίθεσιν εἰκονικὴν, ὁπότε τὸ κίνητρον τῆς παιδιᾶς εἶναι αἱ ἐπιθετικαὶ τάσεις. Ἄλλὰ διατι νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς σφαίρας ἢ εἰκονικῶς κατὰ τῶν ὀμηλικῶν του καὶ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἱκανοποιήσῃ ἑαυτὸν πλήρως; Ἡ διοχέτευσις αὐτῆς τάσεων ἀντιθέτων πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς σημερινῆς κοινωνίας δύναται νὰ νοηθῆ μόνον εἰς μερικὰς πράξεις ὀργῆς, ὅπως, ὅταν ὁ παῖς εἶναι ὠργισμένος κατὰ τῆς μητρός του, θραύει τὸ ποτήριον. Ἐδῶ πράγματι τὸ κίνητρον τῆς πράξεως εἶναι ἡ ἐπιθετικὴ τάσις. Πρόκειται ὁμως εἰς τὴν περιστάσιν αὐτὴν, ὅπως ὀρθῶς λέγει ὁ Claparède, περὶ κατευνασμοῦ συγκινήσεως καὶ δὴ προσκαίρου καὶ ὄχι περὶ ἀποβολῆς τελειωμένης ἐνεργείας. Τὸ ἔνστικτον τοῦ ἀγῶνος δὲν ἐξαλείφεται διὰ τῆς ἀσκήσεως τουναντίον μάλιστα ἐνισχύεται.

ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩ ΘΕΩΡΙΩΝ

Τὰς ἀνωτέρω θεωρίας ἐσκέφθη νὰ συμβιβάσῃ ὁ Claparède. Οὗτος ἔκαμε τὴν παρατήρησιν, ὅτι οἱ διατυπώ-

σαντες τὰς προηγουμένας θεωρίας ἐξήτασαν τὴν παιδιὰν παρατηροῦντες τὸν παῖδα ἄλλοι μὲν κατὰ μήκος, δηλαδὴ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τῶν τι οὗτος θὰ γίνῃ ἀργότερον, ἄλλοι δὲ κατὰ πλάτος, δηλαδὴ ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τῶν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα τοῦ παιδός, τὰ ὁποῖα παρατηροῦνται εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν παροῦσαν στιγμὴν. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν οἱ ἐξετάσαντες τὴν παιδιὰν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀπόψεως ἐξέλαβον τὰ παιγνιώδη φαινόμενα ὡς προπαρασκευὴν διὰ τὴν μετὰ ταῦτα ζωὴν, ὡς παράγοντας αὐξήσεως, ἐνῶ οἱ ἐξετάσαντες τὴν παιδιὰν ἀπὸ τῆς δευτέρας ἀπόψεως ἐξέλαβον ταῦτα, ὡς ἐκδήλωσι ἀνάγκης πρὸς ἐνέργειαν, πρὸς ἱκανοποίησιν παροῦσαν καὶ ἄμεσον.

Νομίζει δὲ ὁ Claparède, ὅτι ἡ παιδιὰ πρέπει νὰ ἐξεασθῇ καὶ ἀπὸ τὰς δύο ἀπόψεις καὶ τοιοῦτοτρόπως χαρακτηρίζει τὴν παιδιὰν ὡς μίαν ἐνέργειαν, τῆς ὁποίας τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα εἶναι φανταστικόν. Ὅπως δὲ, ὅταν ὁ χεῖμαρρος δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ κάποιον ἐμπόδιον, τὰ ὕδατα ἐκχειλίζουσι καὶ χαράσσουσι πλαγίως μίαν νέαν ὁδὸν τοιοῦτοτρόπως τὸ ρεῦμα τῶν παρορμήσεων, τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν διαφορόντων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ ἐγὼ μας, ζητεῖ μίαν διέξοδον εἰς τὴν φαντασίαν, εἰς τὴν παιδιάν, ὅταν ἡ πραγματικότης δὲν παρέχει καταλλήλους ὁδοὺς ἱκανοποιήσεως. Αὕτη δὲ ἡ διοχέτευσις εἶναι ἡ ἄμεσος, οὕτως εἰπεῖν, λειτουργία τῆς παιδιᾶς, ἐνῶ ἡ προπαρασκευὴ καὶ ἡ προάσκησις εἶναι ἡ γεννητικὴ ἄποψις αὐτῆς καὶ κάμνει τὸν ἐξῆς ἀφαρισμόν: **«ἡ παιδιὰ ἱκανοποιούσα παρούσας ἀνάγκας παρασκευάζει τὸ μέλλον»**. Ἀναλυτικώτερον δὲ λέγει περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς παιδιᾶς: **«Ἡ λειτουργία τῆς παιδιᾶς συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸ ἄτομον νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἐγὼ του, νὰ ἀ-**

ναπτύξῃ τὴν προσωπικότητά του, νὰ ἀκολουθήσῃ πρὸς στιγμὴν τὴν γραμμὴν τοῦ μεγαλυτέρου του ἐνδιαφέροντος εἰς τὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ τὸ κάμῃ καταφεύγον εἰς σοβαρὰς ἐνεργείας».

Τὸ ὅτι ἡ παιδιὰ ἱκανοποιεῖ παρούσας ἀνάγκας καὶ παρασκευάζει τὸ μέλλον εἶναι ὀρθόν. Τὸ κίνητρον ὅμως τῆς παιδιᾶς, ἡ αἰτία δὲν εἶναι ἡ προπαρασκευὴ, ὅπως ἀνεπύχθη εἰς τὴν κριτικὴν τῆς θεωρίας τῆς προπαρασκευῆς, ἀλλὰ εἶναι ἡ παροῦσα ἀνάγκη. Τὸ ἄτομον παίζει, διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ παρούσας ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι, ὅπως ὀρθῶς λέγει ὁ Claparède, συνίστανται εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐγὼ καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος. Ὅταν ὅμως ὁ σοφὸς αὐτὸς ἀνὴρ μᾶς λέγει ὅτι τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἄτομον δὲν δύναται νὰ τὸ κάμῃ καταφεύγον εἰς σοβαρὰς ἐνεργείας μᾶς περιπλέκει. Διότι ὁ ἐνήλικος δύναται νὰ καταφύγῃ εἰς σοβαρὰς ἐνεργείας καὶ ὅμως ἐνίοτε δὲν καταφεύγει, ἀλλὰ παίζει. Ἐνῶ ὁ παῖς οὐδέποτε καταφεύγει εἰς σοβαρὰς ἐνεργείας. Διὰ τὸ ἐνήλικος δὲν καταφεύγει εἰς σοβαρὰς ἐνεργείας, καίτοι δύναται νὰ καταφύγῃ; Καὶ διὰ τὸ παῖς οὐδέποτε καταφεύγει εἰς αὐτάς, ὅταν δὲ αἱ βιοτικαὶ συνθήκαι τὸν ἀναγκάσουσι νὰ ἐργασθῇ, δὲν βλέπει τὴν ὥραν νὰ τελειώσῃ ἡ ἐργασία, διὰ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν παιδιάν; Προφανῶς κάποια διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ παιδιᾶς καὶ ἐργασίας, ἡ ὁποία κάμνει τὴν πρώτην γλυκυτέραν. Ποία αὕτη ἡ διαφορὰ; Τί εἶναι εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὠθεῖ τὸ ἄτομον πρὸς τὴν παιδιάν καὶ ὄχι πρὸς τὴν ἐργασίαν; Λέγουσι ὅτι ὁ παῖς ὠθεῖται πρὸς τὴν παιδιάν, διότι εἶναι ἀνίκανος διὰ σοβαρὰν ἐνασχόλησιν. Τὸν τί-

τλον τῆς σοβαρότητος, τὸν ὁποῖον ὅλοι ἀποδίδουν εἰς τὰς ἀσχολίας τῶν ἐνηλίκων, θὰ ἠδυνάμεθα νὰ τὸν δεχθῶμεν ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ θεωρήσωμεν ἀστείας τὰς ἀσχολίας τῶν ἀνηλίκων. Θὰ ἦτο πολὺ ἐγωῖστρια ἡ ἡλικία τοῦ ὄριμου ἀνδρός, ἐὰν ἐνόμιζεν ὅτι μόνον αἱ ἰδικαὶ τῆς ἀσχολίαι εἶναι σοβαραί, ἐφ' ὅσον τὸ ἄτομον φθάνει εἰς αὐτήν, ἀφοῦ πρότερον περάσῃ ἀπὸ τὴν παιδικήν, χωρὶς νὰ ἀποθάνῃ.¹

Εἶναι δὲ περιέργον, πῶς ὅλοι αἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν παιδιὰν ἐθεώρησαν αὐτὴν ἀνάγκην, ἀπέδωσαν εἰς αὐτὴν σημασίαν καὶ ἀξίαν, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἐπίστευσαν ὅτι τὸ ἄτομον, ὅταν δὲν εἶναι ἀντίθετοι αἱ περιστάσεις, πρέπει νὰ καταφεύγῃ εἰς τὰς σοβαρὰς ἐνασχολήσεις, τὸ ἀντίθετον δηλαδή ἀπὸ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀληθές. Ἡ πρόληψις δὲ αὐτὴ εἶναι μία τῶν κυριωτάτων αἰτιῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἕως τώρα δὲν κατορθώθη νὰ ἐπέλθῃ ὁμογενεμία ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς παιδιᾶς. Ἐκλαμβάνουν τὴν παιδιὰν ὡς κάτι ἐκτὸς τάξεως, διὸ καὶ καθορίζουν ὅτι ὁ ἐπιδικωκόμενος σκοπὸς τῆς ἐνεργείας τοῦ παιδὸς εἶναι φανταστικός. Ἀφοῦ τὸ σπητάκι, τὸ ὁποῖον κτίζει ὁ παῖς, κτίζεται, διατὶ ὁ σκοπὸς εἶναι φανταστικός; Ὅταν οἱ παῖ-

¹ Ὁ ἴδιος ὁ Claparède γράφει περὶ τούτου εἰς ἄλλο σημείον τὰ ἑξῆς: «τὸ νὰ λέγῃ κανεὶς ὅτι ὁ παῖς παίζει, διότι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μετρηθῇ μὲ τὰς δυσκολίας τῆς σοβαρᾶς ζωῆς δὲν κάνει ἄλλο, παρὰ νὰ πισωγορῆσῃ τὸ ζήτημα, διότι, διατὶ ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς πρακτικῆς ἀνεπιτηδειότητος, ὅπως εἶναι ἡ παιδιὰ ἔχει προστατευθῆ διὰ μέσου τῆς ἐξελίξεως, ἐὰν δὲν εἶχε ἀξίαν αὐτὴ καθ' ἑαυτήν;»

Psychologie de l' enfant, onzième édition, Genève 1926. σελ. 443.

καὶ τοῦ foot—ball ἐπιτυγχάνουν νὰ περάσουν τὴν σφαῖραν εἰς τὸ ἀντίπαλον τέρμα, δὲν τὴν περνοῦν, ἀλλὰ φαντάζονται ὅτι τὴν ἐπέρασαν;

Ὁ συμβιβασμὸς λοιπὸν τῶν διαφόρων θεωριῶν, διὰ τῆς συνενώσεώς των δὲν εἶναι δυνατός. Ἡ ἰδική μου ἀντιληψις εἶναι ὅτι πρέπει αὐταὶ νὰ χωρισθοῦν διὰ νὰ συμβιβασθοῦν. Φαντάζομαι ὅτι ἡ ἀντιγνωμία αὐτὴ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι κάθε θεωρία ἐξήτασε τὴν παιδιὰν ἀπὸ μίαν ἰδιαιτέραν ἄποψιν, ἄλλη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ κινήτρου τῆς παιδιᾶς, ἄλλη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς, καὶ ἄλλη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς μορφῆς τῆς. Καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς ἐστηρίχθη καὶ ἔδωσα εἰς τὰς θεωρίας τὴν ἀνωτέρω σειράν. Πρώτας ἀνέφερον τὰς θεωρίας τοῦ Spencer καὶ τοῦ Lange, οἱ ὁποῖοι ἐξήτασαν τὸ κίνητρον τῆς παιδιᾶς. Κατόπιν τὴν τοῦ Hall, ὁ ὁποῖος ἐξήτασε τὴν παιδιὰν ἀπὸ τὴν μορφήν τῆς καὶ τελευταῖον τὰς θεωρίας τοῦ Schaller, τοῦ Groot καὶ τοῦ Carr, οἱ ὁποῖοι ἐστηρίχθησαν εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῆς παιδιᾶς. Καὶ ἀπὸ τὰς τρεῖς αὐτὰς ἀπόψεις πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἡ παιδιὰ, χωριστὰ ὅμως. Πρῶτον πρέπει νὰ ἐξετασθῇ τὸ κίνητρον τῆς παιδιᾶς, κατόπιν ἡ μορφή τῆς καὶ τέλος τὰ ἀποτελέσματά τῆς. Καίτοι τὰ ἀποτελέσματα τῆς παιδιᾶς εἶναι, ὡς θὰ ἴδωμεν, σχεδὸν αὐτονόητα.

ΠΑΙΔΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΖΩΗ ΤΟ ΚΙΝΗΤΡΟΝ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΑΣ

Ἐνέργεια-Λειτουργία

Διὰ νὰ καθορίσωμεν τὸ κίνητρον τῆς παιδιᾶς εἶναι ἀνάγκη βασικὴ νὰ μὴ προχωρήσωμεν πέραν τῆς Φύσεως καὶ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Φύσις δὲν ἔχει σκοπούς. Γνωρίζομεν ὅτι τρώγομεν διὰ νὰ τραφῶμεν, δὲν τρώγομεν ὅμως, διότι ἔχομεν συνείδησιν τοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ τρώγομεν, διότι αἱ παροῦσαι συναισθηματικαὶ καταστάσεις μᾶς παρορμοῦν εἰς τὸ νὰ φάγωμεν. Τὰς συναισθηματικὰς καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι παρορμοῦν εἰς τὴν παιδιάν πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν, διὰ νὰ καθορίσωμεν τὸ κίνητρον αὐτῆς, διὰ νὰ εὐρωμεν τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα «διατί ὁ παῖς παίζει». Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἀπάντησις εἶναι ἡ ἰδία μὲ ἐκείνην, ἡ ὁποία δύναται νὰ δοθῇ εἰς τὸ ἐρώτημα «διατί τὸ ἄτομον ζῆ»

Πρὶν ἐξετάσωμεν τὴν παιδιάν, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν ἐνέργειαν γενικῶς τοῦ ζῶντος ἀτόμου, τὴν λειτουργίαν δηλαδὴ ἐκείνην, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν συνισταμένην τῶν ἐπὶ μέρους λειτουργιῶν. Τὸ ζῶν ἄτομον ἐνεργεῖ καὶ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐπίδρασις τοῦ ἀτόμου, τὸ ἐξωτερικὸν ἀποτελέσμα τῆς δράσεως ἐμφανίζεται ὡς ὁ ἐπιδικώμενος σκοπὸς αὐτῆς. Δὲν εἶναι ὅμως. Ὁ σκοπός, τὸ κίνητρον εἶναι ἡ ἱκανοποίησις τῆς τάσεως πρὸς δράσιν. Ἡ ἱκανοποίησις τοῦ ἀτόμου προέρχεται ἐκ τῆς ἐπιτεύξεως

τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀποτελέσματος. Τὸ ἐξωτερικὸν ἀποτελέσμα ὡς ἐξωτερικόν, δὲν ἔχει ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ βαθυτέρου ἐγῶ. Ὅταν τὸ ἄτομον γίνῃ κύριος τῆς τροφῆς του, ἡ εὐάρεστος συναισθηματικὴ κατάστασις, ἡ ὁποία δημιουργεῖται, δὲν δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ φαγητόν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἐσωτερικῶν παρορμήσεων, ἀπὸ τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν τῆς δράσεως, ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν καὶ τὴν νίκην. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἡ ἱκανοποίησις συγχρονίζεται μὲ τὴν πρόσληψιν τῆς τροφῆς, πρὶν ἀκόμη γίνῃ ἡ ἀφομοίωσις, πρὶν ἀκόμη αὕτη φθάσῃ τουλάχιστον εἰς τὸν στόμαχον. Ἡ ἀξία δηλαδὴ τῆς δράσεως εὐρίσκεται εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν δράσιν καὶ ὄχι εἰς τὸ ἀποτελέσμα. Τρέχει ἡ πηδᾶ τὸ ἄτομον, διὰ νὰ συλλάβῃ τὸ θήραμά του, ἀλλὰ τρέχει καὶ πηδᾶ καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ θήραμα. Ρίπτει λίθους, διὰ νὰ φονεύσῃ τὸν ἀντίπαλον, ἀλλὰ καὶ ρίπτει λίθους εἰς τὴν θάλασσαν. Κτίζει οἰκίαν, διὰ νὰ κατοικήσῃ, ἢ σηπητάκι, διὰ νὰ τὸ χαλάσῃ. Πάντως κτίζει. Δὲν ἀδρανεῖ, οὔτε δύναται νὰ ἀδρανήσῃ. Ἡ τάσις τοῦ ἀτόμου νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἐγῶ του εἶναι διαρκῆς. Διότι ἀπραγματοποίητον ἐγῶ δὲν ὑπάρχει, διότι τὸ ἐγῶ δὲν εἶναι στατικόν εἶναι δυναμικόν, εἶναι κίνησις, ἐνέργεια. Ἀπραγματοποίητον ἐγῶ εἶναι ἰσοδύναμον πρὸς τὸν θάνατον. Ἡ παρόρμησις πρὸς ἐνέργειαν εἶναι ἀδιάπαστος, κύριον δὲ ἀποτελέσμα τῆς ἐνεργείας εἶναι ἡ ἱκανοποίησις τῆς παρορμήσεως, ἐνῶ τὸ ἐξωτερικὸν ἀποτελέσμα τῆς ἐνεργείας καθορίζεται χάριν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀποτελέσματος. Αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ Φύσις ἐπεδίωξε τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς. Ὡθεῖ ἐκ τῶν ἐσω.

Δουλεία—Έργον—Παιδιά.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου, ἐνεφανίσθη καὶ ἡ πρόνοια. Ὁ ἄνθρωπος ἐπροχώρησε πέραν ἑαυτοῦ καὶ ἀντέληφθη ὅτι δύναται νὰ ἀποθηκεύῃ τροφήν διὰ τὰς δυσκόλους περιστάσεις, νὰ κατασκευάζῃ κατοικίαν διὰ νὰ προφυλάσσεται κ.λ.π. Μὲ μίαν λέξιν ἐπρονόησε καὶ ἡ κατὰ πρόνοιαν ἐνεργεία του εἶναι ἐνεργεῖα, τῆς ὁποίας τὸ κίνητρον εἶναι ἐξωτερικόν. Ἡ ἀξία τῆς ἐνεργείας εὐρίσκεται ἔξω αὐτῆς, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀποτέλεσμα.

Εἰς τὴν περίστασιν ὅμως αὐτὴν ἔχομεν μίαν κατάστασιν πέραν τοῦ ὑποκειμένου, κατάστασιν ψευδῆ, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ. Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἶναι ἀδύνατος οἰαδήποτε ἐνεργεῖα, διὸ καὶ ἀντικαθίσταται ἡ κατάσταση αὐτὴ πάντοτε κατὰ κανόνα. Τὸ ἐξωτερικὸν κίνητρον χρησιμεύει μόνον διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐνεργείας, εὐθὺς δ' ἀμέσως ἀντικαθίσταται ὑπὸ ἐσωτερικοῦ τοιοῦτου. Ὁ κατασκευαστὴς μικρῶν ἀντικειμένων ἐργάζεται κατὰ πρόνοιαν, διὰ νὰ ζῆσῃ, κατὰ τὴν ἐργασίαν του ὅμως ἀπασχολεῖται μὲ τὴν μέτρησιν τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα κατασκευάζει, διαγωνίζεται πρὸς τὸν συντεχνίτην του, ἢ πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν του μετρῶν πόσα κατασκευάζει εἰς ἕκαστον πρῶτον λεπτὸν τῆς ὥρας.

Ὁ Claparède λέγει ὅτι «*ἡ ζωὴ θὰ ἦτο κόλασις, ἂν ἡ ἀνθρωπότης ἦτο ἠναγκασμένη νὰ ἐργάζεται ὑπὸ κίνητρον καθαρῶς ἐξωτερικόν*». Ἀναφέρει δὲ τοιοῦτου εἴδους ἐνεργείας ὑπὸ κίνητρον καθαρῶς ἐξωτερικὸν τὸν λίθον τοῦ Σισύφου, τὸν πῖθον τῶν Δαναΐδων καὶ τὴν ἐρ-

γασίαν τῶν μαθητῶν τοῦ σχολείου. Μόνον δηλαδὴ εἰς τὴν κόλασιν καὶ εἰς τὸ σχολεῖον δύναται κανεὶς νὰ συναντήσῃ τοιοῦτου εἴδους ἐνεργεῖαν. Ἐγὼ ὅμως νομίζω ὅτι καὶ εἰς τοῦ εἴδους αὐτοῦ τὴν ἐνεργεῖαν τὸ ἀρχικὸν κίνητρον ἀντικαθίσταται ὑπὸ ἐσωτερικοῦ τοιοῦτου. Φαντάζομαι ὅτι ὁ Σίσυφος μετρᾷ τὰς κυλίσεις, ἢ ἀπολαμβάνει τὸ θέαμα τῆς ἐπανακυλίσεως τοῦ λίθου πρὸς τὸν κατήφορον.

Πάντως τὸ ἀρχικὸν κίνητρον εἰς τὴν κατὰ πρόνοιαν ἐνεργεῖαν, τὴν καλουμένην συνήθως σοβαρὰν ἀσχολίαν, ἢ ἔργον, εἶναι ἐξωτερικὸν ἀδιαφόρως, ἂν ἐν τῷ μεταξὺ ἀντικαθίσταται. Ὁ τραπεζικὸς ὑπάλληλος δὲν δύναται νὰ ἐργασθῇ, ἐὰν τὸ ἐξωτερικὸν αὐτὸ κίνητρον δὲν ἀντικατασταθῇ ὑπὸ ἐσωτερικοῦ τοιοῦτου. Ὅταν ὅμως ἀναλαμβάνῃ ἐργασίαν, τὸ πρᾶττει κινούμενος ἀπὸ τὴν ἀνάγκην νὰ κερδίσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν.

Εἶναι δὲ δυνατὸν τὸ ἀρχικὸν κίνητρον νὰ εἶναι ἐνίοτε οὐχὶ ἡ πρόνοια, τὸ ἐπιδιωκόμενον ἐξωτερικὸν ἀποτέλεσμα, οὔτε ἡ ἱκανοποίησις τῆς ἐσωτερικῆς τάσεως πρὸς δρᾶσιν, ἀλλὰ ἡ παρούσα καὶ ἄμεσος ἐξωτερικὴ βία, ὁ ἐξαναγκασμός, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα τοῦ λίθου τοῦ Σισύφου, τοῦ πῖθου τῶν Δαναΐδων καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ μαθητοῦ.

Τοιοιτοτρόπως ἔχομεν τρεῖς μορφὰς τῆς ἐνεργείας, ἐκείνην, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχικὸν κίνητρον εἶναι ὁ ἐξαναγκασμός, ἐκείνην, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχικὸν κίνητρον εἶναι ἡ πρόνοια καὶ ἐκείνην, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχικὸν κίνητρον εἶναι ἡ ἱκανοποίησις τῆς ἐσωτερικῆς παρορμήσεως πρὸς δρᾶσιν. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ δουλεία, ἡ δευτέρα τὸ ἔργον καὶ ἡ τρίτη ἡ παιδιὰ.

Παιδιά

Κατὰ τὴν τρίτην αὐτὴν, τὴν περίπτωσιν τῆς παιδιᾶς τὸ ἐξωτερικὸν ἀποτελεσμα τῆς ἐνεργείας πιθανὸν νὰ εἶναι ἢ πρόσκτησις π. χ. τῆς τροφῆς, ὁ χαρακτήρ ὅμως τῆς ἐνεργείας δὲν μεταβάλλεται. Ὁ γέρον Λαέρτης βεβαίως θὰ ἔτρωγεν ἀπὸ τὰ λάχανα, τὰ ὁποῖα ἐκαλλιέργει εἰς τὸν κήπὸν του καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ συζητήσεις τοῦ Σωκράτους ἐγίνοντο ἀφορμὴ συμποσίου εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καλλίου ἢ τοῦ Ἀγάθωνος καὶ τὸ πτηνὸν κατὰ τὴν ἔρευνάν του εὐρίσκει σπόρους, οἱ ὁποῖοι τοῦ διεγείρουν τὰ πεπτικά του ὄργανα καὶ προκαλοῦν αὐτοὶ αὐτὸ νὰ τοὺς φάγη, ἢ τοιοῦτου ὅμως εἴδους ἐνέργεια δὲν παύει νὰ εἶναι διάφορος τῆς ἐνεργείας τοῦ Σισύφου ἢ τοῦ τραπεζικοῦ ὑπαλλήλου.

Ἀνεξαρτήτως ἐπομένως τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀποτελέσματος παιδιὰ εἶναι ἢ ἐνέργεια, τῆς ὁποίας τὸ ἀρχικὸν κίνητρον εἶναι ἢ ἐσωτερικὴ παρόρμησις πρὸς δρᾶσιν.

Τώρα ὅμως τὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον ἐτέθη εἰς τὴν ἀρχὴν «διατί ὁ παῖς παίζει» πρέπει νὰ μεταβληθῆ «διατί τὸ ἄτομον παίζει» διότι δὲν παίζει μόνον ὁ παῖς, παίζει καὶ ὁ ἐνήλικος καὶ τὸ ζῶον, ἐφ' ὅσον καὶ τὰ ἄτομα αὐτὰ παρορμῶνται ἐσωτερικῶς πρὸς δρᾶσιν. Εἰς τὸ ἐρώτημα δὲ τοῦτο «διατί τὸ ἄτομον παίζει» πρέπει νὰ δοθῆ ἢ ἀπάντησις «διότι παρορμᾶται ἐσωθεν» Ἐὰν δὲ τεθῆ καὶ τὸ ἐρώτημα «διατί τὸ ἄτομον παρορμᾶται πρὸς τὴν παιδιάν» ἢ ἀπάντησις δὲν θὰ δοθῆ ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτό, διότι ὑπερβαίνει τὰ ὄρια του. Ἐφ' ὅσον ἡ παιδιὰ ἢ ἡ ἐνέργεια εἶναι ἢ συνισταμένη τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν λειτουργιῶν, δηλαδή αὐτὴ ἢ ζωὴ, τὸ ἐρώτημα «διατί τὸ ἄτομον πα-

ρορμᾶται πρὸς παιδιάν» ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ «διατί τὸ ἄτομον παρορμᾶται πρὸς τὴν ζωὴν» καὶ ἐπομένως ἢ ἀπάντησις πρέπει νὰ δοθῆ ἄλλοθεν.

Καίτοι ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ἡ διαφορὰ, ἢ ὁποία ὑπάρχει μεταξὺ δουλείας, ἔργου καὶ παιδιᾶς, ἴσως δὲν εἶναι ἀσκοπον, νὰ διατυπωθοῦν ἀκόμη μερικαὶ διασαφηνίσεις. Διότι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀσχοληθέντας μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο προκατειλημμένοι ἀπὸ τὴν κρατοῦσαν κατάστασιν, τὴν ὁποῖαν ἐδημιούργησεν ὁ πολιτισμὸς ἐθεώρησαν τὴν παιδιάν ὡς κάτι πρόσθετον εἰς τὴν ζωὴν καὶ προεκάλεσαν τοιοῦτοτρόπως σύγχυσιν. Ὁ Lange π. χ. ἐθεώρησε τὴν παιδιάν συνειδητὴν αὐταπάτην, ἢ ὁποῖα προσορισμὸν ἔχει, νὰ συμπληρώσῃ τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν. Πιστεύει δηλαδή ὅτι ἡ ὑπόλοιπος ζωὴ εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, τὸ σύνθημα καὶ ὅτι ἡ παιδιὰ εἶναι τὸ πρόσθετον, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦτο χρειάζεται ψευδαῖς, φανταστικὰς προϋποθέσεις. Τὸ ἴδιον πιστεύει καὶ ὁ Claparède, ὅπως εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν θεωριῶν του ἀνεπτύχθη. Θεωρεῖ τὴν παιδιάν ὡς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς πραγματικότητος, ἐπιτρέπουσαν εἰς τὸ ἄτομον διὰ τῆς φαντασίας τῆς συνειδήσεως νὰ διαστείλῃ τὰς ἐσωτερικὰς του ἐπιθυμίας καὶ νὰ τὰς ἀπαλλάξῃ τῆς πίεσεως τῆς πραγματικότητος. Εἶναι βεβαίως τοῦτο ὀρθόν, πρέπει ὅμως νὰ νοηθῆ ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν εἶναι ἢ παιδιὰ, ἀλλ' ἢ πραγματικότης, ἢ ὁποῖα κατεπάτησε τὸν καταστατικὸν χάρτην τῆς Φύσεως, καὶ ἢ ὁποῖα δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ζῶμεν τὴν ζωὴν πλήρη καὶ ὅτι ἡ παιδιὰ εἶναι ἀντεπανάστασις ὑπὲρ τοῦ καταπατηθέντος δικαίου.

Ὅταν νοηθῆ τοῦτο, θὰ νοηθῆ ἐπίσης καὶ ὅτι εἶναι σφάλμα νὰ γίνεταί λόγος περὶ φαντασίας καὶ αὐταπάτης. Ὅταν τὸ ἄτομον ρίπτει λίθους, δὲν τοὺς ρίπτει ποτὲ ἀσκοπῶς. Ἐὰν δὲν ἐπιδιώκει διὰ τῆς ρίψεως πρόσθετον ἄλλον ἀπώτερον ἐξωτερικὸν ἀποτέλεσμα, τότε αὐτὴ ἢ ρίψις παραμένει μοναδικὸς σκοπός. Ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ αὐταπατηθῆ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐχθροῦ, τὸν ὁποῖον νὰ λιθοβολήτῃ. Ὅταν ἢ μικρὰ κόρη δίδῃ εἰς τὴν κοῦκλαν της νὰ φάγη, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ

φαντασθῆ ὅτι ἡ κοῦκλα τρώγει, διότι σκοπὸς τῆς μικρᾶς κόρης εἶναι νὰ δώσῃ φαγητόν, χωρὶς νὰ ἀπαιτῆ ἀπὸ κανένα νὰ τὸ δεχθῆ. Ἴσως μάλιστα, ἂν ἤξευρε ὅτι θὰ τὸ ἐδέχετο, νὰ μὴν τὸ ἐδίδει. Ἄλλωστε εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἐσωτερικοῦ ψυχικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ ἀπόστασις, ἢ ὁποία χρειάζεται, διὰ νὰ γίνῃ αἰσθητὴ ἢ μεταξὺ φαντασίας καὶ πραγματικότητος ἀντίθεσις. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς μεγαλυτέρας ἡλικίας, τοιαῦτα φαινόμενα δὲν ὑπάρχουν. Λέγουν μερικοὶ ψυχολόγοι ὅτι ὁ σκακιστὴς παίζει, φαντοζόμενος ὅτι ὑπάρχει ἀντίπαλος, ἀλλὰ μού φαίνεται ὅτι ὁ ἀντίπαλος δὲν εἶναι φανταστικός, εἶναι πραγματικός καὶ εἶναι ἐκεῖνος μὲ τὸν ὁποῖον παίζει οὗτος.

Ἡ παραδοχὴ τοῦ στοιχείου τῆς φαντασίας ὠδήγησεν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὸ παρεδέχθησαν νὰ κατατάξουν εἰς τὰς παιδιὰς παθολογικὰ φαινόμενα, ὅπως τὰ ὑστερικὰ τοιαῦτα, καθὼς καὶ τὰ παραληρήματα τῶν φρενοβλαβῶν. Ἐφ' ὅσον, λέγουν ὁ ὑστερικός φαντάζεται ὅτι ἔχει ἀνάπληρον τὸν πόδα, παίζει, ὅπως καὶ ὁ φρενοβλαβὴς, ὁ ὁποῖος φαντάζεται ἐαυτὸν βασιλέα. Τουναντίον δὲ τὰς ἐνεργείας, εἰς τὰς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ ἀνεύρουν τὸ στοιχεῖον τῆς φαντασίας χαρακτηρίζουν ὡς ἔργα. Καὶ ἐπειδὴ βλέπουν ὅτι ὑπάρχουν ἐνεργεῖαι τῶν ἐνηλίκων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς παιδιᾶς, στεροῦνται ὅμως τοῦ στοιχείου τῆς φαντασίας, καθώρισαν ὑπέρτερα ἔργα, εἰς τὴν κλάσιν δὲ αὐτὴν κατέταξαν ἐνεργείας, τῶν ὁποίων ἢ ἐπιφανειακὴ ὄψις εἶναι ὅψις ἔργου, τὸ κίνητρον ὅμως εἶναι καθαρῶς ἐσωτερικόν, ὅπως εἶναι αἱ ἀσχολίαι τῶν σοφῶν καὶ τῶν καλλιτεχνῶν Ἐπομένως ἡ παιδιὰ δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ἀπὸ τὸ στοιχεῖον τῆς φαντασίας, ἀφοῦ τοῦτο οὔτε κἀν ὑφίσταται. ¹

Ἄρθρον εἶναι τὸ ὅτι ζητοῦν νὰ χαρακτηρίσουν τὴν παιδιάν ἐκ τοῦ στοιχείου τῆς ἀνιδιοτελείας, διότι ἡ Φύσις εἶναι ἀνιδιοτελής. Ὁ ὑπολογισμὸς εἶναι ἐξημουργήμα τοῦ πολιτισμοῦ. Πρέπει ὅμως νὰ ἐκλάβωμεν τοῦτο, ὅπως καὶ προηγουμένως ἐση-

¹ Claparède. Αὐτόθ. σελ. 451 καὶ 457.

μειώθη, εἰς τὴν πλήρη τοῦ ἔκτασιν καὶ ἀνεξαρτήτως οἰουδήποτε ἐξωτερικοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐνεργείας. Δὲν πρέπει δηλαδὴ, νὰ φαντασθῶμεν ὅτι, ὅταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας ἐπιηράξει τὸ οἰκονομικὸν πεδῖον, πρόκειται κατὰ κανόνα περὶ ἔργου. Ἐργον ὑπάρχει, μόνον ὅταν ὑπάρχη πρόνοια. Ὅταν δὲν ὑπάρχη πρόνοια, ἔστω καὶ ἂν ἐπιηράζεται ἀπὸ τὴν ἐνεργεῖαν τὸ οἰκονομικὸν πεδῖον, πρόκειται περὶ παιδιᾶς. Ἐὰν δεχθῶμεν τὸ ἐναντίον, θὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ παῖς, ὁ ὁποῖος παίζει εἰς τὸν κῆπον καὶ ἀναρριχᾶται εἰς τὰ δένδρα, διακόπτει τὴν παιδιάν, ὅσῳκις εὐρίσκει μῆλον καὶ ἐπίδιδεται εἰς ἔργον διὰ νὰ κόψῃ τὸ μῆλον καὶ νὰ τὸ φάγῃ καὶ ὁ παῖς, ὁ ὁποῖος κόπτει μῆλα καὶ τὰ πετᾷ, παίζει. Ἐπίσης θὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ παῖδες τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων δὲν θὰ ἔπαιζον, ἀφοῦ ἡ δυσκολία τοῦ περισμοῦ τῆς τροφῆς θὰ συνεκράτει διαρκῶς ἀκμαῖον τὸ αἰσθημα τῆς πείνης καὶ τοιουτοτρόπως οὔτοι πᾶν ὅ,τι κατὰ τὰς ἀσχολίας τῶν εὐρισκον φαγώσιμον θὰ τὸ ἔτρωγον. Ὅπως θὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ ἄγρια τουλάχιστον ζῶα δὲν παίζουν, ἐφ' ὅσον ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας τῶν εἶναι πάντοτε ἢ κατὰκτησις τῆς τροφῆς. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἐδέχθησαν ὁ Spencer καὶ ὁ Lange. Τοιουτοτρόπως ὅμως ἐξάγεται τὸ ἄτοπον συμπέρασμα ὅτι ἡ παιδιὰ ἐδημιουργήθη ὑπὸ τῆς Φύσεως χάριν τῶν παιδιῶν τῶν πολιτισμένων ἀνθρώπων καὶ τῶν μικρῶν κατοικιδίων ζῶων. Θὰ συνεπεραίνομεν δηλαδὴ ὅτι ἡ Φύσις διαφορετικὰ ὥρισε τὰ πράγματα διὰ τοὺς πρωτογόνους καὶ διαφορετικὰ διὰ τοὺς πολιτισμένους, διαφορετικὰ δηλαδὴ διὰ ἄτομα τοῦ ἰδίου εἶδους. Πλὴν τούτου δὲ θὰ ἔπρεπεν, ἂν ἐστηριζόμεθα εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῶμεν, ὅπως ἐπιτυχῶς λέγει ὁ Claparède, ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ σχολείου δὲν εἶναι ἐργασία, ἀλλὰ παιδιὰ ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἐμπορικὴν ἀξίαν. ¹

¹ Ἡ οἰκονομικὴ ἀξία ἔχει σημασίαν; τότε τὸ ἔργον θὰ ἦτο ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον παράγει ἐμπορικὰς ἀξίας, ἢ παιδιὰ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν παράγει τίποτε. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἔπρεπε πλέον νὰ ὀμιλοῦμεν διὰ σχολικὴν ἐργασίαν, διότι αἱ λατινικαὶ μεταφράσεις καὶ αἱ γραμματικαὶ ἀναλύσεις τῶν πτωχῶν μαθη-

Τὰ χαρακτηρίζοντα τὴν παιδιάν εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἡ ἔλλειψις κάθε ἐξωτερικοῦ ἢ ἐσωτερικοῦ καταναγκασμοῦ, ἡ παντελής ἀπουσία τῆς προνοίας καὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ. Ὑπὸ τοὺς ὄρους δὲ αὐτοὺς παιδιὰ εἶναι κάθε εἶδους ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου, ἀπὸ τὰς ἀπλουστεράς ἐνεργείας τῶν βρεφῶν ἕως τὰς πολυπλοκωτάτας ἐνεργείας τῶν ἐνήλικων. Ὁ θηλασμός τοῦ βρέφους εἶναι παιδιὰ, ὅπως τὸ foot-ball, τὸ σκάκι, ἡ τέχνη, ἡ φιλοσοφία, ἡ θρησκεία, ἡ πολιτική. Τὸ τρώγειν εἶναι παιδιὰ, ἐκτὸς ἴσως διὰ τοὺς Ἀμερικανούς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ὀρίπτουν τὴν πένναν εἰς τὰ αὐτόματα ἐσθάρια, πρὸ τῶν ὁποίων τρώγουν ὄρθιοι, διὰ νὰ μὴ χάσουν χρόνον. Περὶ τοῦ ὅτι δὲ τὸ φαγητόν εἶναι παιδιὰ δύναται νὰ μᾶς τὸ ἀποδείξῃ ὁ τριετής παῖς, ὁ ὁποῖος κλαίει διὰν οἱ ἄλλοι τρώγουν καὶ αὐτὸς δὲν δύναται νὰ φάγῃ, διότι εἶναι χορτάτος. Ὁρμάται ὁ μικρὸς παῖς, πρὸς ἐνέργειαν. Τὸ ὅτι οἱ ἄλλοι τρώγουν γίνεται ἀφορμὴ νὰ τοῦ καθορισθῇ ἀντικείμενον τῆς ἐνεργείας τὸ φαγητόν. Δὲν δύναται ὅμως νὰ τὸ πράξῃ, διότι εἶναι χορτάτος καὶ στενοχωρεῖται καὶ κλαίει. Παιδιὰ δηλαδή εἶναι ὀλόκληρος ἡ ζωὴ, ὅπως αὕτη διωργανώθη ἀπὸ τὴν Φύσιν. Ὅταν ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἐχώρησε πέραν ἑαυτοῦ καὶ ἀντελήφθη τὴν ἀνάγκην τῆς ἐναποθηκεύσεως τῆς τροφῆς, τῆς οἰκοδομήσεως τῆς κατοικίας, τῆς ἐξασφαλίσεως ἀπὸ ἐχθρικός ἐπιθέσεις κ.λ.π. ἠναγκάσθη νὰ θυσιάσῃ τὴν ἐσωτερικὴν του ἐλευθερίαν καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἀναγκῶν του αὐτῶν. Ἐδημιουργήθη δηλαδή μία νέα κατάστασις, πρὸς τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν δύναται νὰ συμμορφωθῶν ὅλα τὰ ἄτομα. Αἱ ἐλεύθεροι ἰδιοσυγκρασίαι παραμένουν ἀνυπότακτοι εἰς τὸ καθέστω· αὐτὸ καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ δημιουργοί. Οἱ πολιτικοί, οἱ ἡγέται, οἱ φιλόσοφοι, οἱ καλλιτέχναι, οἱ ἐρευνηταὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐλεύθεροι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐργάζονται, παίζουσι. Ὁ ἐπιστήμων, ὁ ὁποῖος ἀφισώρει τὴν ζωὴν του εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ καρκίνου, ὁ μαθηματικὸς, ὁ ὁποῖος θυσιάζει τὸν ὕπνον του διὰ τὴν λύσιν ἐνὸς δυσκόλου προβλήματος, ὁ φιλόσοφος, ὅπως

τῶν μας οὐδόλω; εὐρίσκουσι, ἀλλοίμονον, καταναλωτὰς εἰς τὴν ἀγοράν.» Αὐτόθ. σελ. 499.

ὁ Σωκράτης, ὁ ὁποῖος γυρίζει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ διὰ νὰ εὕρῃ ἀνταγωνιστὰς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλοσοφίας του, ὁ καλλιτέχνης, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς οὐδεμίαν ὕλικὴν ἱκανοποίησιν, δὲν εἶναι ἐργάτης, εἶναι παίκτης, δὲν εἶναι ἐνήλικος, εἶναι παῖς. Ὁ καθηγητὴς ὅμως τῆς φυσιολογίας, ἡ τῶν μαθητικῶν, ἡ τῆς φιλοσοφίας, ὁ ὁποῖος διδάσκει διότι πληρώνεται εἶναι ἐργάτης. Γενικῶς ἐργάται εἶναι ὅσοι εἰς τὴν ἐνεργειάν των δὲν ἀκολουθοῦν τὸ ὑψηλότετον καὶ βαθύτατον τῶν διδαγμάτων τοῦ Χριστοῦ: «τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον».

Ἐὰν ὅμως καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς κλάσεις ὑπάρχουν ἐνήλικοι, οἱ ἐνήλικοι ἀνήκουν ὅλοι εἰς τὴν πρώτην κλάσιν. Πλησιέστεροι αὐτοὶ πρὸς τὴν Φύσιν δὲν δύναται νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐπιρροήν της. Ἐπειδὴ δὲ ὅλοι οἱ ἐνήλικοι ἀνήκουν εἰς τὴν πρώτην κλάσιν τὸ φαινόμενον τῆς παιδιᾶς ἐθεωρήθη φαινόμενον τῆς μικρᾶς ἡλικίας, ἐνῶ ἀντιθέτως τὸ φαινόμενον τῆς κατὰ πρόνοιαν ἐνεργείας, τοῦ ἔργου ἐθεωρήθη φαινόμενον τῆς ὀρίμου ἡλικίας. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τῆς ὀρίμου ἡλικίας πολλαὶ ἐνέργειαι ἔχουν ὅλους τοὺς χαρακτηριστῆρας τῆς παιδιᾶς ἐπικολούθησαν αἱ παρερμηνεῖαι καὶ ἡ σύγχυσις εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ προβλήματος, περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος.

Η ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΑΣ

Ἄταβιστικὴ θεωρία

Ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι ἀπὸ τοῦ θηλασμοῦ μέχρι τῶν ἀνωτάτων διανοητικῶν ἐνεργειῶν ἔχομεν τὸ φαινόμενον τῆς παιδιᾶς μετὰ πολλὰς ἄλλας ἐνδιαμέσους μορφάς. Ἴσως δὲ διὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν μορφῶν αὐτῶν πρέπει νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Hall. Τὸ ἄτομον γεννᾶται ἀτελές, κατόπιν δὲ μετὰ τὴν γέννησιν ἐξελισσεται. Ἐξελισσεται ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου, ἐξελισσεται δηλαδή ἡ παιδιὰ καὶ εἰς τοὺς διαφόρους σταθμοὺς τῆς ἐξελίξεως ἀντι-

στοιχοῦν διάφοροι μορφαὶ αὐτῆς. Ἡ διαδοχὴ τῶν μορφῶν αὐτῶν δύναται νὰ ἐξηγηθῆ διὰ τῆς θεωρίας τοῦ ἀταβισμού, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον διέρχεται διὰ τῶν διαφόρων σταθμῶν τῆς ἐξελίξεως τοῦ εἴδους.

Γενικώτερον ἢ ἰδέα ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀτόμου ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἴδους ἐξηνέχθη ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἀπὸ τὸν Ἄγγλον φυσιολόγον Harvey. Ἡσπασθησαν δὲ αὐτὴν κατόπιν καὶ ἄλλοι μέχρι τοῦ Haeckel, ὁ ὁποῖος τὴν ἀνύψωσεν εἰς τὸν περίφημον βιολογικὸν νόμον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ὄντογονία, (ἐξέλιξις τοῦ ἀτόμου) ἀκολουθεῖ τὴν πορείαν τῆς φυλογονίας (ἐξέλιξις τοῦ εἴδους). Παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν ἰδέαν αὐτὴν ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ἰδέα ὅτι καὶ ἡ ψυχολογικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀτόμου ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἴδους. Πρῶτος ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν αὐτὴν ὁ Rousseau, εἶδομεν δὲ ὅτι ὁ Hall ἐπ' αὐτῆς ἐστηρίχθη, διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν παιδιάν. Δι' αὐτῆς ἐρμηνεύεται μία μόνον ἄποψις τοῦ προβλήματος τῆς παιδιᾶς, ἡ μορφή αὐτῆς.

Τὸ ἄτομον εὐθύς μετὰ τὴν γέννησίν του παρορμάται πρὸς ἐνέργειαν. Παρορμάται πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν διαφόρων σωματικῶν καὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν, αἱ ὁποῖαι τὸ ἀποτελοῦν.

Ἐφόσον μία λειτουργία συγκροτεῖται, παρουσιάζεται παραλλήλως καὶ ἡ τάσις πρὸς χρησιμοποίησίν της. Ἡ ἐμφάνισις ἐπομένως μιᾶς λειτουργίας συνοδεύεται ἀπὸ τὴν παρόρμησιν πρὸς χρησιμοποίησιν τῆς λειτουργίας αὐτῆς. Δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ἀμφισβητηθῆ ὅτι αἱ λειτουργίαι εἰς τὸ ἄτομον ἐμφανίζονται κατὰ τὴν σειρᾶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεφανίσθησαν καὶ εἰς τὸ εἶδος. Τὸ παίζον ἄτομον

ἐπομένως διέρχεται πράγματι διὰ τῶν σταθμῶν τῆς ἐξελίξεως τοῦ εἴδους, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας τοῦ Hall. Πρὶν ὅμως νὰ ζητήσωμεν νὰ εὕρωμεν ποία εἶναι ἡ σειρὰ αὐτῆ, εἶναι ἀνάγκη νὰ δοθῆ ἡ ἐξήγησις ὅτι ὁ καθορισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ γίνῃ μετὰ τὸν τρόπον, μετὰ τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀνωτέρω θεωρίας.

Οὗτοι ἐζήτησαν νὰ καθορίσουν τοὺς σταθμοὺς αὐτοὺς ἀπὸ τὰς τελειωμένας πράξεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐπιδίδεται τὸ ἄτομον. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἤχθησαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ παῖς εἰς μίαν ὥρισμένην ἡλικίαν παίζει κυνηγητό, διότι ἡ ἡλικία αὐτῆ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἔζη ἀπὸ τὸ κυνήγιον. Ὅτι εἰς μίαν ἄλλην ἡλικίαν ἀρέσκεται νὰ ἀσχολῆται μετὰ τὰ ζῶα, διότι αὐτῆ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἠσπασθῆ τὴν ποιμενικὴν ζωὴν. Ἐπίστευσαν δὲ ὅτι ὁ μικρὸς παῖς ἀρέσκεται νὰ παίξῃ μετὰ τὸ ὕδωρ, διότι κάποτε ὁ ἄνθρωπος ἔζησεν εἰς τὰς λίμνας καὶ ὅτι τὸ γεωργικὸν ἢ τὸ ἐμπορικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται εἰς τὰς παιδιὰς τῆς κηπουρικῆς ἢ τῆς πωλήσεως εὐτελῶν ἀντικειμένων, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἐκαλλιέργησε τὴν γῆν, ἢ ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἐδέχθησαν δηλαδὴ ὅτι ὑπάρχει κυνηγετικὸν ἐνστικτον, ποιμενικὸν ἐνστικτον κτλ. √

Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ εἶναι ἄστοχος. Ἐὰν ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ ἦτο ἀληθής, θὰ ἔπρεπε νὰ ἴσχυε δι' ὅλους τοὺς παῖδας τῆς ἰδίας ἡλικίας. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ μετὰ τὴν ποιμενικὴν περίοδον, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσχολοῦνται μετὰ τὰ ζῶα καὶ οἱ παῖδες τῶν πόλεων, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν ἔχουν ζῶα, μετὰ τὰ ὁποῖα νὰ

ἀσχοληθοῦν καὶ ἡ ζωὴ τῶν παίδων τούτων θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνακοπῇ, μέχρις ὅτου φθάσουν εἰς μίαν ἡλικίαν, τῆς ὁποίας τὰ ἐνδιαφέροντα θὰ ἠδύνατο νὰ ικανοποιήσῃ ἡ ἀστική ζωὴ. Ἐπίσης θὰ ἔπρεπε νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ὁ παῖς, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνετρέφετο εἰς μίαν ἔρημον καὶ ὁ ὁποῖος δὲν θὰ εἶχεν ἴδῃ ποτὲ οἰκίαν ἢ καλύβην, θὰ ἔκτιζε σπητάκια, ἢ θὰ ἐξήτει νὰ στεγασθῇ, ὅταν θὰ ἔφθανεν εἰς τὴν ἡλικίαν, ἢ ὁποία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἐστεγάσθη. Διότι δὲν ὑπάρχει ἄλλος μηχανισμὸς τῆς ἐπαναλήψεως τῶν πράξεων τῶν προγόνων, ἀπὸ τὸν τῆς καθιερώσεως αὐτῶν εἰς τὸ εἶδος, ἀπὸ τὸ νὰ καταστοῦν δηλαδὴ αἱ πράξεις διὰ τῆς ἐπαναλήψεως ἔνστικτα. Δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ τὸ ἔνστικτον εἰς ὠρισμένα ἄτομα, οἱ παῖδες π. χ. τῶν χωρίων νὰ ἔχουν ποιμενικὸν ἔνστικτον καὶ οἱ παῖδες τῶν πόλεων νὰ μὴν ἔχουν.

Ἡ ἀστοχία τῆς σκέψεως αὐτῆς φαίνεται κατὰ τρόπον, ἂν ὄχι καλύτερον, ζωηρότερον ὅμως εἰς τὴν ἐρμηνείαν, ἢ ὁποία δίδεται διὰ τὴν ἀγάπην τῶν μικρῶν παίδων πρὸς τὸ ὕδωρ. Διότι μικρότατον μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους ἔζησεν εἰς τὰς λίμνας καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ βραχὺ διάστημα χρόνου. Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν μὲ τόσον ἀνεπαρκῆ ἐπανάληψιν τῶν πράξεων εἰς τὸ ὕδωρ, νὰ καθιερωθοῦν αὐταὶ εἰς τὸ εἶδος; Καὶ ἂν ἐδεχόμεθα τοῦτο ὡς ὀρθόν, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ἐπίσης ὅτι τὰ βρέφη ἀρέσκονται νὰ πιάνουν τὴν φλόγα τῆς λαμπάδος ἢ τὴν λάμπαν ἢ τοὺς ἀνημμένους ἀνθρακας—ἄλλο ζήτημα, ἂν ἐμποδίζονται ἀπὸ τοὺς γονεῖς—διότι ἡ ἡλικία των ἀντιστοιχεῖ πρὸς μίαν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἔζησεν εἰς τὸ πῦρ;

Ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατόν αἱ περίοδοι τῆς ἐξελι-

ξεως τοῦ παίζοντες ἄτομον, νὰ χαρακτηρισθοῦν ἀπὸ τὰς τελειωμένας καὶ πολυπλόκους πράξεις. Αἱ περίοδοι δύνανται, νὰ καθορισθοῦν μὲ τὰς ἐπὶ μέρους ψυχικὰς καὶ σωματικὰς λειτουργίας, αἱ ὁποῖαι εἰς ἐκάστην περίοδον τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀτόμου χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴν παιδίαν.

Ἐμφανίζονται δὲ πρῶται εἰς τὸ ἄτομον αἱ λειτουργίαι τῆς θρέψεως, κατόπιν αἱ αἰσθητικαί, αἱ κινητικαὶ καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τῶν ἀνωτάτων διανοητικῶν λειτουργιῶν. Ἐφ' ὅσον διαμορφοῦται ὁ παῖς, εἰσέρχονται εἰς τὴν ζωὴν νέα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συμπληρῶνουν τὴν παλαιὰν προσωπικότητα, ὅπως ὁ ποταμὸς, ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπὸ τὰς πηγὰς του δέχεται ὅμως κατὰ τὸν ῥοῦν του τοὺς παραποτάμους, οἱ ὁποῖοι τὸν συμπληρῶνουν. Καὶ ὅπως μέρος τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ ἀπορροφᾶται ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἢ ἐκχύνεται ἀπὸ τὰς χαμηλὰς ὄχθας, οὕτω καὶ ἀπὸ τὸν ἐξελισσόμενον παῖδα ἀποχωρίζονται ὠρισμένα στοιχεῖα. Νέαι σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ λειτουργίαι ἐμφανίζονται εἰς τὸν παῖδα, νέα ἔνστικτα, νέα τάσεις καὶ ῥοπαί, αἱ ὁποῖαι πάλιν ἀργότερον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος καταπνίγονται καὶ ἐξαφανίζονται, ἐνῶ ἄλλαι ἐξελίσσονται καὶ διαμορφοῦνται διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως. Ἄς ἴδωμεν τώρα ποῖα εἶναι αἱ διάφοροι περίοδοι, ἀπὸ τὰς ὁποίας διέρχεται τὸ παίζον ἄτομον καὶ ποῖα εἶναι τὰ κυριώτερα ἐκάστης τούτων χαρακτηριστικά.

Θὰ περιορισθῶ δὲ εἰς τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά, διότι κάθε ἀπόπειρα πρὸς ἀκριβῆ καὶ λεπτομερῆ σημείωσιν τούτων δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἀποτύχῃ. Ἡ ζωὴ εἶναι ὠκεανὸς, τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθοῦν μὲ ἀκριβείαν ζῶναι.

Θεμελίωσις τῶν στοιχειωδῶν λειτουργιῶν

(Ἡλικία 1-3 μηνῶν)¹

Τὸ παιδίον γεννᾶται προικισμένον μὲ τὰς στοιχειώδεις μόνον ἰκανότητας, τὰς χρησίμους διὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ζωῆς. Μόνον αἱ λειτουργίαι τῆς θρέψεως ὑφίστανται καὶ ἀπὸ τὰς κινητικὰς, ὅσαι εἶναι προωρισμέναι νὰ συμβάλουν εἰς τὴν πρόσληψιν τῆς τροφῆς ἢ φωνῆ δηλαδὴ, ὁ θηλασμός κ.λ.π. Ἡ πρώτη ἐπομένως παιδιὰ εἶναι ὁ θηλασμός.

(Ἡλικία 3—12 μηνῶν)

Κατόπιν ἐμφανίζεται ἡ ἰκανότης τῆς αἰσθήσεως τοῦ ἔξω κόσμου. Τὸ νευρικὸν κέντρον τῆς δράσεως ἀρχίζει νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ φῶς, τὰ χρώματα, τὰ σχήματα, τὰ κινούμενα ἀντικείμενα, διαμορφοῦται δηλαδὴ ἡ λειτουργία τῆς δράσεως. Κατόπιν ἐμφανίζονται αἱ λειτουργίαι τῆς ἀκοῆς, τῆς ἀφῆς καὶ τοιουτοτρόπως διαμορφοῦνται αἱ αἰσθητικαὶ παιδιὰ. Εὐχαριστεῖται ὁ παῖς νὰ βλέπῃ ἐναλλασσομένας τάσεις φωτός, νὰ ἀκούῃ ἤχους, νὰ πιάνῃ τὰ διάφορα ἀντικείμενα.

Τὸ βρέφος προσηλώνει τὸ βλέμμα του πρὸς τὸ σπέρτον, τὸ ὁποῖον ἀνάπτουν καὶ σβύνουν, ἢ πρὸς τὰ ἀντικείμενα τὰ ζωηρὰ χρωματισμένα, προσέχει εἰς τὸ ἄσμα τῆς μητρὸς του, πιάνει τὰ μαλλιά της κ.λ.π.

¹ Ὁ καθορισμὸς τῆς ἡλικίας ἐκάστης περιόδου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔχει ἐντελῶς σχετικὴν ἀξίαν. Αἱ ἀτομικαὶ διαφοραὶ καὶ τὸ περιβάλλον δὲν ἐπιτρέπουν ἀκριβῆ καθορισμὸν. Αὐτὸς δὲ εἶναι καὶ ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον κάθε συγγραφεὺς καθορίζει τὰς διαφορὰς ἡλικίας κατὰ ἰδικὸν του τρόπον.

(Ἡλικία 12—24 μηνῶν)

Σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὰς λειτουργίας αὐτὰς ἐμφανίζονται αἱ λειτουργίαι τῆς κινήσεως καὶ ὁ παῖς τείνει νὰ μεταποισθῇ κατ' ἀρχὰς ἔρπων, κατόπιν μὲ τὰ τέσσαρα, ἕως ὅτου δυνηθῇ νὰ σταθῇ ὄρθιος καὶ νὰ βαδίσῃ. Πλουτίζεται ἡ συνείδησις καὶ ὁ παῖς ἀποκτᾷ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἔξω κόσμου. Ἀποκτᾷ συνείδησιν τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐνεργείας του καὶ ἐπιδιώκει αἱ ἐνεργεαὶ του νὰ φέρουν ἀποτέλεσμα, τὸ ὁποῖον ἐπιζητεῖ νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν πλουσιώτερον, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον μὲ τὴν ἐνεργεαὶν του ἀναταράζεται, χύνεται, διασκορπίζεται κλπ. Διὰ τὸν ἕδιον λόγον ἀρέσκειται νὰ παίξῃ καὶ μὲ τὴν ἄμμον. Πιάνει τὰ μαλλιά τῆς μητρὸς του, ὅχι πλέον διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς χρησιμοποίησεως τῆς ἀφῆς, ἢ τῶν ἀρμοδιῶν κινητικῶν λειτουργιῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἱκανοποίησιν, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ ἐνστίκτου τῆς ἀποκτήσεως ἐμπειρίας, διότι θέλει νὰ ἀκούσῃ τὴν μητέρα του διαμαρτυρομένην ἐκ τοῦ πόνου. Μετατοπίζει τὰ ἀντικείμενα, θραύει τὰ ποτήρια κλπ.

Ἐπιδίωξις ἀντιδράσεως

(Ἡλικία 2—7 ἐτῶν)

Μόλις τεθοῦν αἱ πρῶται βάσεις τῶν ἐπὶ μέρους λειτουργιῶν καὶ τῆς συνισταμένης των, ἐμφανίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς πληρεστερᾶς χρησιμοποίησεώς των. Χρησιμοποιοῦνται δὲ πλήρως, ὅταν χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐθεμελιώθησαν εἰς τὸ εἶδος. Ἐθεμελιώθησαν δὲ μὲ ἀγῶνα. Ὁ ἄνθρωπος ἔζησε εἰς τὴν γῆν μὲ ἀγῶνα πρὸς τὰ στοιχεῖα τῆς Φύσεως, πρὸς τὰ ἄλλα

ζῶα καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους του. Ἔδρασε δηλαδὴ τὸ ἀνθρώπινον εἶδος μίαν δρασιν πολυπλοκὸν καὶ διὰ τῆς πολυπλόκου αὐτῆς δράσεως ἐθεμελιώθησαν καὶ διεμορφώθησαν αἱ ἐπὶ μέρους ψυχικαὶ καὶ σωματικαὶ λειτουργίαι, καθῶς καὶ ἡ συνισταμένη αὐτῶν, ἡ σύνολος δηλαδὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ὁ παῖς παρορμαῖται εἰς τὴν τοιαύτην χρησιμοποίησιν τῶν λειτουργιῶν του καὶ ἐπιδιώκει τὴν ἀντίδρασιν, τὸν ἀγῶνα. Πειράζει ὁ μικρὸς παῖς τὸν ὁμηλικόν του παντοιοτρόπως ἢ τοῦ ἐπιτίθεται διὰ νὰ τὸν ἐρεθίσῃ καὶ τὸν ἀναγκάσῃ εἰς ἀντενέργειαν. Ὅταν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀφαιρῇ ὁ παῖς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ὁμηλικίου του, δὲν τὸ κάμνει παρὰ μόνον, διότι οὗτος θὰ ἀντιτάξῃ ἀντίστασιν. Διὰ τοῦτο βλέπομεν μικροὺς παῖδας νὰ μάχωνται ὁμηρικὴν μάχην διὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δι' αὐτοὺς δὲν ἔχουν καμμίαν ἀξίαν. Εἶναι δυνατὸν τὸ ἔδαφος νὰ εἶναι γεμάτον λίθους καὶ ὅμως δύο παῖδες νὰ ἀγωνίζωνται μὲ πείσμα διὰ τὴν κυριότητα ἑνὸς ἀπὸ τοὺς λίθους αὐτούς.¹

Ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν τῆς ἡλικίας αὐτῆς εἶναι ὅτι τὸ ἐγὼ δὲν χωρίζεται ἀκόμη σαφῶς ἀπὸ τοῦ ἔξω κόσμου. Διὰ τὸν παῖδα τῆς ἡλικίας αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει, ὑπάρχει χάριν αὐτοῦ. Οὐδεὶς ἄλλος πλὴν αὐτοῦ εἶναι ἰδιοκτῆτης καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ ἀντιτάσσεται εἰς τὰς ἐπιθυμίας του. Ἡ μᾶλλον εἶναι δι' αὐτὸν αὐτονόητος ὅτι τοῦ ἀνήκει τὸ σὺμπᾶν. Διὰ τοῦτο ἡ συνεννόησις μὲ ἄλλα ἄτομα καὶ μὲ ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεις εἶναι ἀδύνατος, διὸ ὁ παῖς τῆς ἡλικίας αὐτῆς παίζει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μὲ ἀντικείμενα ἄψυχα.

¹ Διαφορετικὴν ἐρμηνεῖαν τῆς ἐπιθετικῆς αὐτῆς διαθέσεως τῶν παιδῶν βλέπε εἰς Bovet. P. Το μαχητικὸ ἔνστικτον, μετάφραση Ἰμβριώτη.

Ὅταν παίζει μὲ ὁμηλικούς, ἢ παιδιὰ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῆς σύγκρουσις ἐπιθυμιῶν, πάλη, ἐχθρική ἐνέργεια. Οὐδέποτε ὁ παῖς οὗτος ὑποχωρεῖ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἄλλου.

Ἐνστικτον ὑπεροχῆς

(Ἡλικία 7—9 ἐτῶν)

Σιγὰ σιγὰ ὅμως ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν παῖδα ἡ πραγματικότης, ἢ ὁποία τὸν διδάσκει ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ πραγματοποιοῦνται ὅλαι αἱ ἐπιθυμίαι του, διότι ἀνθίστανται εἰς τοῦτο τὸ ἄψυχον καὶ τὸ ἔμψυχον περιβάλλον. Ἀρχίζει νὰ ἀμφιβάλλῃ. Διαισθάνεται ὅτι, διὰ νὰ ἐπιβληθῇ, πρέπει νὰ κέκτηται ὠρισμένας ἰκανότητας, διὸ ἀρχίζει νὰ ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν εἰς ἔλεγχον. Ἐπιτίθεται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν κατὰ τοῦ ὁμηλικίου του, ὅχι ἀπλῶς πλέον διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἀντίδρασίν του, ἀλλὰ διὰ νὰ δοκιμάσῃ τὰς δυνάμεις του, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιβληθῇ.

Ὅπως δὲ ζητεῖ, νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τοῦ ἔμψυχου περιβάλλοντος, ζητεῖ νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄψυχου, τὸ ὁποῖον θέτει ὑπὸ τὴν κυριότητα του ἢ διαρροθμίζει, ὅπως αὐτὸς θέλει. Ἐμφανίζεται δηλαδὴ τὸ ἔνστικτον τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Μεταβάλλει τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων κίττει σπητάκια, ἰχνογραφεῖ κλπ., μὲ μιαν λέξιν δημιουργεῖ. Κάμνει συλλογὰς διαφόρων ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα κηρύσσει ἰδιοκτησίαν του.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀφαιρεῖ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ὁμηλικίου του, ὅχι διὰ νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν, ὅπως κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀλλὰ διότι ὁ κατέχων παῖς, ὡς κατέχων ὑπερέχει καὶ ἡ ὑπεροχὴ αὐτὴ πρέπει νὰ συντριβῇ.

Διὰ τοῦτο, ὅταν δὲν δύναται νὰ ἀφαιρέσῃ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ὀμηλίκου, τὴν καταστρέφει. Ἐπομένως καὶ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν αἱ παιδιὰ ἔχουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὸν χαρακτήρῳ ἐχθρικών πράξεων.

Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὄλων τῶν ὀμηλικῶν ἡ ἐπιθυμία εἶναι νὰ ἐλέγξουν τὰς δυνάμεις των, συνεννοοῦνται καὶ ἐπιδίδονται οἱ παῖδες εἰς δρᾶσιν ἀνταγωνιστικῆν. Δὲν πειράζουσιν ὁ εἰς τὸν ἄλλον, ἢ δὲν ἀφαιροῦν τὴν ἰδιοκτησίαν, διὰ νὰ προκαλέσουν ἀντενέργειαν καὶ νὰ ἐλέγξουν τὰς δυνάμεις των, ἀλλὰ προσυμφωνοῦν καὶ ὁρίζουσιν τὰ μέσα τῆς ἐπικρατήσεως, θέτουν δηλαδὴ περιορισμούς. Δοκιμάζονται εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὴν μυϊκὴν δύναμιν εἴτε παλαιοῦτες, εἴτε διαγωνιζόμενοι εἰς τὰς ρίψεις, εἰς τὴν ἄρσιν βαρῶν, κ.λ.π. Ἡ δοκιμάζονται εἰς ἄλλας ψυχικὰς ἢ διανοητικὰς λειτουργίας ἢ καὶ εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς λαλιᾶς καὶ τοιουτοτρόπως ἐπιδίδονται εἰς παιδιὰς, ὅπως τὸ ἀμίλητο, τὰ τυχερὰ παιγνίδια, τὰ αἰνίγματα, ἢ ἀπαγγελία δυσπροσφέρτων λέξεων κ.λ.π.

Ἐμφάνισις ὀμάδος μὲ ὅμοια ἀτομικὰ συμφέροντα Ἐνστικτὸν ἐπιδείξεω;

(Ἡλικία 9—14 ἐτῶν)

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ πρόοδος εἶναι πολὺ μεγαλύτερα. Ἐμφανίζεται εἰς αὐτὴν ἡ ὀμάς, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἔχουν κοινούς σκοποὺς νὰ ἐπιτελέσουν. Δημιουργοῦν ἀπὸ κοινοῦ ἢ ἀγωνίζονται ἐναντίον κοινοῦ ἐχθροῦ. Παίζουσιν τὶς κοῦκλες, ἢ τὶς κουμπάρες, ἢ κτιίζουν σπητάκια, ἢ παίζουν τὴ ζύμη, τὸ κρυφτὸ, τὴν τυφλομουίγα, τὸ λύκο, τοὺς κλέφτες κ.λ.π.

Ἡ ὀμάς ὅμως τῆς ἡλικίας αὐτῆς, δὲν εἶναι ἡ τῆς ἐπομένης, τὴν ὁποίαν θὰ συναντήσωμεν. Κατὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν δὲν ὑπάρχει κοινὸν συμφέρον, τὸ ὁποῖον νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰ ἄτομα, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ὀμάδα καὶ εἰς τὸ ὁποῖον νὰ θυσιάζονται τὰ ἀτομικὰ. Οἱ παῖδες τῆς ἡλικίας αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παίξουν π.χ. foot-ball ἔστω καὶ ἂν ὀδηγηθοῦν ὑπὸ ἐνηλίκου. Ἐὰν ἐπιχειρηθῇ τοιαύτη ἀπόπειρα, ἕκαστος παῖς μόλις θὰ γίνεταί κύριος τῆς σφαίρας, ὅχι μόνον δὲν θὰ τὴν διαβιβάσῃ πρὸς τὸν σύντροφον ἐκείνον, πρὸς τὸν ὁποῖον τὸ συμφέρον τῆς ὀμάδος ἐπιβάλλει νὰ τὴν διαβιβάσῃ, ἀλλὰ καὶ θὰ τὴν ὀδηγῇ πρὸς τοιαύτην κατεύθυνσιν, ὥστε νὰ μὴ δύναται οἱ συμπαίκτηι νὰ τὸν ἐνοχλοῦν. Ἡ ὀμάς κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἔχει τὴν ἔννοιαν συνδέσμου ἀτόμων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὅμοιον συμφέρον καὶ ὄχι τὸ ἴδιον. Κοινὸν συμφέρον δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει. Εἰς τὸν «λύκον» π.χ. ἕκαστος παίκτης ἔχει συμφέρον νὰ μὴ συλληφθῇ ἀπὸ τὸν λύκον, ἢ ὀμάς, ὅμως ὁποιοῦνδήποτε μέλος τῆς καὶ ἂν συλληφθῇ, δὲν ἔχει νὰ πάθῃ τίποτε.

Εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν δηλαδὴ τὸ στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον δίδει τὴν μορφήν εἰς τὴν παιδιὰν εἶναι τὸ ἐνστικτὸν τῆς ἀμίλλης περὶ ἀτομικῆς ὑπεροχῆς, δὲν εἶναι, ὅπως εἰς τὴν ἐπομένην περίοδον τὸ ἐνστικτὸν τῆς ὀμαδικῆς ἀμίλλης. Ἐξητάσαμεν προηγουμένως μίαν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ παῖς ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ὀμηλικῶν χάριν τῆς ἀντιδράσεως, τὴν ὁποίαν θὰ συναντήσῃ, μίαν ἄλλην κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπιτίθεται διὰ νὰ ἐλέγξῃ τὰς δυνάμεις, κατὰ τὴν περίοδον, περὶ τῆς ὁποίας εἶναι τώρα ὁ λόγος, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ὀμηλικῶν, διὰ νὰ ἐπιδείξῃ τὰς ἱκανότητας του καὶ ἐπομένως τὴν δυναμικότητα του πρὸς ἄ-

τομικήν του διατήρησιν. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος. διὰ τὸν ὁποῖον εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτὴν δὲν ὑπάρχουν παιδιὰ μετ' ὀμαδικὸν συμφέρον. Ἐὰν δὲ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἐνηλίκου παίξουν αὐτῆς τῆς ἡλικίας παῖδες τοιαύτην παιδιάν, ἢ θὰ σημειωθῇ παντελὴς ἀποτυχία, ἢ ὁ χαρακτὴρ τῆς παιδιᾶς θὰ μεταβληθῇ.

Παρατήρησα π. χ. ὅτι εἰς τὴν σκυταλοδρομίαν τρέχει ὁ παῖς ὄχι διὰ νὰ νικήσῃ ἡ ὁμάς, ἀλλὰ διὰ νὰ νικήσῃ αὐτὸς τὸν παίκτην τῆς ἀντιπάλου ὁμάδος, μετ' ὁποῖον ἔτυχε νὰ εἶναι ἀνταγωνιστής. Διὰ τοῦτο, ἐὰν αὐτὸς ἐκκινήσῃ πολὺ πρὸ τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του, τὸν περιμένει, ἐὰν δὲ ὁ ἀνταγωνιστὴς ἐκκινήσῃ πολὺ πρὸ αὐτοῦ ἀπογοητεύεται καὶ δὲν καταβάλλει καμμίαν προσπάθειαν, ἢ καὶ ἀνακόπτει ἐντελῶς τὸν δρόμον του. Τὸ συμφέρον τῆς ὁμάδος του τὸ ἀγνοεῖ ἐντελῶς καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι δὲν ἔχει σημασίαν ἡ ἀτομικὴ του καθυστέρησις, ἐὰν ἡ ὁμάς νικήσῃ. Τοῦτο τὸ ἀντιλαμβάνεται κατὰ τὴν ἡλικίαν τῆς ἐπομένης περιόδου, ὅτε παρουσιάζεται ἡ ὁμάς ἢ ἔχουσα ἴδιον συμφέρον ἀνεξάρτητον τῶν ἀτόμων.

Ἐμφάνισις ὁμάδος μετ' κοινὸν συμφέρον

(Ἡλικία 14—22 ἐτῶν)¹

Εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτὴν συναντῶμεν παιδιὰς, ὅπως τὸ

¹ Διὰ τὴν ἑναρξίν τῆς ἐφηβικῆς περιόδου δὲν ὑπάρχουν πολὺ διαφανίαι. Διὰ τὸ πέρασ ὁμοῦ αὐτῆς αἱ γινώμαι εἶναι ἀναρίθμητοι. Τὸ ὀρθότερον κατὰ τὴν γνώμην μου εἶναι ἐκείνο, ποὺ λέγει ὁ Compayré, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐφηβεία ἀρχίζει μετ' ἡμᾶς πρῶτα ἐκδηλώσεις τῆς γενετησίου ὁρμῆς καὶ τελειώνει, ὅταν σταματῇ ἡ καθ' ὕψος αὔξησις τοῦ σώματος.

Compayré G. L'adolescence, Bibliothèque de philosophie contemporaine, deuxième édition, σελ. 27.

foot-bale, τὸ basket-ball, ἢ ἀμπάριζα κλπ. Εἶναι ἡ ἡλικία ἢ ἐφηβική. Ὁ ἔφηβος εἶναι ἀπαιτητικώτερος. Τὰ σπητάκια, τὰ ὁποῖα ἔκτιζεν ὡς παῖς, ἤδη δὲν τὸν ἱκανοποιοῦν. Ἄν ἠδύνατο νὰ κτίσῃ πραγματικὰς οἰκίας, θὰ τὸ ἔκαμνεν, ἀλλὰ δὲν δύναται καὶ ἐγκαταλείπει τὰς ὀλιγαρκεῖς αὐτὰς ἀσχολίας καὶ ἐπιδίδεται εἰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι δὲν χρειάζονται ἐφόδια πείρας καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἱκανοποιητικὸν δι' αὐτόν. Ἄντι νὰ ζωγραφίσῃ ἀνεπιτυχῶς, λακτίζει τὴν σφαῖραν ἐπιτυχῶς. Τρέπεται πρὸς τὰς ἐνεργείας, διὰ τὰς ὁποίας θεωρεῖ ἑαυτὸν ἱκανόν. Θεωρεῖ δὲ ἑαυτὸν ἱκανόν εἰς ἐνεργείας σωματικὰς, δυνάμεως, ταχύτητος κ.λ.π. Αἰσθάνεται ὅτι ἔχει ἐξαιρετικὴν σωματικὴν ἱκανότητα.¹

Ἀποβλέπει εἰς τὸ σύνολον, θυσιάζει μέρος τῶν ἐπιθυμιῶν του χάριν τοῦ κοινού συμφέροντος καὶ ἐνεργεῖ διὰ τὸ σύνολον, ἐξ οὗ αἱ παιδιὰ μετ' κοινὸν ὀμαδικὸν συμφέρον. Ἄντιθέτως ὁμοῦ ἡ ἰάσις πρὸς ἐπιδειξίν τῆς ἱκανότητός του εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ὁμάδος ἐπιτείνεται, ὅσον εἰς οὐδένα ἄλλον σταθμὸν τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀτόμου, ἐξ οὗ καὶ χαρακτηρίζονται αἱ παιδιὰ τῶν ἐφήβων μετ' τὴν

¹ Εἶναι πράγματι ἡ ἱκανότης του ἐξαιρετικὴ. Ἀπὸ διαφορῶν παρατηρήσεως, τὰς ὁποίας συνεκέντρωσεν ὁ Hall, ἐξαγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἔφηβος τῶν 14—15 ἐτῶν εἶναι ἐκπληκτικῶς ἰσχυρότερος ἀπὸ τὸν παῖδα τῶν 13 ἐτῶν. Ἰδίως δὲ τὰ κάτω ἄκρα ἀποκτοῦν τοσαύτην ῥώμην, ὥστε φαίνονται ἰσχυρότερα τῶν ἐνηλίκων, ἀν καὶ εἰς τὴν ἡλικίαν αὐτὴν ἡ βούλησις δὲν εἶναι ἀκόμη τόσον ἰσχυρὰ, ὥστε νὰ δύναται νὰ διεγείρῃ εἰς τὸ μέγιστον τοὺς μῦς.

Mendousse. L'âme de l'adolescent, bibliothèque de philosophie contemporaine, quatrième édition, σελ. 172.

υπερβολικὴν δραστηριότητα, μετὴν ἀχαλίνωτον ἐπιθετικότητα, μετὴν ἀνυπολόγιστον ὀρμὴν, ἢ ὅποια φθάνει μέχρις ἀγριότητος, ἐξ οὗ καὶ ἡ προτίμησις τῶν ἐφήβων πρὸς παιδιὰς ζωηρὰς καὶ ὀρμητικὰς, ὅπως τὸ foot — ball.

Ἡ τάσις αὐτὴ πρὸς ἐπίδειξιν, ὀφειλομένη εἰς τὴν εἰσβολὴν δύο νέων ἐνστικτῶν τοῦ σεξουαλικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἡ ὑπὸ τὴν ἐπήρειάν της ἐνέργεια δὲν ἐξυπηρετεῖ βεβαίως τὸ συμφέρον τῆς ομάδος, ἢ ζημία ὅμως αὐτὴ ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ὀρμὴν. Ἐὰν εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀτόμου ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἴδους, ἢ ἄνευ οἰασθήποτε ὑστεροβουλίας δραστικὴς ὑπὲρ τοῦ συνόλου εἶναι ὁ τελευταῖος σταθμὸς τῆς ἐξελέξεως καὶ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι καθιερώθη ἀκόμη εἰς τὸ εἶδος, ὥστε νὰ διέρχεται κατ' ἀνάγκην τὸ ἄτομον δι' αὐτοῦ. Ἴσως μάλιστα καὶ νὰ μὴν ὑπάρχη ὁ σταθμὸς αὐτός, ἀλλὰ νὰ εἶναι δημιουργημὰ φανταστικῶν τῶν ὄνειροπόλων. Ποῖοι εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὄριμοι ἄνδρες, οἱ ὅποιοι εἰργάσθησαν ὑπὲρ τοῦ κοινῆς συμφέροντος ἀνυστεροβούλως, χωρὶς τὴν παρόρμησιν τῆς ἐπιδείξεως; Δὲν γνωρίζομεν τὰ ὄνόματά των, διότι ἂν τὰ ἐγνωρίζομεν δὲν θὰ ἦσαν ἀφανεῖς, ἐπομένως ἡ δραστικὴ τῶν δὲν θὰ ἦτο ἀνυστερόβουλος. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ περιμένωμεν οὔτε εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν ἀνυστερόβουλον ἐντελῶς δραστικὴν.

Τῆς περιόδου αὐτῆς διακρίνονται καθαρὰ δύο τμήματα. Τὸ τμήμα τῶν 14-18 ἐτῶν, τῆς πρώτης ἐφηβικῆς ἡλικίας καὶ τὸ τῆς δευτέρας ἐφηβικῆς ἡλικίας, ἢ ὅποια ἀρχίζει τὸ 18ον ἔτος καὶ τελειώνει τὸ 22ον καὶ ἴσως καὶ πέραν αὐτοῦ. Διαφέρει δὲ ἡ πρώτη ἐφηβικὴ τῆς δευτέρας κατὰ

τὸν τόνον τῶν χαρακτηριστικῶν, ἄλλως ταῦτα εἶναι τὰ ἴδια. Τῆς δευτέρας ἐφηβικῆς τὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐντονώτερα τῆς πρώτης. Ὁ ἔφηβος τῶν 18 ἐτῶν ἀπέχει πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὸν παιδα ἢ ὁ ἔφηβος τῶν 14 ἐτῶν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὸν ὄριμον περισσότερον. Ἄν δὲ φέρῃ κάποιον ἀνδρικὸν χρῶμα, τοῦτο δὲν εἶναι πραγματικὸν εἶναι ἐπίπλαστον, ἀποτέλεσμα μιμήσεως.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς μορφῆς τῆς παιδιᾶς δὲν σταματᾷ εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν 22 ἐτῶν. Ἐξακολουθεῖ μέχρι τοῦ γήρατος. Αἱ παιδιὰ τῶν κινητικῶν λειτουργιῶν ἐξελλίσσονται ταχέως, αἱ τῶν ψυχικῶν ὅμως λειτουργιῶν ἐξελλίσσονται βραδύτατα. Διὰ τοῦτο ἐνῶ ἡ ἀνάγκη τῆς χρησιμοποίησεως τῶν κινητικῶν λειτουργιῶν μειοῦται μέχρι τοῦ ἐλαχίστου, ἢ ἀνάγκη τῆς ἱκανοποίησεως τῶν ἀνωτέρων διανοητικῶν λειτουργιῶν ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται μέχρι τοῦ γήρατος. Διὸ καὶ ὅσοι ἐκ τῶν νεόνιων δὲν ἀσχολοῦνται μετὰ μελέτας καὶ ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας, αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ παίξουν παιδιὰς, εἰς τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦνται ἀνώτεραι διανοητικαὶ λειτουργίαι (τάβλι, σκάκι κ.λ.π.)

Ἄς σημειωθῇ δ' ὅπως ἐν παρενθέσει, ὅτι ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς τῆς μορφῆς τῆς παιδιᾶς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος συνέπηξε κοινωνίας, διὰ νὰ βιώσῃ ἐν εἰρήνῃ καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς παλαιὰς μεθόδους τῆς ἐπικρατήσεως, πρὸς τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἐπὶ τῶν ὁμοίων δὲν μετεχειρίζετο τὴν ὕλικὴν βίαν, ἀλλὰ τὰς ἀνωτέρας διανοητικὰς δυνάμεις. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ σκάκι πρέπει, νὰ θεωρῆται ἡ εἰρηνικὸτάτη τῶν παιδιῶν καὶ ὄχι πολεμικὴ, ὅπως ἐπίστευεν ὁ Gross.

Πρὶν κλείσῃ τὸ κεφάλαιον τοῦτο περὶ τῆς μορφῆς τῆς παιδιᾶς εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ σημείωσις περὶ τῆς διαφορᾶς, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ ἐξέλιξις ἀναλόγως τοῦ φύλου. Ἡ μικρὰ κόρη ἀπὸ τοῦ 8ου ἢ τοῦ 9ου ἔτους ἀπομακρύνεται ἐπὶ μᾶλλον

καὶ μᾶλλον ἀπὸ τὰς ζωηρὰς κινητικὰς παιδιὰς. ¹ Ἀκολουθοῦσα τὴν ἐξέλιξιν τοῦ φύλου τῆς ἀρέσκειται μᾶλλον νὰ ἀσχολεῖται μὲ χειροτεχνήματα, παρὰ νὰ ἀνταγωνίζεταί εἰς σωματικὰς, ἢ διανοητικὰς ἐκεργείας. Οὔτε foot-ball θέλει νὰ παίξῃ, οὔτε σκάκι, οὔτε νὰ ἀγωνίζεταί εἰς τὸν δρόμον ἢ τὴν πάλην. Ἐπειδὴ ὁμως ἔχει ζωηρὸν τὸ συναίσθημα, ἀρέσκειται εἰς τὰς παιδιὰς, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ἡ συγκίνησις, ὅπως εἶναι τὸ μονά—ζυγά, τὸ ποῦναι κοῦκκος ποῦναι ἄνεμος, τὰ τυχερὰ παιγνίδια κ.λ.π. Πρὸς δὲ ἡ μητρότης γίνεται αἰτία νὰ ἀσχολεῖται αὕτη μὲ τίς κοῦκλες, παιδιὰν τὴν ὁποίαν ἀγνοοῦν οἱ ἄρρενας συνομήλικοι τῆς.

Κατάταξις τῶν παιδιῶν

Σύμφωνα πρὸς τὰ ἀνωτέρω αἱ παιδιαὶ δύνανται νὰ διακριθεῖν εἰς τέσσαρας μεγάλας κατηγορίας· α') εἰς τὰς **μονήρεις ἀσχολίας** τοῦ ἀτόμου, κατὰ τὰς ὁποίας τοῦτο ἐνεργεῖ μόνον τοῦ, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην τῆς συνεργασίας ἢ τῆς ἀντεργείας ἄλλου ἀτόμου· β') εἰς τὰς **ἐπιθετικὰς ἐνεργείας**, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἄτομον ἐπιτίθεται ἐναντίον ἄλλου ἀτόμου χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ δευτέρου τούτου καὶ ἄνευ προσυνηνοήσεως, διὰ νὰ ἐλέγξῃ τὰς δυνάμεις του, ἢ διὰ νὰ ἐλέγξῃ τὰς δυνάμεις ἐκείνου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἐπιθέσεώς του, ἢ ἀπλῶς διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὸ εὐάρεστον συναίσθημα τὸ ἐκ τῆς συντριβῆς τοῦ ἄλλου· γ') εἰς τὰς **κοινοπραξίας**, κατὰ τὰς ὁποίας δύο ἢ περισσότερα ἄτομα συνεργοῦν διὰ τὴν ἐπίτευξιν κοινῆς ὀρισμένου σκοποῦ καὶ δ') εἰς τοὺς **ἀνταγωνισμούς**, κατὰ τοὺς ὁποίους κατόπιν προσυνηνοήσεως ἀντενεργοῦν ἄτομον πρὸς ἄτομον, ἢ ὁμᾶς πρὸς ἄτομον, ἢ ὁμᾶς πρὸς ὁμάδα.

¹ Claparède. Αὐτόθ. σελ. 538.

Εἰς τὰς μονήρεις ἀσχολίας ὑπάγονται αἱ ἐνεργεῖαι τοῦ παιδός, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται κατὰ τὴν θεμελίωσιν τῶν στοιχειωδῶν λειτουργιῶν, αἱ **αἰσθητικαὶ** κατὰ τὰς ὁποίας ἱκανοποιοῦνται αἱ αἰσθήσεις, ἢ ὄρασις, ἢ ἀκοή, ἢ γεῦσις καὶ ἡ ἀφή καὶ αἱ **κινητικαί**, κινήσεις τῶν χειρῶν, ὁ ἐρπυσμός, ἢ βᾶδισις κ.λ.π.

Αἱ ἐνεργεῖαι αὗται ὀλίγον ἀργότερον τροποποιοῦνται ὡς πρὸς τὴν ἐννοίαν των καὶ ὁ παῖς κτυπᾷ τὸ ὄρειχάλκινον ἀντικείμενον ὄχι διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀκοήν ἀλλὰ διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ **ἐνστικτον τῆς περιεργείας**, διὰ νὰ ἴδῃ τίνος εἴδους ἦχον παράγει τὸ κτυπώμενον ἀντικείμενον. Πιάνει τὸν πάγον ἢ τὸ καίον ἀντικείμενον, διὰ νὰ ἴδῃ πόσον ψυχρὸν ἢ πόσον θερμὸν εἶναι τοῦτο. Αἱ ἐνεργεῖαι αὗται κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν εἶναι αἱ ἐνεργεῖαι τῶν μελετητῶν καὶ τῶν ἐρευνητῶν. Ἐὰν δὲ ὁ παῖς κτυπᾷ τὸ ὄρειχάλκινον ἀντικείμενον ὄχι διὰ νὰ ἴδῃ τίνος εἴδους ἦχον κάμνει τοῦτο, ἀλλὰ διότι τοῦ ἀρέσει ὁ ἦχος αὐτός, ἢ ἐὰν εἰς τὰ χρώματα ἢ τὰ σχήματα δὲν ἱκανοποιεῖ ἐπίσης τὸ ἐνστικτον τῆς περιεργείας του, ἀλλὰ δοκιμάζει εὐάρεστον συναίσθημα, εὐρισκόμεθα πρὸ μᾶς στοιχειώδους ἐνεργείας, ἢ ὁποία εἰς τὸν ὄριμον ἄνδρα ἐκδηλοῦται ὡς καλλιτεχνικὴ ἀπόλυσις. Ταῦτα ὡς πρὸς τὰς αἰσθητικὰς ἐνεργείας,

Αἱ κινητικαὶ τροποποιοῦνται ἐπίσης εἰσερχομένου εἰς αὐτὰς τοῦ **ἐνστικτου τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς δημιουργίας**. Ὅποις δὲν βαδίξῃ, ἀπλῶς διὰ νὰ βαδίσῃ, δὲν πηδᾷ διὰ νὰ πηδήσῃ, δὲν μετατοπίξῃ τὰ ἀντικείμενα, ἀπλῶς διὰ νὰ ἐνεργήσῃ, ἀλλὰ ἐπιζητεῖ τὴν ἐπίτευξιν ὀρισμένου ἐξωτε-

ρικοῦ ἀποτελέσματος, τὸ ὁποῖον ἢ συνίσταται εἰς τὸ νὰ γίνῃ κύριος ἐνὸς οἰουδήποτε ἀντικειμένου, ἢ νὰ ἐπιφέρῃ μεταβολὰς εἰς τὸν ὑλικὸν κόσμον, νὰ δημιουργήσῃ δηλαδή, εἴτε μεταβάλλον τὴν τάξιν τῶν πραγμάτων, εἴτε μεταβάλλον τὴν μορφήν αὐτῶν (σβοῦρα, στεφάνι, συλλογαί, σπητάκια, ἰχνογραφία, πλαστικὴ κ.λ.π.). Αἱ τελευταῖαι δὲ αὐταὶ ἐνεργεῖαι τῆς ἰχνογραφίας, τῆς πλαστικῆς καθὼς καὶ τῆς παραγωγῆς ἤχων ἐξελισσονται διὰ τὸν ὄριμον ἄνδρα εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν καλλιτεχνῶν.

ΕΠΙΘΕΤΙΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ

Αἱ ἐπιθετικαὶ ἐνεργεῖαι ἐμφανίζονται εἰς τὴν πρώτην παιδικὴν ἡλικίαν, ὅπως εἶδομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, διὰ τὴν πρόκλησιν ἀντιδράσεως καὶ ἀντενεργείας, λαμβάνουν δὲξυτήτα κατὰ τὸν Γκοος εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν 9—13 ἐτῶν, ὅτε ὁ παῖς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ δοκιμάσῃ τὰς δυνάμεις του καὶ ἐπιπροσθέτως μεταβάλλουν μορφήν.

Ἡ ἐπίθεσις δὲν στρέφεται κατὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ κατὰ τῆς ψυχῆς. Εὐχαριστεῖται τὸ ἄτομον νὰ προκαλῆ εἰς τὸν ὀμηλικὸν του τὸ πάθος τοῦ φόβου (ἐμφάνισις αἰφνιδία τοῦ πειράζοντος εἰς τὸ σκότιος, φωνὴ ἀγρία, ὑπόδυσις φαντάσματος), τῆς ἀμηχανίας (παρεμπόδισις ἀτόμου καταδιώκοντος π. χ. πεταλούδαν) τῆς ἀηδίας (παρουσίασις αἰφνιδία ἀηδῶν ἀντικειμένων) κ.λ.π. καὶ τέλος τὸ πάθος τῆς ὀργῆς. Εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν ἀνῆκει ἡ εἰρωνία καὶ τὰ παντὸς ἄλλου εἴδους πειράγματα, τὰ ὁποῖα γίνονται μὲ τὸν σκοπὸν, νὰ ἐρεθισθῆ καὶ νὰ ὀργισθῆ ὁ πειραζόμενος, ἀργότερον δὲ ὄχι διὰ νὰ ὀργισθῆ οὗτος, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀπολαύσῃ ὁ πειράζων τὸ ἐκ τῆς ὑπεροχῆς του αἰσθημα.

ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑΙ

Εἰς τὰς κοινοπραξίας ἀνήκουν πληθὺς παιδιῶν, πᾶσι τῶν ὁποίων εἶναι καὶ μονήρεις ἀσχολίαι, ὅπως εἶναι ἢ ἀπὸ κοινοῦ ἀναζήτησις φωλεῶν πτηνῶν, αἱ κοιναὶ συλλογαί, οἱ κοινοὶ περίπατοι, οἱ κοῦκλες κ.λ.π. Ἐκτὸς ὅμως τούτων εἰς τὰς κοινοπραξίας ἀνήκουν καὶ παιδιαί, διὰ τὰς ὁποίας εἶναι ἀπαραίτητος ὁ συμπαίκτης (ἢ μαμὰ καὶ ὁ μπαμπᾶς, οἱ κουμπάρες. κ.λ.π.).

Εἰς αὐτὰς ἐπίσης ἀνήκουν καὶ παιδιαί, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ἢ ἱκανοποίησις τῆς λειτουργίας τῆς λαλιᾶς, ὅπως π. χ. τὸ *σ' ἀγαπῶ σ' ἀγαπῶ. Ποῦ μὲ βάνεις;... τὸ ἔχω πάπλωμα χρυσὸ ἔχω καὶ μεταξωτό... τὸ παπποῦ παπποῦ τι κάνεις; Σκάβω... τὸ γκαίω, γκαίω... κ. λ. π.*

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΙ

Εἰς τοὺς ἀνταγωνισμούς, ἀντενεργεῖ:

α') *ἄτομον πρὸς ἄτομον.* Ἀνταγωνίζονται καὶ ἀμιλλῶνται δύο ἄτομα εἰς ἐνεργείας *σωματικὰς* διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς μυτικῆς ἰσχύος (πάλη, δρόμος, ἄλμα, ρίψις, ἄρσις βαρῶν), διὰ τὸν ἔλεγχον, τῆς δεξιότητος (ἀπλόν, ἀνέβα μῆλο κατέβα ρῶδι, σχοινάκι, βῶλοι, τσικάκι), διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς ἱκανότητος τῆς λαλιᾶς (φτοῦ σκωληκομυρμηγκότρυπα, πάγκος ταρδαταβλόπαγκος, τῆς καρέκλας τὸ ποδάρι ἐξεκαρεκλοποδαρώθηκε).

Ἀνταγωνίζονται ἐπίσης δύο ἄτομα καὶ ἀμιλλῶνται εἰς ἐνεργείας *διανοητικὰς* (τετραγωνάκια, τρίλια, σκάκι, αἰνίγματα, συζητήσεις), εἰς ἐνεργείας *βουλευτικὰς* (ὑποχρεωτικὴ μίμησις τῶν κινήσεων τοῦ ἄλλου, ὑποχρεωτικὴ ἀκινήσις, ἀμίλητο, ἀγέλαστο), εἰς ἐνεργείας *συναίσθηματικὰς*, ὅπου δοκιμάζεται ὁ φόβος τοῦ νέου (μονὰ-ζυγά, ποῦ-

ναι κοῦκκος ποῦναι ἄνεμος), ἢ ὅπου μαζί με τὸν φόβον τοῦ νέου χρησιμοποιοῦνται καὶ διανοητικαὶ λειτουργίαι (χαρτιά, τάβλι).

β') Ὅμας πρὸς ἄτομον ἢ ὁμας πρὸς ὁμάδα χωρὶς τὴν ὑπαρξίν κοινοῦ ὁμαδικοῦ συμφέροντος (ἄναψέ μου τὸ κεράκι, ψήθηκε, γουρουνίτσα, ζύμη, μπαλόκι, ὄστρακίγδα).

γ') ὁμας πρὸς ἄτομον ἢ ὁμας πρὸς ὁμάδα μετὰ τὴν ὑπαρξίν κοινοῦ ὁμαδικοῦ συμφέροντος. Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ διακρίνωμεν τὰς παιδιὰς ἐκεῖνας, εἰς τὰς ὁποίας παραλλήλως πρὸς τὸ κοινὸν ὁμαδικὸν συμφέρον ὑπάρχει καὶ ἰδιαίτερον συμφέρον κάθε ἀτόμου χωριστά. Π. χ. εἰς τὴν σημαίαν πλὴν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τῆς ὁμάδος, τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς σημαίας, ὑπάρχει καὶ ἀτομικόν, διότι ἐκεῖνος πού θὰ κτυπηθῆ καίεται καὶ δὲν παίζει πλέον. Τὸ ἴδιον συμβαίνει εἰς τὴν ἀμπάριζαν τὸ μία περάσει, τὸν σφαιρισμὸν κ.λ.π. Ἀποτελοῦν δηλαδὴ αἱ παιδιὰ αὐτὰ διάμεσον βαθμίδα μεταξὺ τῶν προηγουμένων, εἰς τὰς ὁποίας κοινὸν ὁμαδικὸν συμφέρον δὲν ὑπάρχει καὶ τῶν ἐπομένων, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχει ἰδιαίτερον ἀτομικὸν συμφέρον, ἀλλὰ τὰ ἄτομα, τα ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ὁμάδα, ἀγωνίζονται διὰ τὸ συμφέρον καὶ μόνον τῆς ὁμάδος, ὅπως εἶναι τὸ foot-ball, τὸ basket-ball, τὸ Volley-ball, τὸ Hockey κ.λ.π.

* Ἄλλοι συγγραφεῖς διαιροῦν διαφορετικὰ τὰς παιδιὰς. Π. χ. ὁ Gross διαιρεῖ τὰς παιδιὰς εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας :

1) Τὸν μετὰ παιδιὰς πειραματισμὸν. Εἰς αὐτὴν περιλαμβάνει Α' τὴν παίζουσαν δρᾶσιν τῶν αἰσθήσεων (ἀκοῆς ὁράσεως κ.λ.π.) Β' τὴν παίζουσαν δρᾶσιν τοῦ κινητικοῦ συστήματος α') τὴν μετακίνησιν τοῦ ἰδίου σώματος (βάδιαις, δρόμος κ.λ.π.) β') τὴν μετακίνησιν ξένων ἀντικειμένων (παιδιὰ

καταστροφῆς, οἰκοδόμησις, σύλληψις ἢ εἴψις σφαίρας) καὶ Γ' τὴν παίζουσαν δρᾶσιν τῶν ἀνωτέρων ψυχικῶν λειτουργιῶν.

2) Τὴν διὰ τῶν παιδιῶν ἐκδήλωσιν τῶν κατωτέρων δρᾶσιν. Εἰς αὐτὴν περιλαμβάνει Α') τὰς ἀγωνιστικὰς παιδιὰς (σωματικὰς καὶ πνευματικὰς) Β') τὰς παιδιὰς τῆς ἀγάπης (ὁ μπαμπᾶς καὶ ἡ μαμᾶ) Γ') τὰς μιμητικὰς παιδιὰς (κοῦκκες) καὶ Δ') τὰς κοινωνικὰς παιδιὰς (τὸ κρυφτό, ὁ παιδικὸς χορὸς κ.λ.π.)

Ὁ Claparède διαιρεῖ τὰς παιδιὰς ἐπίσης εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας :

1) Τὰς παιδιὰς γενικῶν λειτουργιῶν. Εἰς αὐτὴν περιλαμβάνει Α') Τὰς αἰσθητικὰς (δρασίς, ἀκοῆ κ.λ.π.) Β') Τὰς κινητικὰς (παιδιὰς δεξιότητος, π. χ. διαβολό, σφαῖρα, παιδιὰς δυνάμεως ἢ ταχύτητος π. χ. δρόμος, εἴψις καθὼς καὶ παιδιὰς λαλιᾶς, ἀπαγγελία δυσκολοπροφέρων λέξεων) Γ') Τὰς ψυχικὰς α') διανοητικὰς (λότος, ντόμινο, σκάκι, αἰνίγματα, ἱστορίαι), β') συγκινητικὰς (θοκμασία εἰς τὸν πόνον ἢ τὸν φόβον, ἰχνογραφία, μουσικὴ) γ') βουλευτικὰς (μίμησις κινήσεων κ.λ.π.)

2) Τὰς παιδιὰς εἰδικῶν λειτουργιῶν Α') Τὰς ἀγωνιστικὰς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς (σκάκι, ² foot—ball, τυχερὰ παιγνίδια, εἰρωνία) Β') Τὰς κυνηγετικὰς (κρυφτό, συλλογὴ φυλῶν, ἀνθέων κ.λ.π.) Γ') Τὰς κοινωνικὰς (περίπατοι, στρατόπεδα, σύλλογοι) Δ') Τὰς οἰκογενειακὰς (κοῦκκες, μπαμπᾶς—μαμᾶ Ε') Τὰς μιμητικὰς (λύκος κλέφτες).³

Ὁ δὲ Coubertin διαιρεῖ τὰ διάφορα σπῆρ εἰς¹ δύο κατηγορίας 1) τὰ ἰσορροπίας (κωπηλασία, πεδλοδρομία, ἵππασία, ποδηλασία, lawn—tennis, γυμναστικὴ τοῦ ὑπαίθρου) 2) τὰ ἀγωνιστικά (ὁπλομαχία, πυγμὴ, πάλη, κολύμβησις, ἀλπινισμός, δρόμος, foot ball)¹

¹ Gaupp, ἡ ψυχολογία τοῦ παιδός, μετάφρασις Δ. Γεωργακάκι, σελ. 114.

² Τὸ ὅτι τὸ σκάκι τὸ κατατάσσει καὶ εἰς τὰς διανοητικὰς δεικνύει, πόσον δύσκολον εἶναι νὰ γίνῃ πλήρης διαίρεσις τῶν παιδιῶν.

³ Claparède, αὐτόθ. σελ. 462

Ἐγὼ ἐνόμισα ὅτι πρέπει νὰ λάβω ὑπ' ὄψιν μου τὸ κυριώτερον χαρακτηριστικὸν ἐκάστης περιόδου. Κυριώτερον δὲ χαρακτηριστικὸν ἢ ἴσως ἄλλως ἐμφανεστερον ἐκάστης περιόδου εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ σχέσηις τοῦ παίζοντος ἀτόμου πρὸς τὰ ἄλλα ἄτομα. ἡ κοινωνικὴ δηλαδὴ ἐξέλιξις του. Ἀντιστοιχεῖ πράγματι ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους; Ἀσφαλῶς. Πικρολογουθήσαμεν τὸν ἐξελισσόμενον παιδα, τὸν κατόπιν ἔφηβον μέχρι τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας καὶ εἶδομεν ὅτι ἐκάστη περίοδος τῆς ἐξελίξεώς του ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς ὁμοίαν περίοδον τῆς ἐξελίξεως τοῦ εἴδους. Ὁ παῖς κατὰ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ζωῆς του ζῆ μόνος. Ἀργότερον βλέπει τοὺς συνομηλίκους του ὡς ἄχθρους, μετὰ τοῦτο ἀντιλαμβάνεται ὅτι δύναται νὰ συνεννοηθῇ μαζί των, ἕως ὅτου κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν σχηματίξῃ μὲ αὐτοὺς κοινωνίαν. Ἀκριβῶς δηλαδὴ ὅπως συνέβη καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἴδους. Ὡς συμβαίνει τοῦτο; Ἐμφανίζεται εἰς μίαν ὠρισμένην ἐποχὴν τὸ κοινωνικὸν ἐνστικτον, τὸ ὁποῖον ἐξελισσεται, σύμφωνα πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ ἀταβισμού; ἢ δημιουργεῖται ἡ κοινωνικότης διὰ τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος; ἢ ὑπάρχει τὸ κοινωνικὸν ἐνστικτον εἰς ὑπνώδη κατάστασιν καὶ ἐξυπνᾷ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος; τὸ τελευταῖον τοῦτο φαίνεται τὸ πιθανώτερον. Ὅτι ὑπάρχει κοινωνικὸν ἐνστικτον μᾶς τὸ ἀποδεικνύει ὁ ἐνστικτος φόβος τῆς μονώσεως, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται μετὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν. Τὸ ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον τὸ περιβάλλον μᾶς τὸ ἀποδεικνύει ὁ ἀντικοινωνικὸς χαρακτὴρ τῶν ἀνατρεφόμενων μακρὰν τῶν συνομηλίκων.

¹ Coubertin, essais de psychologie sportive Lausanne et Paris 1913, σελ. 11. καὶ τοῦ αὐτοῦ, Leçons de pédagogie sportive, Lausanne 1921 σελ. 53.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΑΣ

ΒΑΣΙΚΟΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ κινήτρου καὶ τῆς μορφῆς τῆς παιδιᾶς ἡ μελέτη τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς ἴσως παρέλκει. Πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τοῦτο νοεῖται ἐκ τῶν προηγουμένων. Ὁ ὄριμος ἄνθρωπος γεννᾶται ἀτελής καὶ ἐξελισσεται. Ἐξελισσεται ἡ ζωὴ. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐξελιχθῇ ἡ ζωὴ, πρέπει νὰ ὑπάρχη. Ἡ δὲ ζωὴ δὲν εἶναι κάτι διάφορον τῆς παιδιᾶς. Οὕτως ἐτέθησαν τὰ ζητήματα εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια. Ἐπομένως διὰ τῆς παιδιᾶς ἐξελισσεται τὸ ἀτελὲς βρέφος εἰς ὄριμον ἄνθρωπον. Ὅσα προσόντα ἔχει ὁ ὄριμος ἄνθρωπος ὑπὲρ τὸ ἀτελὲς βρέφος, τὰ ἀποκτᾷ διὰ τῆς παιδιᾶς. Διὰ τῆς παιδιᾶς συγκροτοῦνται καὶ διαμορφοῦνται ὅλαι αἱ ἐπὶ μέρους λειτουργίαι ἐπομένως καὶ ἡ συνισταμένη των. Ἐδῶ δηλαδὴ ἰσχύει ἡ θεωρία τοῦ Groos. Ἀνεπτύχθη ὅτι διὰ τῆς παιδιᾶς ἰκανοποιοῦνται παροῦσαι τάσεις καὶ ἐξυπηρετοῦνται ἀνάγκαι στιγμιαῖαι. Ἐφόσον ὅμως, ἔνεκα τούτου, χρησιμοποιοῦνται λειτουργίαι, αἱ λειτουργίαι αὐταὶ διαμορφοῦνται καὶ προάγονται. Ὅπως ὑπὸ τοῦ ρέοντος ποταμοῦ συγκεντροῦται τὸ παρασυρόμενον ὑλικὸν καὶ σχηματίζεται εἰς τὰς ἐκβολὰς του τὸ δέλτα, οὕτω καὶ διὰ τῆς ἀσκήσεως μιᾶς λειτουργίας συγκεντροῦνται ὀλίγον κατ' ὀλίγον αἱ ἰκανότητες καὶ σχηματίζεται ἡ λειτουργία.

Ἄς προστεθῇ ὅμως πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῆς παιδιᾶς, ὅτι συμβαίνει καὶ τὸ ἀντίστροφον. Ἀποτέλεσμα δηλαδὴ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς λειτουργίας εἶναι ἡ παιδιά. Ὅταν μίᾳ λειτουργίᾳ συγκροτεῖται, ἐμφανίζεται συγχρόνως καὶ ἡ τάσις πρὸς χρησιμοποίησιν

της. Τὸ βιολογικὸν γνωμικόν, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ λειτουργία κάμνει τὸ ὄργανον, εἶναι ἀληθές καὶ ἀνεστραμμένον. Δηλαδή ὄχι μόνον ἡ λειτουργία κάμνει τὸ ὄργανον, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄργανον κάμνει τὴν λειτουργίαν. Ὅχι μόνον αὐξάνονται διὰ τῆς παιδείας τὰ ὄργανα, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὅσον αὐξάνονται ταῦτα, παρουσιάζεται καὶ ἡ τάσις πρὸς παιδίαν. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διεγερθοῦν ὄργανα, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν, οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ὄργανα, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ διεγερθοῦν.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν, εἶναι νὰ μὴν ἱκανοποιηθῇ δι' οἰονδήποτε λόγον ἢ πρὸς ἐνέργειαν διεγερσις. Τούτου ὅμως ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἡ ἀτροφία τοῦ ὄργανου καὶ ἡ ἐξασθένησις τῆς λειτουργίας. Ἐὰν τὸ περιναῖον νεῦρον ἀποκοπῇ, θὰ ἀτροφήσουν καὶ τὰ ἀρμόδια νευρικά κέντρα. Τὸ ἴδιον δὲ ἀκριβῶς θὰ συμβῇ, ἐὰν ἐξωτερικὸς καταναγκασμὸς ἐπιβάλλει τὴν ἀχρηστευσιν τῆς λειτουργίας. Ἡ ἀχρηστευμένη λειτουργία δὲν ἐξελίσσεται, διότι δὲν ὑπάρχει. Λειτουργία σημαίνει ἐνέργεια, δρᾶσις καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχη ἐνέργεια, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξη ἐξέλιξις ἀνυπάρκτου ἐνεργείας. Ἐφόσον δὲ ἀντιτρόφως ὑπάρχει ἐνέργεια, ἀναγκαίως ὑπάρχει ἐξέλιξις. Ἐφόσον ὑπάρχει παιδία ὑπάρχει ἐξέλιξις. Ἐξελίσσεται δηλαδή τὸ ἄτομον, διαμορφοῦται καὶ προάγεται. Αὐτὸ εἶναι τὸ βασικὸν καὶ κύριον ἀποτέλεσμα τῆς παιδείας, τὸ ὁποῖον ὡς ἐσημείωσα εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος, πρέπει νὰ θεωρεῖται αὐτονόητον.

ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Πλὴν τούτων ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν καὶ ἄλλα ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα εἴτε περιέχονται εἰς τὸ ἀποτέλεσμα,

τὸ ὁποῖον ἀνέπτυξα, εἴτε εἶναι ἀναγκαία συνέπεια τούτου.

Περιέχεται δὲ εἰς τὸ προηγούμενον ἀποτέλεσμα ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἀτόμου ἀπὸ κληρονομηθείσας τάσεις ἐπιβλαβεῖς διὰ τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον ζῆ εἰς τὴν σημερινὴν κοινωνίαν. Λέγω δὲ ὅτι περιέχεται τοῦτο εἰς τὸ προηγούμενον, διότι, ὅταν λέγωμεν ὅτι ἐξελίσσεται τὸ ἄτομον, ἀναγκαίως πρέπει νὰ νοῦμεν ὅτι ἐξελίσσεται σύμφωνα μὲ τὸ περιβάλλον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξελίσσεται.

Τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτὴν τοῦ ἀτόμου ἀπὸ κληρονομηθείσας ἐπιβλαβεῖς τάσεις ἐσημείωσεν ὁ Carr, ὁ ὁποῖος εἶδομεν ὅτι ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐζήτησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν παιδίαν. Δὲν πιστεύω, ὅτι διὰ τῆς παιδείας διοχετεύονται τὰ ἐπιβλαβῆ ἔνστικτα, ὅπως ὑποστηρίζει διὰ τῆς θεωρίας του ὁ Carr. Κατ' ἄλλον μηχανισμόν νομίζω ὅτι γίνεται τοῦτο. Δὲν πιστεύω ὅτι, ὅταν ὁ παῖς λακτίζει τὴν σφάιραν, ἱκανοποιεῖ τὴν ἐπιθετικὴν του διάθεσιν. Ἡ ἐπιθετικὴ διάθεσις τοῦ παιδὸς ἱκανοποιεῖται διὰ τῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ ὀμηλικου. Ἐρχεται ὅμως τὸ περιβάλλον τοῦ παιδός, δηλαδή οἱ ὀμηλικοὶ οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς τὸ νὰ καταπνιγῇ τὸ ἐπιθετικὸν ἔνστικτον. Ἡ ἐμπειρία διδάσκει τὸν παῖδα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐπιτίθεται. Ἴσως δὲ, σύμφωνα μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Hall, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἀφήσῃ ὁ παῖς τὸν σταθμόν, ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πρωτόγονον κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἀνέλθῃ εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα. Πάντως ὅμως πρέπει νὰ βοηθήσῃ καὶ τὸ περιβάλλον.

Αὐτὸς εἶναι ὁ μηχανισμὸς, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ παῖς ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὰς τάσεις τὰς ἐπιβλαβεῖς διὰ τὸν ἄνθρωπον τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Διὰ τὴν ἀκριβολογήσω-

μεν ὅμως δὲν πρόκειται καὶ περὶ παντελοῦς καταργήσεως τοῦ ἐπιθετικοῦ ἔνστικτου. Εὐτυχῶς τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμβῇ. Τὸ ἄτομον, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ κατεπνίγετο ὀλοσχερῶς τὸ ἐπιθετικὸν ἔνστικτον, θὰ ἐγίνετο ὄν παράδοξον, ἀνίκανον διὰ τὴν ζωὴν καὶ ἄχρηστον διὰ τὴν κοινωνίαν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξαφανίζεται ἔντελῶς εἶναι ἢ κατὰ προσώπων καὶ ἄδικος ἐπιθετικὴ τάσις, ἢ ὁποῖα μεταμορφώνεται ἐξυψουμένη εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα.¹ Τὸ ἄτομον ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ περιβάλλοντος τῶν ὀμηλικῶν ἀναγνωρίζει εἰς τοὺς ἄλλους δικαιώματα, κάμνει ὑποχωρήσεις καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν ομάδα, ὅπου ἡ ἐπιθετικότης του σφοδρύνεται, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐξυψοῦται, διότι ἐκεῖ δὲν ἀγωνίζεται δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ διὰ τὸ σύνολον καὶ ἡ ἐπιθετικότης του δὲν ἔχει ἀντικείμενον πρόσωπα, ἀλλὰ ἐχθρικὸν πρὸς τὸ ἰδικόν του ἰδανικόν. Ὅ,τι δὲ συμβαίνει μὲ τὸ ἔνστικτον τῆς ἐπιθετικότητος, συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἄλλα ἐπιπλαβῆ ἔνστικτα.

Εἶπον ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο περιέχεται εἰς τὸ προηγούμενον καὶ ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναγκαῖα, αὐτονόητα ἐπακόλουθα τοῦ προηγούμενου. Τοιοῦτον εἶναι ἡ *ἀνακουφίσις*, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστήξαν τὴν ἐρμηνείαν τῆς παιδιᾶς ὁ Schaller καὶ ὁ Lazarus. Μὲ τὴν παιδιὰν ἐπιτυγχάνεται ὅ,τι ἐπιτυγχάνεται εἰς τὴν Σουηδικὴν γυμναστικὴν μὲ τὰς λεγομένας καταμεριστικὰς κινήσεις, κατὰ τὰς ὁποίας μετὰ μίαν πνευστίαν π. χ. τίθενται εἰς ἐνέργειαν ἐλαφρὰν οἱ μύες τῶν ἄκρων καὶ τοιούτοιτρόπως ἀποσύρεται πρὸς τὴν περιφέρειαν τὸ αἷμα, τὸ ὁποῖον πιέζει τοὺς πνεύμονας. Μετὰ τὴν ἐργασίαν

¹ Βλέπε καὶ Bover, *αὐτόθ.*, σελ. 88 καὶ ἐξῆς.

τοῦ γραφείου μία παιδιὰ, εἰς τὴν ὁποίαν τίθενται εἰς ἐνέργειαν σωματικαὶ λειτουργίαι, συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ ἐγκέφαλος τοῦ αἱματηροῦ φόρτου καὶ συγχρόνως νὰ ἱκανοποιηθῇ ἡ ἐνυπάρχουσα τάσις πρὸς χρησιμοποίησιν τῶν κατὰ τὴν ἐργασίαν ἀχρησιμοποίητων λειτουργιῶν. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἄτομον δοκιμάζει ἐν αἰσθήμα ἀνακουφίσεως. Ἴσως δὲ σοβαρώτερα αἰτία τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ τῆς ἀνακουφίσεως εἶναι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ ἔργου καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Διότι ἐνίοτε σημειοῦται ἀνακουφίσις καὶ εἰς παιδιᾶς, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον βίαιοι, ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παίξουν καταμεριστικὸν ρόλον.

Ἄλλον ἀποτέλεσμα τῆς παιδιᾶς αὐτονόητον καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ αἶσθημα, τὸ ὁποῖον δοκιμάζει τὸ ἄτομον ἐκ τῆς *ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἀνίας*, διὰ τὴν ἀπραξίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκειο πρὸ τῆς παιδιᾶς.

Τέλος ἐκδηλώτατον ἀποτέλεσμα τῆς παιδιᾶς εἶναι ἡ *χαρὰ*, ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς. ἡ χαρὰ τῆς πρὸς τὴν πρόπουσαν διεύθυνσιν ἐκτάσεως τῆς προσωπικότητος, τῆς ἐλευθερίας. Παίζει τὸ ἄτομον, ἄρα ζῆ, ἄρα χαίρει. Πόσον ὠραῖα εἶναι ζωγραφισμένον τὸ ὑπέρτατον τοῦτο αἶσθημα εἰς τοὺς παίζοντας παῖδας καὶ ἀκόμη ἐνωρίτερον, πρὸ τῆς παιδιᾶς, ὅταν τελειώνη τὸ μάθημα τοῦ σχολείου καὶ πρόκειται νὰ παίξουν. Πότε θὰ πεισθῶμεν ὅτι δὲν πρόπει νὰ διακόπτωμεν τὸ παιχνίδι τῶν παιδιῶν! «*Ἀναξαγόρας δὲ τὰς δεδομένας τιμὰς ἀφήσας ἠτήσατο τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἂν τελευτήσῃ τοὺς παῖδας ἀφιέναι παίζειν καὶ σχολάζειν ἀπὸ τῶν μαθημάτων*»¹

¹ Πλουτάρχ. Πολιτ. παραγγέλμ. 27.

ΜΕΡΟΣ Β΄.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΑΣ

Παιδιά-σχολείον

Ὅπως ἐλέχθη καὶ εἰς τὰ περὶ τῆς θεωρίας τῆς προ-
παρασκευῆς πρῶτοι οἱ Ἕλληνες ἀντελήφθησαν τὴν παι-
δαγωγικὴν ἀξίαν τῆς παιδείας. Μᾶλλον ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ
λεχθῆ—καὶ τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἐφαίνετο παρα-
δοξολογία—ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἦτο φυσικόν, δὲν ἐσχη-
μάτισαν τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἔχει τίποτε ἄλλο παιδαγωγι-
κὴν ἀξίαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παιδίαν. Ὁ πρῶτος λαός, ὁ ὁ-
ποῖος ἔλαβε κρατικὴν πρόνοιαν περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν
παίδων, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ ὀδηγούμενος ἀπὸ τὴν
Φύσιν νὰ ἀντιληφθῆ ὅτι ὁ παῖς πρέπει νὰ παιδεύεται εἰς
τὸ ἰδικόν του πεδίον, ὅπως ἡ Φύσις ὀρίζει, δηλαδὴ εἰς
τὴν παιδίαν. ¹ Διὰ νὰ ἐπινοηθῆ τὸ σχολεῖον τῆς μαθη-
σεως, ἢ μᾶλλον διὰ νὰ νομισθῆ ὅτι τὸ κράτος πρέπει νὰ
λαμβάνῃ φροντίδα διὰ τὸν ἐφοδιασμὸν τῶν παίδων μὲ

¹ Βλέπε καὶ Ε. Παυλίνη, Ἱστορία τῆς Γυμναστικῆς, Ἀθή-
ναι 1928 σελ. 272-300, 313-339 καὶ 368-373.

γνώσεις καὶ τοῦτο νὰ τάξη ὡς μοναδικὸν σκοπὸν τῆς ἀ-
γωγῆς, ἔπρεπε νὰ προηγηθῆ ἄλυσος ὀλόκληρος πλανῶν.
Ὅταν διὰ τῆς παλαιᾶς ἐλληνικῆς ἀγωγῆς ἐδημιουργήθη
τὸ θαῦμα τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος καὶ παρουσιάσθησαν τὰ ὑ-
πέροχα ἐκεῖνα πνεύματα, οἱ νέοι ἐφιλοδόχησαν νὰ γίνουν
ὅμοιοί των. Δὲν ἀντελήφθησαν δὲ ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον
ἐζήτησαν δὲν εὕρισκετο ἀπέναντί των καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ
τὸ ἀναζητήσουν πρὸς ἄλλην λοξὴν κατεύθυνσιν. Ἐκεῖνοι,
τοὺς ὁποῖους ἐθαύμαζον δὲν ἔφθασαν, ὅπου ἔφθασαν,
ἀπ' εὐθείας. Τὸ ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον ὠδήγησε τὰς πρά-
ξεις των εἰς τὴν νεαρὰν ἡλικίαν δὲν ἦτο ἐκεῖνο, τὸ ὁ-
ποῖον ἐπέτυχον, ἀλλ' ἦτο ἄλλο διάμεσον. Ἦτο δὲ τοῦτο
ὁ Ὀλυμπιακὸς στέφανος. Πρὸς ἐκεῖνον ἐκεῖνοι κατην-
θύνθησαν καὶ εὐρέθησαν κατὰ τὴν ὀριμον ἡλικίαν χωρὶς
νὰ τὸ ἐννοήσουν, ἐκεῖ ὅπου οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς των ἐζή-
τησαν νὰ φθάσουν ἀπ' εὐθείας. Δὲν ἦτο ὅμως δυνατὸν
τοῦτο καὶ δὲν ἔφθασαν. Δὲν ἔφθασαν οὔτε ἡ ἐπομένη γε-
νεὰ, οὔτε ἡ μεθεπομένη. Ἔως ὅτου κατὰ τοὺς Ἀλεξαν-
δρινούς χρόνους παρίστατο ἀνάγκη νὰ μάθουν οἱ νέοι
πρότερον ποῖον ἦτο τὸ ἰδανικόν καὶ ὕστερα νὰ ἀρχίσουν
τὴν πορείαν των πρὸς αὐτό. Οἱ νέοι τῶν Ἀλεξανδρινῶν
χρόνων εἶχον διαδεχθῆ τοὺς προγόνους των εἰς τὴν ἐπι-
θυμίαν νὰ γίνουν Σωκράται καὶ Πλάτωνες. Δὲν ἐγνώρι-
ζον ὅμως, ὅπως ἐγνώριζον οἱ πρόγονοί των, τί ἦσαν οἱ
οἱ Σωκράται καὶ οἱ Πλάτωνες. Διὰ τοῦτο πρὶν νὰ γίνουν
Σωκράται καὶ Πλάτωνες ἔπρεπε νὰ μάθουν τί ἦσαν οὗ-
τοι καὶ εἰς τί συνίστατο ἡ φιλοσοφία των. Ἔως ὅτου
ὅμως νὰ τὸ μάθουν, ἔχαναν τὴν εὐκαιρίαν νὰ γίνουν ὅ,τι
ἦσαν ἐκεῖνοι, διὸ καὶ ἐγκατέλειψαν ἐπὶ τέλους τὸ ἰδανι-
κόν αὐτό. Πολὺ ἀργότερον δὲ, κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν ἐ-

πέστρεψαν πάλιν πρὸς τὸ παλαιὸν ἰδανικόν, νὰ γίνουν Σωκράται καὶ Πλάτωνες. Οἱ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἐζήτησαν νὰ μάθουν πρότερον ποῖον ἦτο αὐτὸ τὸ ἰδανικόν, τί δηλαδὴ ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἔμενον ἕως ἐκεῖ. Οἱ τῆς Ἀναγεννήσεως διὰ νὰ μάθουν τί ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἐζήτησαν πρότερον νὰ μάθουν τὴν γλῶσσαν καὶ ἔμειναν ἕως ἐκεῖ. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη τὸ σχολεῖον τῆς μαθήσεως τὸ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας μὲ παραλλαγὰς ἐλαφρὰς ἐκάστοτε, τὰς ὁποίας ἐπέφερον οἱ παιδαγωγοὶ διαισθανόμενοι ὅτι κάτι στραβὸν ὑπῆρχεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Αἱ μεγάλαι ἀνακαλύψεις εἰς τὸ πεδῖον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὸ σχολεῖον ἡ παρατήρησις καὶ νὰ κτυπηθῇ ὁ ἄκρατος βερμπαλισμὸς (verbalismus). Εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Rousseau ὀφείλεται ὅτι ἀνεγνωρίσθη ὅτι πρὶν νὰ γίνῃ κανεὶς ὄριμος ἀνὴρ, πρέπει ἀναγκαίως νὰ θητεύσῃ ὡς παῖς καὶ οὕτως ἀνεγνωρίσθησαν μερικὰ δικαιώματα εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ εἰσήχθη εἰς τὸ σχολεῖον, ἀντὶ τῆς μέχρι τότε ἀγροικίας καὶ αὐστηρότητος, ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς παῖδας. Διὰ τοῦ Pestalozzi, τοῦ Froebel καὶ τοῦ Herbart ἐγίνε προσπάθεια νὰ ἐξευρεθοῦν μέθοδοι, αἱ ὁποῖαι νὰ καθιστοῦν τὴν μάθησιν ἀκωπώτερον ἀλλὰ συγχρόνως καὶ καρποφόρον, δημιουργοῦσαν ἠθικὸν χαρακτήρα. Ἡλλαξεν ἐπανειλημμένως χροῶμα τὸ σχολεῖον καὶ ἔλαβε μετὰ τὸ χροῶμα τοῦ βερμπαλισμοῦ, τὸ χροῶμα τοῦ ρεαλισμοῦ, τοῦ διαφωτισμοῦ, ἐγίνε ατομικιστικόν, κοινωνιστικόν, πάντοτε ὅμως παρέμενε καὶ παραμένει τὸ σχολεῖον τῆς μαθήσεως, τὸ ὁποῖον σήμερον εἶναι ἴσως ἴσως καὶ κατώτερον τοῦ σχολείου τοῦ Μεσαίωτος.

Δὲν θεωρεῖται βέβαια σήμερον ὁ παῖς homunculus καὶ δὲν ὑποφέρει ἀπὸ τὴν τρομοκρατίαν τοῦ ὑπέφερον ὁ παῖς τοῦ Μεσαίωτος, ἀλλὰ τοῦτο ἴσως μᾶς κάμνει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὸ σχολεῖον τοῦ Μεσαίωτος ἦτο συνεπέστερον πρὸς ἑαυτό. Ὄταν τὸ σχολεῖον στερῇ τὸν παῖδα τοῦ δικαιώματος νὰ ζῆσῃ τὴν ἰδικήν του ζωὴν, νομίζω ὅτι εἶναι ἀδιάφορον, ἂν τοῦτο τὸ κατορθώνει μὲ τὴν τρομοκρατίαν, ἢ μὲ τὴν τεχνικὴν πρόκλησιν ἀνωφελῶν διὰ τὸν παῖδα διαφερόντων, ἢ μὲ τὴν ἀπειλὴν τῆς ἀπορρίψεως καὶ τὴν ὑπόσχασιν τῆς ἀμοιβῆς. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἐλευθερία τῆς παιδικῆς ζωῆς στραγγαλίζεται καὶ τοῦτο εἶναι τὸ οὐσιῶδες, παραμένει δὲ ὡς μόνον ἀγαθὸν τὸ ὅτι σήμερον σπάζονται μὲν ἐπιτηδειότητα τὰ παιδικὰ πτερά, δὲν σπάζονται ὅμως μὲ τὸ ξύλον τὰ κόκκαλα. Ἀλλὰ καὶ τὸ σπάσιμον τῶν παιδικῶν πτερῶν δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σωματικὸν γεγονός ἀπὸ τὸ σπάσιμον τῶν κοκκάλων. Ὁ Binet εἶχε τὴν ἔμπνευσιν νὰ μετρήσῃ τὸ ψωμί, τὸ ὁποῖον καταναλίσκουσιν οἱ παῖδες τῶν σχολείων καὶ εὔρεν ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ σχολικοῦ ἔτους ἡ κατανάλωσις μειοῦται. Τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι καὶ τὸ σημερινὸν σχολεῖον δὲν ἐπιδορᾷ ὀλιγώτερον ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδὸς ἀπὸ τὸ σχολεῖον τοῦ Μεσαίωτος.¹

Ἐχειροτέρευσε δὲ ἀκόμη περισσότερον καὶ βασικώτερον τὸ σημερινὸν σχολεῖον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ καλομένου θεϊκοῦ πνεύματος. Τὸ σχολεῖον τοῦ Μεσαίωτος ἀπέσπα τὸν τροφισμὸν του ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ τὸν ἐκάρφωεν εἰς κάποιον ἰδανικόν, ἔστω καὶ σχολαστικόν. Τὸ σημερινὸν σχολεῖον ἀποσπᾷ τὸν παῖδα ἢ τὸν ἔ-

Claparède *Ἀντὸθ.* σελ. 422

φθον ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν, τοῦ σβύνει τὴν ὥραϊαν του ζω-
ηρότητα, τὸν ἀποχωρίζει ἀπὸ τὸν νεανικὸν του ἰδεαλισμὸν,
συντριβει τὴν αὐτοπεποίθησίν του προβάλλον τὴν
ἀπειλήν τοῦ ἀγῶνος τῆς ζωῆς καὶ τὸν εἰσάγει εἰς
τὰ χρηματοκιβώτια τῶν τραπεζῶν καὶ εἰς τὰ τεχνά-
σματα τοῦ ἀγῶνος τῆς οἰκονομικῆς ἀλληλοεξωντώσεως
Πόσαι κραυγαὶ δὲν ἀκούονται πανταχόθεν περὶ τῆς ἀνάγ-
κης τῆς μετατροπῆς τῶν κλασικῶν μας γυμνασίων εἰς ἐμ-
πορικὰς σχολὰς, ὅπου νὰ διδάσκωνται οἱ νέοι τὰ μυ-
στήρια τῆς διπλογραφίας καὶ τὰς ἀγορὰς τοῦ λιγνίτου
καὶ τοῦ σανοῦ! Ἡ οἰκονομικὴ ἐπάρκεια ἐνὸς λαοῦ εἶναι
βεβαίως ἀνάγκη, δὲν δύναται ὅμως νὰ εἶναι ἡ κατευ-
θυντήριος γραμμὴ τοῦ σχολείου. Σκοπὸς τοῦ σχολείου
εἶναι ἡ ἀγωγή, εἶναι ὁ ἐφοδιασμὸς τῶν νέων μὲ ἀρετὰς,
δὲν εἶναι δὲ ἀρετὴ ἡ καλλιέργεια τοῦ βιοποριστικοῦ συμ-
φέροντος.

Σημαντικώτατα προοδευτικὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ scho-
λείου εἶναι ἡ περὶ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος σχηματισθεῖ-
σι, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ παθητικὸν σχολεῖον, πρέπει νὰ
ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ ἐνεργητικοῦ. Ἡ ἀντίληψις δηλαδὴ
ὅτι οἱ παῖδες δὲν πρέπει νὰ δέχωνται παθητικῶς τὰς νέας
γνώσεις, ἀλλὰ νὰ τὰς κατακτοῦν διὰ τῆς παρατηρήσεως
καὶ τῆς ἐρεῦνης, διὰ τῆς ἐργασίας. Τὴν ἀντίληψιν αὐ-
τὴν πρῶτος ἐσχημάτισεν ὁ Komensky (1592-1670),
κατόπιν ὁ Rousseau (1712-1778) καὶ ὁ Pestalozzi (1746-
1827). Τὴν ἐδέχθησαν ὡς ὀρθὴν ὅλοι οἱ παιδαγωγοὶ καὶ
ἐφεῦρον τὸν περίφημον, ἀλλὰ καὶ κενὸν ἐννοίας εἰς τὴν
πραγματικότητα ὄρον «*αὐτενέργεια*». Διότι ἡ περίφη-
μος αὐτὴ αὐτενέργεια δὲν εἶναι παρὰ κάτι παθητικὸν καὶ
μηχανικόν. Ἐννοιαν ἔλαβεν ὁ ὅρος αὐτὸς περὶ τὸ τέλος

τοῦ 19ου αἰῶνος μὲ τὰ ἀποκληθέντα σχολεῖα ἐργασίας τῶν
μεγάλων παιδαγωγῶν Dewey, Kerschensteiner, Gaudig,
Wyneken κ.λ.π., εἰς τὰ ὁποῖα ὁ παῖς δοῦν, δὲν εἶναι ἁ-
πλοῦς δέκτης.

Εἶναι ζήτημα ὅμως, ἐὰν τὸ σχολεῖον ἐργασίας, εἰς τὸ
ὁποῖον κυρίαρχον θέσιν κατέχουν ἡ χειροτεχνία καὶ αἱ
σχολικαὶ κοινότητες, ἔχει τὴν παιδαγωγικὴν ἀξίαν, τὴν ὁ-
ποῖαν τοῦ ἀποδίδουν οἱ θανμασταὶ του. Ἐὰν εἰς τὰ τοι-
οῦτου εἶδους σχολεῖα παρατηροῦνται εὐχάριστα ἀποτελέ-
σματα, ταῦτα πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὴν ἔλλειψιν τῶν
δυσαρέστων ἀποτελεσμάτων τοῦ παθητικοῦ σχολείου. Διό-
τι εἶναι μὲν παιδιὰ ἡ χειροτεχνία, ζῆ κατ' αὐτὴν ὁ παῖς,
ἀλλὰ ὁ παῖς δὲν εἶναι μόνον δημιουργικὴ δεξιότης. Εἶ-
ναι οὗτος ποικίλη πληθὺς σωματικῶν καὶ ψυχικῶν λειτουρ-
γιῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἀνάγκην τῆς χρησιμοποίησεως κα-
θορίζει ἐσωτερικὴ τάσις, ἡ ὁποία πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ
ἰκανοποιεῖται καὶ νὰ μὴν ἀπωθεῖται ὑπὸ τοῦ ἀδιακόπως
προκαλουμένου ἐξωθεν δημιουργικοῦ διαφέροντος, Αἱ δὲ
σχολικαὶ κοινότητες, μὲ τὰς ὁποίας πιστεύουν τόσον πολὺ
ὅτι ἀναπτύσσεται καὶ ὀξύνεται ἡ κοινωνικὴ συνείδησις τοῦ
παιδός, εἶναι καὶ αὐταὶ ἐκτὸς τῆς παιδικῆς ζωῆς. Δὲν ἔ-
χω ἰδίαν ἀντίληψιν περὶ τῶν τοιούτων σχολικῶν κινότη-
των τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου τὰς
εἶδον νὰ ἐφαρμόζωνται ἀπὸ πρώτης γραμμῆς παιδαγω-
γούς, τὰς ἐθεώρησα ἀντίγραφον τῶν κοινωνικῶν τῶν ἐνη-
λίκων. Εἶναι ὅμως ἄλλο πρᾶγμα ἐντελῶς ἡ κοινωνία τῶν
ἐνηλίκων καὶ ἄλλο ἡ παιδικὴ κοινωνία. Ἄλλο πρᾶγμα εἶ-
ναι ὁ κύριος πόεδρος τῆς κοινότητος καὶ ἄλλο ἡ *μάνα* τῆς
ὀμάδος. Ἄλλο ἀποτέλεσμα ἔχει ἡ ποινή, τὴν ὁποίαν ἐπι-
βάλλει κατόπιν διασκέψεως τὸ δικαστήριον τῆς κοινότητος

καὶ ἄλλο ἢ ἀποβολὴ ἀπὸ τὴν ομάδα τοῦ **ζαβολιάρη**, ἢ ἢ ἐπίπληξις ἐκ μέρους τῆς μάνας. Ἡ ἐκλογὴ τῆς μάνας δὲν γίνεται κατὰ ὄρισμένους ἐξωτερικοὺς τύπους, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ἡ ποινὴ εἰς τὴν παιδικὴν κοινωνίαν δὲν εἶναι προκαθωρισμένη ὑπὸ τῶν κανονισμῶν ἢ τῆς συνηθείας, οὔτε καθορίζεται διὰ τῆς συζητήσεως, ἀλλὰ καθορίζεται αὐτομάτως ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῆς ομάδος, πρὸς τὴν ὁποίαν ψυχὴν εἶναι ταυτισμένος ὁ τιμωρούμενος. Αἱ σχολικαὶ αὐταὶ κοινότητες, ὅπως τὰς εἶδον ἐγώ, εἶναι ἡθοποιεῖα, εἶναι δημιουργήματα τῆς ζωῆς τῶν ἐνηλίκων καὶ ὄχι τῆς παιδικῆς ζωῆς.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω, εἰς τὰ σχολεῖα ἐργασίας δὲν δίδεται ἢ δέουσα σημασία εἰς τὸ σῶμα. Ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἢ κατάστασις παραμένει ἢ ἰδίᾳ, ὅπως καὶ εἰς τὸ παλαιὸν σχολεῖον. Εἰς τὸ σχολεῖον ἐργασίας τοῦ Kerschensteiner ὀρίζεται διὰ τὴν πρώτην τάξιν τοῦ δημοτικοῦ νὰ γίνεται ἢ γυμναστικὴ κάθε ἡμέραν ἀπὸ 20 λεπτὰ τῆς ὥρας, καὶ εἰς τὴν δευτέραν καὶ τρίτην τάξιν τέσσαρας φορές τὴν ἐβδομάδα ἀπὸ 1)2 ὥραν. ¹ Τάσσεται δὲ ὡς σκοπὸς τῆς γυμναστικῆς ἢ προφύλαξις ἀπὸ τὴν φθίσειν καὶ τὴν σκολίωσιν καὶ ἢ ἀπόκτησις τεχνικῆς γυμναστικῆς δεξιότητος. ² Οὔτε κὰν ἐφρόντισαν δηλαδὴ νὰ μελετήσουν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὸ σῶμα καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦν ὅτι, ἐὰν ὁ παῖς κινήσῃ ἐπὶ 20' λεπτὰ τῆς ὥρας κάθε ἡμέραν τὰς χεῖρας ἢ τοὺς πόδας, θὰ σωθῇ

¹ kerschensteiner Ἡ ἔνοια τοῦ σχολείου ἐργασίας ἢ τὸ σχολεῖον τοῦ μέλλοντος, ἐξεληνισθὲν ὑπὸ Α. Μ. Γεωργακάκη.

² Αὐτόθ. σελ. 155 καὶ 171

ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ νοσήματα, ὡς ἐὰν αἱ ὀλίγα αὐταὶ κινήσεις εἶχον τὰς θαυμαστάς ἰδιότητας τῶν καταποτίων Πίνκ καὶ ὡς ἐὰν νὰ μὴν ὑπῆρχον ἄλλαι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φθίσειν καὶ τὴν σκολίωσιν ἀσθένεια. Ἄν δὲ πάρωμεν καὶ ἐξετάσωμεν χωριστὰ τὴν σκολίωσιν, θὰ ἴδωμεν ὅτι δὲν χρειάζεται δι' αὐτὴν γυμναστικὴ. Διότι ἢ γυμναστικὴ δὲν προλαμβάνει τὴν σκολίωσιν, τὴν θεραπεύει. Εἰς τοὺς παῖδας δὲ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν ὑπάρχει σκολίωσις. Ἀποκτᾶται αὕτη μὲ τὸ πολύωρον κάθισμα καὶ μὲ τὴν ἐτερομερῆ κίνησιν. Θαυμασίως δὲ ἐτερομερῆς κινήσεις εἶναι ἐκεῖνη, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλεται ὁ παῖς μὲ τὴν ξυλοτεχνίαν, τὴν χαρτοτεχνίαν, τὴν πλαστικὴν κ.λ.π. ὥστε νὰ μὴ δύναται ἢ ὀλίγη γυμναστικὴ νὰ προλάβῃ ἢ νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακὸν τῆς σκολιώσεως. Ἄλλωστε ἢ κατὰ τῆς σκολιώσεως γυμναστικὴ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παιδὸς καὶ δὲν δύναται διὰ τοῦτο νὰ ἐφαρμοσθῇ. Ἡ τοιοῦτου εἴδους γυμναστικὴ χρειάζεται προσπάθειαν, ἐκουσίαν προσοχὴν. Εἶναι δὲ νόστιμον νὰ στρεβλώνωμεν τοὺς παῖδας μὲ τὰς διαφόρους χειροτεχνίας καὶ κατόπιν νὰ ἀπαιτοῦμεν ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ἐνεργήσουν μὲ προσπάθειαν καὶ προσοχὴν διὰ νὰ θεραπευθοῦν. Ὅσον διὰ τὴν φθίσειν δὲν προφυλάσσει ἀπὸ αὐτὴν ἢ γυμναστικὴ. Ὅδηγεῖ εἰς τὴν φθίσειν ἢ ἔλλειψις γυμναστικῆς, ἢ διαβίωσις εἰς πνιγρὰν ἀτμόσφαιραν, ἢ ἀνεπαρκῆς κινήσεις, ἢ πολύωρος ἀπασχόλησις τῶν παίδων μὲ ἔργα τῶν ἐνηλίκων, ὅταν ὅμως ὑπάρχουν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ὅροι ἢ προσθήκη ὀλίγης κινήσεως οὐδὲν δύναται νὰ ὠφελήσῃ, ἴσως ἴσως δὲ συμβάλλει καὶ αὕτη εἰς τὴν ἐξάντλησιν τοῦ ἀτόμου.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ καταλάβουν πλέον οἱ παιδαγωγοὶ

ὅτι σκοπὸς τῆς γυμναστικῆς εἰς τὸ σχολεῖον δὲν εἶναι ἡ ὑγεία. Ἐὰν ἠθέλομεν ὑγείαν, πρακτικώτερον θὰ ἦτο νὰ κλείσωμεν τὰ σημερινὰ σχολεῖα καὶ νὰ ἀφήσωμεν τοὺς παῖδας ἐλευθέρους καὶ νὰ λάβωμεν πρόνοιαν περὶ τῆς καθαριότητος τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων. Σκοπὸς τῆς γυμναστικῆς εἶναι νὰ παρὰσχωμεν εἰς τὸν παῖδα κατάλληλον περιβάλλον, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον νὰ δύναται ἀποτελεσματικώτερον καὶ καλύτερον νὰ πραγματοποιῆ τὸ ἐγὼ του καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἐξελίσσειται.¹ Νομίζω δὲ ὅτι αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι καὶ τοῦ σχολείου γενικῶς ὁ σκοπός. Ὅποτε ὅμως εἶναι ἀστέιον νὰ ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν παῖδα νὰ πραγματοποιῆ τὸ ἐγὼ τὸ ἰδικόν μας, τῶν ἐνηλίκων καὶ ὄχι τὸ ἐγὼ τὸ ἰδικόν του τὸ παιδικόν.

Τὸ παιδικὸν δὲ ἐγὼ καθὼς καὶ τὸ ἐφηβικὸν πραγματοποιεῖται, ὅταν χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον σωματικά λειτουργίαι καὶ μάλιστα εἰς ἐνεργείας ἀνταγωνιστικάς. Εἶδομεν ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν λειτουργιῶν ἐμφανίζεται κατὰ τὴν σειρὰν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνεφανίσθησαν αὐταὶ εἰς τὸ εἶδος. Εἰς τὸν παῖδα οὐδεμίαν ἀνάγκη ὑφίσταται τῆς χρησιμοποιήσεως ἀνωτέρων διανοητικῶν λειτουργιῶν. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ἐμφανίζεται μεταγενεστέρως. Οὔτε ὁ παῖς δὲ οὔτε ὁ ἔφηβος δύναται νὰ ἀντιληφθῆ καὶ νὰ αἰσθανθῆ τὸν δι' ἐξωτερικῶν τύπων προκαθορισμὸν τῆς δράσεως τῆς ομάδος.

Εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ὑπάρχει ὁμάς ἀτόμων μὲ ὅμοια συμφέροντα. Ὅμάς μὲ κοινὸν συμφέρον δὲν ὑπάρ-

¹ Λέγων γυμναστικὴ δὲν ἐννοῶ μόνον τὰς κατὰ παράγγελμα κινήσεις ἀλλὰ τὴν ὅλην σωματικὴν ἀγωγὴν, γυμναστικὴν, ἀγωνιστικὴν καὶ παιδικήν.

χει. Καὶ εἰς τὴν παιδικὴν δὲ καὶ εἰς τὴν ἐφηβικὴν, ὅπου ὑπάρχει ὁμάς μὲ κοινὸν συμφέρον, ἡ ἐνέργεια τῆς ομάδος καὶ τῶν ἀτόμων τῆς ομάδος δὲν προκαθορίζεται μὲ ἐξωτερικοὺς τύπους, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται ὑπὸ ἐσωτερικῆς ἀνάγκης. Ποίαν ὁμοιότητα ἔχουν τὰ πράγματα αὐτὰ μὲ τὸν κύριον πρόεδρον τῆς κοινότητος καὶ μὲ τὸ δεῖνα ἄρθρον τοῦ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ;

Ὅσον διὰ τὸ ἐνστικτὸν τῆς δημιουργίας, τοῦτο εἶναι ἰσχυρὰ ἐντονον εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ τὸ σπητάκι τὸ ὁποῖον κτίζει ὁ παῖς, δύναται νὰ ἔχη παρὰθυρον, ἢ νὰ μὴν ἔχη ὅπως τύχει. Προκαθορισμένοι λεπτομέρεια εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ παιδὸς δὲν ὑπάρχουν, οὔτε προσπάθεια πρὸς κατασκευὴν τελείου δημιουργήματος. Ὅταν δὲ εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν τὸ ἄτομον ἀντιληφθῆ τὴν ἀνάγκην τῆς προσπάθειας καὶ τὴν ἀνάγκην ὄρισμένων γνώσεων καὶ δεξιοτήτων, ἡ ἀνάγκη τῆς ἱκανοποιήσεως τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς δημιουργίας ὑποχωρεῖ. Παύει ὁ ἔφηβος νὰ κτίζει σπητάκια, νὰ ἰχνογραφεῖ κ.λ.π. Διὰ τοῦτο ἡ χειροτεχνία εἰσέρχεται πολὺ προῶρος εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Ἡ σχολικὴ ζωὴ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι παιδική, ὅπως ἡ τοῦ γυμνασίου ἐφηβική.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπεται ἢ μᾶλλον ἐπιβάλλεται νὰ γίνεται, εἶναι νὰ παρασκευάζεται τὸ ἔδαφος εἰς τὴν παιδικὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου διὰ τὴν ἀνδρικήν. Ἐπ' οὐδενὶ ὅμως λόγῳ ἐπιτρέπεται ἡ παιδικὴ ἢ ἡ ἐφηβικὴ ζωὴ νὰ ἀντικαθίσταται διὰ τῆς ἀνδρικῆς καὶ νὰ εἰσάγεται εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἡ προσπάθεια. Ὅταν δὲ λέγω προπαρασκευὴν, δὲν ἐννοῶ τὸν ἐφοδιασμὸν μὲ γνώσεις καὶ διανοητικὰς καὶ σωματικὰς δεξιότητας διὰ

τὴν ἐπομένην βαθμίδα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ τελειότεραν καὶ εὐρύτεραν πραγματοποιήσιν τοῦ παιδικοῦ ἢ τοῦ ἔφηβικοῦ ἐγώ. Τὴν παροχὴν τοῦ περιβάλλοντος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν παῖδα ἢ τὸν ἔφηβον νὰ ζήσῃ μίαν ζωὴν εὐρύτεραν, ἀπὸ ἐκείνην τὴν ὁποῖαν θὰ ἔζη, χωρὶς τὴν βοήθειάν μας. Προπαρασκευὴν διὰ τῆς παροχῆς γνώσεων καὶ σωματικῶν καὶ διανοητικῶν δεξιοτήτων, αἱ ὁποῖοι εἶναι κτῆμα τῆς ἐπομένης βαθμίδος δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω. Ὁ W ynneken λέγει πολὺ ὀρθῶς ὅτι ἡ νεανικὴ ἡλικία δὲν εἶναι μόνον προπαρασκευαστικὴ.¹

Κάθε ἡλικία ἔχει τὴν αὐτοπαρεξίαν της. Ὁ Rousseau λέγει εἰς τὸν Αἰμίλιον ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἔχει τὴν θέσιν της εἰς τὰ πράγματα καὶ ἡ παιδικὴ ἡλικία τὴν ἰδικήν της εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Ὁ παιδαγωγός, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει τοῦτο ὑπ' ὄψιν του καὶ ζητεῖ, διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ, νὰ ἐφοδιάσῃ μίαν ἡλικίαν μὲ ἰκανότητος καὶ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐπομένης, θὰ ἀποτύχῃ, δὲν θὰ προπαρασκευάσῃ. Διότι, διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς ἔφηβος, πρέπει νὰ ζήσῃ ὡς παῖς, διὰ νὰ γίνῃ ἀνὴρ, πρέπει νὰ ζήσῃ ὡς ἔφηβος. Ἐὰν ζητήσωμεν νὰ ἀναγκάσωμεν τὸν παῖδα νὰ ζήσῃ ὡς ἀνὴρ, δὲν θὰ γίνῃ ποτὲ ἀνὴρ. Εἶπον δὲ ὅτι ἔφηβος καὶ παῖς σημαίνει ἐνέργεια ἀνταγωνιστικὴ, τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς χρησιμοποίησεως κατὰ τὸ πλεῖστον σωματικῶν λειτουργιῶν. Ἐκ τούτου ἡ μεγάλη σημασία τῶν ἀνταγωνιστικῶν παιδιῶν τοῦ ὑπαίθρου.

Οὐδαμῶθεν ὁμως οὔτε ἀπὸ τοὺς δημιουργοὺς τοῦ σχολείου ἐργασίας κατενοήθη ἡ σημασία τῶν τοιούτων παιδιῶν. Εἰσήγαγον οὗτοι εἰς τὸ σχολεῖον τὴν ἐνέργειαν, ἀντί

¹ Σχολεῖο καὶ νεολαία, μετάφραση Παπαμαύρου, σελ. 74.

τῆς τυφλῆς ἀποδοχῆς γνώσεων, ἐν μέρει καὶ τὴν παιδιὰν εἰς τὰς διανοητικὰς ἐνεργείας, ἀντὶ τοῦ ἔργου, ἐλησμόνησαν ὁμως τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἔφηβικῆς καὶ τῆς παιδικῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον καλλιεργοῦν εἶναι ἀληθές, ἀλλ' ὡς ἐν παρόδῳ καὶ ἀνεπαρκῶς. Ἐν τούτοις τὸ μέγιστον μέρος τῆς σχολικῆς ζωῆς θὰ ἔπρεπε νὰ τὸ καταλαμβάνουν αἱ παιδιὰ αὐταί. Ἄλλωστε, διατὶ νὰ μὴ θέλῃ τὸ σχολεῖον νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸ νὰ ἐκτελέῃ, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γίνεται ὁπωσδήποτε μακρὰν αὐτοῦ καὶ χωρὶς τὴν σωτηρίαν ἐποπτείας του; Ὅταν σχολάσουν οἱ παῖδες καὶ οἱ ἔφηβοι τρέπονται ἄνευ χρονοτριβῆς, ὅπου ὑπάρχει χάρος ἐλεύθερος, διὰ νὰ παίξουν. Διατὶ νὰ μὴ μένουν εἰς τὸν περιβόλον τοῦ σχολείου, ὅπου τοῦτο θὰ μεταχειρισθῇ τὴν ζωὴν τοῦ περιβόλου του, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν σκοπομένων του;

Ἐπίδρασις τῆς παιδείας ἐπὶ τοῦ σώματος

Ἐπάρχει ἡ ἰδέα ὅτι πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ σῶμα ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν κατὰ παράγγελμα γυμναστικὴν. Εἶναι ὁμως ἡ ἰδέα αὕτη ἐσφαλμένη. Ἡ κατὰ παράγγελμα γυμναστικὴ δὲν δημιουργεῖ, ἐπανορθώνει. Ἐπανορθώνει τὰς ἐλλείψεις, τὰς ὁποίας δημιουργεῖ ὁ περιορισμός, ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλεται ἀπὸ τοὺς ἐνηλίκους εἰς τοὺς παῖδας. Ἐὰν ὁ περιορισμός αὐτὸς ἔλειπε, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη γυμναστικῆς. Ἡ γυμναστικὴ ἐπομένως χρειάζεται διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὴν ἐπίκρητον δυσκίνησίαν τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τοῦ θώρακος, τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀναγκαίου μυϊκοῦ σθένους, τὴν δυσαναλογίαν τοῦ μήκους τῶν μυῶν κ.λ.π. Βεβαίως ἡ παντοειδῆς πρόνοια, ἡ ὁποία λαμβάνεται ἀπὸ τὴν σονηδικὴν

καλουμένην γυμναστικήν μέγαν δύναιται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀτόμου, οὐδὲ πόρρωθεν ὅμως δύναιται αὕτη νὰ ἀντικαταστήσῃ πλήρως τὰς παιδιάς. Ἡ γυμναστικὴ χωρίζει τὸ ἄτομον καὶ ἐξυπηρετεῖ κάθε μίαν λειτουργίαν χωριστὰ καὶ τοιουτοτρόπως ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι περιληπτικὴ τοῦ συνόλου ἀτόμου, τὸ ὅποσον διὰ τοῦτο ἐνεργεῖ ἀπὸ ἐξωτερικὴν παρῶθησιν χωρὶς τὰς ἐνεργητικὰς ἐσωτερικὰς δυνάμεις του. Τὰ ἐξῆς λέγει ἐπὶ τοῦ ζητήματα τούτου ὁ Mendousse : *«ἐνῶ τὰ ἄλλα εἶδη τῶν ἀσκήσεων ἀφήνουν ἀχρησιμοποίητον μέρος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦντον μέγα τῶν σωματικῶν καὶ διανοητικῶν δυνάμεων, ἡ παιδιὰ τουναντίον ἀπαιτεῖ τὴν ἀρμονικὴν συνεργασίαν ὄλων τῶν ἱκανοτήτων διὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν καὶ τοιουτοτρόπως ὑποβοηθεῖ σημαντικῶς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἥθους, τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ ἐπιδιώκῃ ὁ παιδαγωγός»*.¹ Δὲν ὑποβοηθεῖ ὅμως μόνον τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἥθους, ἀλλὰ καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς σωματικῆς μηχανῆς. Διότι ἡ βελτίωσις κάθε σωματικῆς λειτουργίας καὶ κάθε συστήματος ὀργάνων ἢ ἐπιτυχανομένη διὰ τῆς γυμναστικῆς δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν, ἐὰν ὅλα τὰ προαχθέντα ὄργανα καὶ αἱ προαχθεῖσαι λειτουργίαι δὲν χρησιμοποιηθοῦν καὶ δὲν ἀσκηθῇ τὸ ἄτομον εἰς τὴν χρησιμοποίησιν διὰ τῶν παιδιῶν. Δὲν ἀρκεῖ τὸ ἄτομον νὰ ἔχῃ ἀνεπτυγμένας τὰς ἐπὶ μέρους ἱκανότητας καὶ δεξιότητας. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ χρησιμοποιῇ καὶ νὰ συναρμόζῃ τὰς ἐπὶ μέρους αὐτὰς ἱκανότητας διὰ τὴν παραγωγὴν ἔργου. Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται μόνον μὲ τὰς παιδιάς. Ἡ συναρμοστικὴ δη-

¹ Αὐτόθ. σελ. 277.

λαδὴ ἱκανότης, ἡ ὁποία εἶναι προσὸν πολύτιμον, μόνον μὲ τὰς παιδιάς καλλιεργεῖται πλήρως.

Μὲ τὴν γυμναστικὴν τὸ ἄτομον εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτήσῃ πληθὺν δεξιοτήτων. Ἡ καθόλου ὅμως δεξιότης δὲν εἶναι ἄθροισμα, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα πολλῶν δεξιοτήτων. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲ αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται, ὅταν αἱ δεξιότητες αὐταὶ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὸ σύνολόν των καὶ διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀποτελέσθουν ἀρμονικὴν σύνθεσιν, ἡ ὁποία νὰ εὐρίσκεται διαρκῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀτόμου. Τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται μόνον μὲ τὰς παιδιάς.

Ὑπερέχουν ἐπίσης αἱ παιδιαὶ τῆς γυμναστικῆς καὶ κατὰ τοῦτο. Ὅτι ὁ γυμναζόμενος εἰς τὰς παιδιάς εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἠρεμήσῃ ἢ νὰ σφοδρῶνῃ τὴν δρασίην του ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τοῦ ὄργανισμοῦ του. Ἐνῶ εἰς τὴν κατὰ παράγγελμα καὶ καθ' ὁμάδας γυμναστικὴν ὁ γυμναστής εὐρίσκεται εἰς ἀδυναμίαν νὰ κανονίσῃ τὸ ποσὸν τῆς ἐνεργείας σύμφωνα μὲ τὰς ἰδiosisυγκρασίας ὄλων τῶν ἀτόμων τῆς ὁμάδος.

Θὰ ἐξέφευγον τῶν ὀρίων τοῦ παρόντος βιβλίου, ἐὰν ἐξήταζον τὴν ἐπίδρασιν τῆς παιδιᾶς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων σωματικῶν λειτουργιῶν, τῆς ἀναπνοῆς, τῆς κυκλοφορίας, τῆς μυϊκῆς ἐνεργείας κ.λ.π. Αὐτὸ εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον δύναιται νὰ πραγματευθῇ κανεὶς εἰς βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὴν ὅλην σωματικὴν ἀγωγὴν, παιδιάς, ἀγωνιστικὴν, γυμναστικὴν.

Ἐπίδρασις τῆς παιδιᾶς ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος

Διὰ τῆς παιδιᾶς ἐν πρώτοις ἐνισχύεται καὶ προάγεται

ἢ βούλησις. Ὁ παίκτης εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἔχη διαρκῶς ἐντεταμένην τὴν προσοχὴν του καὶ νὰ ἐκλέγῃ τὴν περᾶξιν, τὴν ὁποίαν νὰ ἐκτελῇ ἐξουδετερῶν τὰ παρουσιαζόμενα κωλύματα, τὰ ὁποῖα εἴτε παρεμβάλλονται ἐξωθεν ὑπὸ τῶν ἀνταγωνιστῶν ἢ τῶν περιστάσεων, εἴτε παρεμβάλλονται ἔσωθεν καὶ ὀφείλονται εἰς ἀδεξιότητα, εἰς ἔλληψιν ἰσχύος ἢ θάρρους, εἰς κόπωσιν κ.λ.π. Εἶναι βεβαίως καὶ ἡ χειροτεχνία καὶ τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ σχολείου ἐνέργειαι, αἱ ὁποῖαι ὅμως, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπορροφήσουν ὀλόκληρον τὸ ἄτομον καθὼς ξέναι πρὸς τὴν ἡλικίαν του, εἶναι ἐνέργειαι χωρὶς τὴν βαθέως καὶ ἐκτεταμένως δημιουργοῦσαν ἀντίδρασιν. Οὔτε ἡ γυμναστικὴ δύναται εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς παιδιὰς.

Ὅχι δὲ μόνον ἰσχυροποιεῖται ἡ βούλησις, ἀλλὰ καὶ ἐλαττοῦται ἡ ἀντίστασις τῶν κατωτέρων λειτουργιῶν. Εἰς τοῦτο δὲ ἐξίσου μὲ τὰς παιδιὰς συντελεῖ καὶ ἡ ὅλη σωματικὴ ἀγωγή. Διότι διὰ τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς ἰσχυροποιεῖται τὸ σῶμα. Εἶναι ἀνέκαθεν παραδεδεγμένον ὅτι τὸ ἰσχυρὸν σῶμα πειθαρχεῖ εἰς τὴν βούλησιν. Τὸ ἐτόνισεν ὁ Πλάτων, τὸ ἐπαγέλασεν ὁ Rousseau καὶ δὲν ὑπάρχει κανεὶς νὰ μὴ τὸ παραδέχεται.

Σπουδαία ἐπίσης εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῆς παιδιᾶς ἐπὶ τοῦ συναισθήματος. Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἔγινε λόγος περὶ τῆς ἐκδήλου χαρᾶς, ἡ ὁποία εἶναι ζωγραφισμένη εἰς τὰ πρόσωπα τῶν παιζόντων παιδῶν. Ἡ πλήρωσις διὰ τῆς παιδιᾶς ὅλων τῶν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν ἀναγκῶν τῶν παιδῶν εἶναι ἡ αἰτία τῆς χαρᾶς. Παρατηρήθη ἐναργῶς ὑπὸ τῶν ψυχολόγων ὅτι ὑπάρχει ἀμεσος σχέσις

μεταξὺ τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς αὐξήσεως ἢ τῆς ἐλαττώσεως τῆς ζωικῆς ἐνεργείας. Οὔτε εἶναι νέα κατάκτησις τῆς ἐπιστήμης ἢ γνώμη αὐτῆ. Τὴν συναντῶμεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Γαληνοῦ. ¹ Φυσικὸν ἐπομένως εἶναι νὰ βελτιοῦται διὰ τῆς παιδιᾶς τὸ συναισθημα.

Ἐπίσης εἰς τὰς παιδιὰς ὁ παίκτης θὰ γνωρίσῃ ἑαυτόν. Ἐκεῖ θὰ ἴδῃ ὅτι αἱ σωματικαὶ του καὶ αἱ ψυχικαὶ του ἰκανότητες ἔχουν ὅρια, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ υπερβαίνουσι ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ρωμαλεώτεροι, δεξιότεροι, ἐτοιμότεροι ἢ εὐφρέστεροι ἀπὸ αὐτὸν καὶ θὰ ἀποβάλῃ τὴν ὑπερβολικὴν αὐτοπεποίθησιν. Ἀντιστρόφως δὲ θὰ ἀνακαλύψῃ εἰς ἑαυτὸν δυνάμεις καὶ ἰκανότητας, τὰς ὁποίας πρότερον δὲν ἐγνώριζεν ὅτι εἶχε, θὰ τοῦ ἐνισχυθῇ δηλαδὴ ἡ ἀνεπαρκὴς αὐτοπεποίθησις.

Διὰ τῶν παιδιῶν προάγεται τὸ θάρρος. Πολλὰκις εἰς τὰς παιδιὰς ἀναγκάζεται ὁ παίκτης νὰ καταπνίξῃ τὸν φόβον, ὁ ὁποῖος τοῦ παρεμποδίζει τὴν ἐνέργειαν. Κακῶς δὲ κατηγοροῦν μερικοὶ τὰς παιδιὰς τῶν Ἑγγλων rugby, hockey foot-ball, διότι εἶναι ἐπικίνδυνοι. Ὅταν θέλωμεν νὰ ἀποβάλωμεν τὸν φόβον ἀπὸ τοὺς παῖδας καὶ νὰ τοὺς καταστήσωμεν ἰσχυροὺς ψυχικῶς, ῥὲν πρέπει νὰ ὑπολογίζωμεν ὀλίγα δυστυχήματα, ἐφ' ὅσον μάλιστα εἶναι πολὺ περισσότεροι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀποθνήσκουσι ἀπὸ τὰ δῆγματα τῶν κωνόπων, παρὰ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι σπάζουσι κάποιον κόκκαλον εἰς τὸ foot-ball. Ὁ Πλού-

¹ «Ὅσοι γε θυμικώτεροι τοῦ δέοντός εἰσιν, ἢ ἀναισθητότεροί τινες, ἢ λιχνότεροι τοῦ προσήκοντος, ἀνάγκη τούτους οὐκ ὀρθῶς κεκρᾶσθαι τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις τοῦ σώματος, οἷς ἐνεργοῦμεν ἕκαστα τῶν εἰρημένων» (Ἰγνείν. Α. 8).

ταρχος εἶδεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ὁρθωσίας Ἀρτέμιδος νὰ ἀποθνήσκουν ἀπὸ τὸ μαστίγμα ἔφηβοι Ὀύτως ὁμως διεπλάσσοντο οἱ Σπαρτιάται. Δὲν ζητῶ βεβαίως νὰ εἰσαχθῶν αἱ ὑπερβολαὶ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς τὴν ἀγωγὴν, ἀλλὰ καὶ δὲν πιστεύω ὅτι μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ἐκμαλακῶμεν τὴν ἀγωγὴν τόσον, ὥστε νὰ δημιουργοῦνται δι' αὐτῆς ἀνδράποδα.

Ἐπίδρασις τῆς παιδείας ἐπὶ τοῦ ἠθους καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνικότητος

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ ὄργανισμὸς τοῦ παιδὸς βελτιοῦται, βελτιοῦται καὶ τὸ ἠθὸς του. Ἐκτὸς ὁμως τούτου ὁ παῖς ὑφίσταται διὰ τῆς παιδείας τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος τῶν ὀμηλικῶν. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ἀταβισμού, ἡ ἡλικία τοῦ παιδὸς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου, ὅτε ἡ ζωὴ ἦτο δύσκολος καὶ ἡ σκληρότης ἦτο χρήσιμος ὄπλον. Διὰ τοῦτο, ἐὰν λείψῃ ἡ παιδιὰ καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος τῶν ὀμηλικῶν, ἡ κατάστασις τοῦ ἐγωΐσμοῦ καὶ τῆς σκληρότητος, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, θὰ μονιμοποιηθῇ. Ἀκόμη καὶ ἐὰν, σύμφωνα πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ Hall, αἱ ἐπιβλαβεῖς τάσεις πρέπει νὰ ἀσκηθοῦν, διὰ νὰ ἐξαφανισθοῦν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀσκηθοῦν. Εἶναι ἀνάγκη ὁμως νὰ βοηθήσῃ καὶ τὸ περιβάλλον. Περιβάλλον δὲ τοῦ παιδὸς εἶναι οἱ συμπαῖκται, δὲν εἶναι οἱ ἐνήλικοι. Οἱ ἐνήλικοι εἶναι διὰ τὸν παῖδα ξένοι. Ἀκούει οὕτως τὰς συμβουλὰς των, λαμ-

¹ Λυκοῦργ, 18. Βλέπε καὶ Παυλίην Ε. αὐτόθ. σελ. 289 κ. ε.

βάνει ἴσως ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπαγορεύσεις των, ἀλλὰ δὲν τὰς κάμνει ἰδικὴν του ὑπόθεσιν. Τουναντίον τῶν ὀμηλικῶν τὰς ἀπαγορεύσεις τὰς κάμνει ἰδικὴν του ὑπόθεσιν καὶ τότε αὐταὶ ἐπιβάλλονται ἔσωθεν καὶ ἀπωθοῦν τὰς ἐπιβλαβεῖς τάσεις. Τοὺς ὀμηλικούς ὁμως θὰ τοὺς συναντήσῃ εἰς τὴν παιδιάν. Ἐὰν τοὺς συναντήσῃ ὄχι εἰς τὴν παιδιάν, θὰ τοῦ εἶναι ξένοι καὶ αὐτοί, ὅπως τουναντίον θὰ συμβῇ, ἐὰν συναντήσῃ εἰς τὴν παιδιάν ἐνήλικον.

Εἰς τὴν παιδιάν θὰ ἀντιληφθῇ ὅτι τοῦ εἶναι χρήσιμος ὁ πλησίον καὶ θὰ τὸν ἀγαπήσῃ, θὰ ἀντιληφθῇ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀδικῇ, ἐὰν θέλῃ νὰ μὴν ἀδικεῖται, ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐγωΐστικῆς, διὰ νὰ εἶναι ἀνεκτὸς ἀπὸ τοὺς συμπαῖκτας, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ψεύδῃται κ.λ.π. κ.λ.π.

Εἰς τὴν παιδιάν θὰ γίνῃ ὁ παῖς κοινωνικὸν ὄν. Παίζων θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οὐμάδα, ὅταν θὰ γίνῃ ἔφηβος, ὅπως ἀνεπύχθη εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ἡ ὁποία οὐμάδα θὰ εἶναι αὐτόματον δημιούργημα του καὶ θὰ ἔχῃ σκοποὺς, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὰς ροπὰς τῆς ἐφηβικῆς ζωῆς. Ἡ κοινότης τοῦ σχολείου ἐργασίας δὲν εἶναι αὐτόματον δημιούργημα τοῦ ἐφήβου, εἶναι ἐπινόησις τῶν ἐνηλικῶν ὀδηγῶν του καὶ οἱ σκοποὶ τῆς εἶναι σκοποὶ ξένοι πρὸς τὴν ἐφηβικὴν ζωὴν. Ὁ μεγάλος παιδαγωγὸς Dewey λέγει ὅτι τὸ σχολεῖον τῆς μαθήσεως, τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ μὲ διδασκαλίαν νὰ μορφώσῃ τὸν παῖδα κοινωνικῶς, ὁμοιάζει μὲ μίαν κολυμβητικὴν σχολὴν τοῦ Σικάγου, ὅπου διδάσκονται αἱ κινήσεις τῆς κολυμβήσεως εἰς τὴν ξηράν. ¹ Ἡ ταπεινὴ μου γνώμη εἶναι ὅτι ὁμοιότης ὑπάρχει μεταξύ τῆς ἀνωτέρω κολυμβητικῆς scho-

¹ Τὸ σχολεῖο καὶ τὸ παιδί, μετάφραση Σωτηρίου, σελ. 187.

λῆς καὶ τοῦ σχολείου ἐργασίας. Ὅσον διὰ τὸ σχολεῖον τῆς μαθήσεως, αὐτὸ διδάσκει τὴν κολύμβησιν μὲ λόγια.

Τέλος εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ παραδεκτὸν ὅτι αἱ παιδιαὶ τῶν παίδων καὶ τῶν ἐφήβων εἶναι κάτι, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ λείψῃ. Μᾶς τὸ φωνάζει ἡ Φύσις. Ὅσαδήποτε μέτρα καὶ ἂν λαμβάνουν οἱ ἀνόητοι ἐνήλικοι διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὰ τέκνα των νὰ παίξουν, δὲν τὸ κατορθώνουν, παρὰ σπανιώτατα. Γνωρίζω, εἶναι ἀληθές, μερικούς, οἱ ὁποῖοι τὸ κατόρθωσαν, ἀλλὰ τὰ τέκνα των ἐγίναν ὄνια παραδόξα, ἐκτεθλημένα, ἄβουλα, νευροπαθῆ, ἐγωϊστικά, μοχθηρὰ, ἠλίθια. Ἐπαναλαμβάνω ὅμως ὅτι οἱ ἐνήλικοι δὲν κατορθώνουν εὐτυχῶς νὰ ἐμποδίσουν τοὺς ἀνηλίκους νὰ παίξουν. Ὁ διδάσκαλός μου μᾶς ἔδερεν ἀνοικτιρμόνως, ὅταν μᾶς συνελάμβανε παίζοντας. Ἡμεῖς ὅμως ἐπαίζομεν. Ἄλλ' ἐν τῷ αὐτῷ περιπτώσει δὲν θὰ ἦτο πολὺ προτιμότερον, νὰ συνεμορφῶτο τὸ σχολεῖον πρὸς τὴν φυσικὴν αὐτὴν ἀνάγκην καὶ νὰ δημιουργήσῃ μίαν παιγνιώδη σχολικὴν ζωὴν διαρκείας δύο τουλάχιστον ὥρων ἡμερησίως ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν του; Εἶναι ὅμως ἀληθές ὅτι πρέπει ὁ γυμναστής νὰ γνωρίζῃ τελείως τὸ ἔργον του.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΤΟΥ

Ἡ ἀνάγκη τοῦ γυμναστοῦ

Ἡρὶν νὰ πραγματευθῶ τὸ ἔργον τοῦ γυμναστοῦ, νομίζω ἀναγκαῖον νὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὸ ζήτημα, ἂν χρειάζεται γυμναστής. Τὸ ὅτι κατὰ τὴν παιδιὰν πρέπει οἱ παῖχται

νὰ ἀφήνονται ἐλεύθεροι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθῇ. Πολλάκις ὅμως συμβαίνει νὰ μὴ γνωρίζουν οὗτοι τί νὰ παίξουν, ἢ νὰ διαφωνοῦν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς παιδίας ἢ νὰ ἐκλέγουν παιδιὰν ἀκατάλληλον διὰ τὰς περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὁποίας οὗτοι εὐρίσκονται, ἢ, συνηθέστατον τοῦτο, νὰ ἔχουν προτίμησιν λόγῳ συνηθείας πρὸς μίαν ὠρισμένην παιδιάν, μὲ τὴν ὁποίαν νὰ ἀπασχολοῦνται διαρκῶς παρὰ τὸ συμφέρον τῆς ἀγωγῆς, ὅπως θὰ ἴδωμεν. Δι' ὅλα αὐτὰ χρειάζεται ὁ γυμναστής. Χρειάζεται δὲ ἐπίσης καὶ διὰ νὰ ρυθμίξῃ τὰ πράγματα, οὕτως ὥστε νὰ ἀναπτύσσωνται αἱ καλαὶ ἰδιότητες σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ τῶν παικτῶν καὶ νὰ ἐξαφανίζωνται αἱ κακαί.

Ἐννοεῖται βεβαίως, ὅπως καὶ εἰς τὸν πρόλογον εἶπον, ὅτι ὁ γυμναστής πρέπει νὰ ἔχῃ βαθεῖαν καὶ εὐρεῖαν ἐπίγνωσιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τῶν παικτῶν.¹

Ἐπέμβασις τοῦ γυμναστοῦ

Ὅσονδήποτε ὅμως καλὰ καὶ ἂν γνωρίζῃ ὁ γυμναστής τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν τῶν παικτῶν, τὸ ἔργον του εἶναι

¹ Ἴσως θὰ ἀπορήσῃ ὁ ἀναγνώστης πῶς ἐπελήφθην τοῦ ζητήματος τούτου, τὸ ὁποῖον θὰ θεωρῆ ἐκτὸς συζητήσεως. Καὶ ὅμως κάποιος νεαρὸς λειτουργὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀφοῦ ἤκουσεν, ὡς λέγει, ὀλίγα τινὰ ἀπὸ κάποιον διακεκριμένον παιδαγωγόν, ἐπίσθη ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ δύναται νὰ γίνεταί ἀπὸ τοὺς γυμναστικούς συλλόγους, τὸ δὲ σχολεῖον νὰ περιορισθῇ νὰ κάμνῃ τοὺς τροφίμους του ξυλοαγούς καὶ καλαθοπλέκτας. Εἰς δὲ τὴν Ἀμερικὴν τὸ ἔργον τοῦ γυμναστοῦ ἔχει ἀνατεθῆ εἰς τοὺς καλοῦμένους play-leaders, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐμπειρικοὶ γνῶσται τῶν διαφορῶν παιδιῶν καὶ τίποτε περισσότερον.

δύσκολον. Ὁ Rousseau λέγει ὅτι τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου εἶναι δύσκολον, διότι συνίσταται εἰς τὸ νὰ διευθύνῃ χωρὶς κανόνας καὶ νὰ πράττῃ τὸ πᾶν, χωρὶς νὰ πράττῃ τίποτε. Πράγματι αὐτοῦ ἔγκειται ἡ δυσκολία. Ὁ γυμναστής πρέπει νὰ ρυθμίξῃ, ἀλλὰ νὰ μὴ ἐπεμβαίῃ, πρέπει νὰ συμβιβάζῃ, ἀλλὰ νὰ μὴ καταπιέξῃ, πρέπει νὰ παροτρύνῃ, ἀλλὰ νὰ μὴ ἐξαναγκάξῃ καὶ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ρυθμίζων, συμβιβάζων, παροτρύνων δὲν πρέπει νὰ φαίνεται. Ὁ γυμναστής, ὁ ὁποῖος φαίνεται εἰς τὴν παιδίαν, καταστρέφει ἂν ὄχι ὅλον τουλάχιστον τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἔργου τῆς παιδείας. Ὁ γυμναστής, ὁ ὁποῖος ἐπεμβαίνει εἰς τὴν παιδίαν, καταστρέφει τὴν δημιουργικὴν δυνάμιν της. Διότι δὲν εἶναι ἴσος πρὸς τοὺς παίκτας, ὑπερέχει, εἶναι ἐκτὸς τοῦ περιβάλλοντος τούτων καὶ ἡ ἐπέμβασίς του εἶναι δεσμὸς περιοριστικὸς τῆς παιδικῆς ἐνεργείας. Ἡ ἐνέργεια δὲ ἢ ἐλευθέρα εἶναι ἐκείνη, ποὺ δημιουργεῖ. Ὄταν ὁ παῖς δὲν ἐνεργεῖ ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, ἢ ἐνέργειά του δὲν ἀφομοιοῦται καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας του δὲν καθιεροῦται. Ἐνεργητικὴ δὲ εἶναι ἡ ἐνέργεια, τῆς ὁποίας ὁ τρόπος καθιεροῦται διὰ τῆς ἐπαναλήψεως.

Διὰ τοῦτο οἱ κανονισμοὶ τῶν διαφορῶν ἀγγλικῶν παιδιῶν foot-ball κλπ. τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησαν, τὰ διάφορα συνέδρια τοῦ ἀθλητισμοῦ, εἶναι κυριολεκτικῶς καταστρεπτικοί. Ὁ δὲ περίφημος διαιτητὴς εἶναι ἡ Ἄρπινα, ἡ ὁποία, ὅπως αἱ πρόγονοι της, δὲν ἀφῆναν τὸν γέροντα Φιλία νὰ φάγῃ, ἀλλὰ τοῦ ἐλέρωσαν τὸ φυγητόν του, τοιοῦτοτρόπως καὶ αὐτὸς δὲν ἀφήνει τοὺς νέους νὰ τραποῦν ψυχικῶς ἀπὸ τὰς ὥραίας παιδείας, τὰς

ὁποίας αὐτὸς μολύνει μὲ τὴν περιορίζουσαν σφυρίκτραν του.

Αἱ παιδιαὶ βεβαίως ἔχουν ὠρισμένους κανόνες, οἱ ὁποῖοι ὅμως εἶναι εὐρεῖς, δὲν ἔχουν τὴν στενότητα τῶν ἀναφερθέντων κανονισμῶν. Ὑπάρχει ἄρθρον τῶν κανονισμῶν, τὸ ὁποῖον ὀρίζει ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον λάκτισμα τῆς σφαίρας εἰς τὸ foot-ball πρέπει αὕτη νὰ διανύσῃ ἀπόστασιν ἴσην μὲ τὴν διάμετρόν της, ἢ νὰ κάμῃ δλόκληρον γῦρον. Τοῦτο εἶναι στενόν. Διότι, ἐὰν π. χ. δύο δμάδες παίξουν, χωρὶς νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τοὺς κανονισμοὺς αὐτούς, ἢ καὶ ἀπλῶς χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ διαιτητὴς, μία τοιαύτη παράβασις δὲν θὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους. Οὔτε θὰ ἦτο δυνατόν παῖδες ἢ ἔφηβοι νὰ φανταστοῦν νὰ θεσπίσουν τοιαύτην ἀνόητον ἀπαγόρευσιν. Εἰς τὰς ἀνοησίας δὲ αὐτὰς δὲν ἔχουν παρασυρθῇ μόνον οἱ συντάκται τῶν κανονισμῶν αὐτῶν. Γενικῶς οἱ ἐνήλικοι παραλογίζονται εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Προκειμένου π.χ. περὶ τῆς ἀμπάριζας οἱ Ἕλληνες γυμνασταὶ καὶ διδάσκαλοι ὀρίζουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ **βγαίνουν** περισσότεροι ἀπὸ **τρεῖς** παῖκται καὶ τοῦτο, διὰ νὰ μὴν ἐγείρωνται ἐνστάσεις. Ἐνῶ αἱ ἐνστάσεις καὶ αἱ ἀμφισβητήσεις εἶναι ἐκεῖναι, ποὺ δημιουργοῦν εἰς τὴν συνείδησιν τῶν παίδων τὴν ἐννοίαν τοῦ δικαίου. Εἶναι πολὺ μέγαλον λάθος τὸ νὰ ἀποφεύγῃ ὁ γυμναστής τὰς παιδείας, ποὺ ἀπαιτοῦν καλὴν πίστιν, ἐκτὸς καὶ τὸ κάμνει **γιὰ νὰ ἔχῃ τὸ κεφάλι του ἡσυχο**. Οἱ κανόνες τῶν παιδιῶν ἐπίσης εἶναι ἀπλοῖ καὶ καταληπτοί, ἐνῶ οἱ ἀναφερθέντες κανονισμοὶ εἶναι ἀκατάληπτοι. Ἡ ἀνωτέρω ἀπαγόρευσις τοῦ foot-ball π. χ. εἶναι ἀκατάληπτος διὰ νεαροὺς παίκτας, ὅπως ἀκατάληπτος εἶναι καὶ τὸ περίφημον off side (ἐκτὸς παιδείας).

Ἐπίσης οἱ κανόνες τῶν παιδιῶν οὐδέποτε περιορίζου-
τοὺς παίκτας νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ προσόντα των. Εἰς τὸ
volley-ball ὅμως π. χ. ἀπαγορεύεται εἰς ἑκείνους, οἱ ὁ-
ποιοὶ δύνανται, νὰ κτυποῦν τὴν σφαῖραν ὑπὲρ τὸ ὕψος τοῦ
δικτύου. Οἱ κανονισμοὶ δηλαδὴ αὐτοὶ δὲν εἶναι δημιουρ-
γημα τῆς παιδικῆς ἐμπειρίας καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἀνταπο-
κρίνονται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν παιδῶν καὶ τῶν ἐφήβων.
Τὸ χειρότερον ὅμως ἀπὸ ὅλα εἶναι ὁ διαιτητής, ὁ ὁποῖος
ἐμποδίζει νὰ ἐπιβάλλεται τὸ δίκαιον ἀπὸ τοὺς ἰδίους παί-
κτας.

Ὁ γυμναστής οὐδέποτε πρέπει νὰ κάμνει τὸν διαιτη-
τὴν, οὔτε νὰ δορίζει ἄλλον. Ὅπως εἶπον, πρέπει νὰ μὴ φαί-
νεται ἢ πρέπει νὰ κάμνῃ τὸ πᾶν χωρὶς νὰ κάμνῃ τίποτε,
ὅπως εἶπεν ὁ Rousseau. Ὁ γυμναστής δὲν πρέπει νὰ ἐ-
πεμβαίνει εἰς τὴν παιδιάν, ἐννοεῖται ὅμως ὅτι καὶ πρέπει
νὰ ἀγρυπνῇ, διὰ νὰ μὴ ἐπικρατοῦν τὰ κατώτερα καὶ ἐπι-
βλαβῇ ἔνστικτα. «Πρόβλημα ἐκ τῶν δυσκολωτέρων, λέγει
ὁ Mendousse, διότι ἡ στενὴ ἐπαγρύπνησις φονεύει τὴν
αὐθόμησίαν καὶ προκαλεῖ τὴν ἀνταρσίαν, ἐνῶ ἡ ἐφεκτι-
κότης ὑπάρχει κίνδυνος νὰ εὐνοήσῃ τὴν ἐπικράτησιν τῶν
κατωτέρων τάσεων». ¹ Ἐνώπιον τοῦ δυσκόλου αὐτοῦ προ-
βλήματος τί ἔχει νὰ πράξῃ ὁ γυμναστής; κατὰ τὴν γνώ-
μην μου ὁ δεύτερος κίνδυνος εἶναι μικρότερος ἀπὸ τὸν
πρῶτον, ἐπομένως, ὅταν παρουσιάζεται τοιαύτη περίπτω-
σις, ὅταν ὁ γυμναστής εὐρίσκειται πρὸ τοῦ ἀνωτέρου διλήμ-
ματος, δὲν πρέπει νὰ διατάξῃ νὰ εἶναι ἐφεκτικός. Ἄλλω-
στε ὁ Mendousse δὲν ὀμιλεῖ περὶ παιδιᾶς, νομίζω δὲ
ὅτι εἰς τὴν παιδιάν τὸ δίλημμα αὐτὸ δὲν εἶναι εὐκόλον

¹ Αὐτόθ. σελ. 211.

νὰ παρουσιασθῇ. Ὑπάρχει τὸ σύνολον τῶν παικτῶν, τὸ ὁ-
ποῖον δύναται νὰ προλάβῃ τὸν γυμναστήν εἰς τὴν ἐνέρ-
γειάν του. Ὁ Dewey λέγει ὅτι ἡ κατασταλτικὴ πειθαρχία
πρέπει νὰ εἶναι ἐξαιρέσις. Τοῦτο προκειμένου βεβαίως
περὶ τῆς ὑπολοίπου ζωῆς τῆς νεαρᾶς ἡλικίας, διότι προκει-
μένου περὶ παιδιᾶς οὔτε κατ' ἐξαιρέσιν πρέπει νὰ γίνεται
χρησις αὐτῆς.

Τώρα ἐγείρεται τὸ ζήτημα, εἶναι δυνατόν νὰ διατυπω-
θοῦν κανόνες, τοὺς ὁποῖους νὰ ἔχῃ εἰς τὸ ἔργον του ὁ ἴπ-
ῳς ὁ γυμναστής; ὄχι. Εἶδομεν ὅτι ὁ Rousseau εἶπεν ὅτι
ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ κυβερνᾷ χωρὶς κανόνας. Ἐκάστη
στιγμὴ καὶ ἐκάστη περίστασις ἀπαιτεῖ ἰδιαίτην συμπε-
ριφορὰν ἐκ μέρους τοῦ γυμναστοῦ, τὴν ὁποίαν καθορίζει
οὗτος στηριζόμενος εἰς τὰ συμπεράσματα τῆς θεωρίας καὶ
τὰ διδάγματα τῆς πείρας. Κατωτέρω θὰ προσπαθῆσω νὰ
διατυπώσω μερικὰς ὁδηγίας ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα.

Πρὸ τούτου ὅμως θὰ διατυπώσω τὴν γνώμην ὅτι δύνα-
ται ὁ γυμναστής νὰ εἶναι εὐεργετικός, χωρὶς νὰ εὐρίσκειται
πρὸ δυσκολιῶν καὶ διλημάτων, ὅταν παίξῃ, ὅποτε κατέρ-
χεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν παικτῶν καὶ τοιοῦτοτρόπως δύ-
ναται νὰ προσθέτῃ τὴν ἀτομικότητά του εἰς τὸ σύνολον
τῆς νεανικῆς κοινωνίας.

Τάξις κατὰ τὴν παιδιάν

Τὸ νὰ τίθεται ζήτημα τάξεως κατὰ τὰς παιδιὰς εἶναι
κάτι ἀκατανόητον. Ὅπου δὲν ὑπάρχει τάξις, δὲν ὑπάρχει
παιδιά. Ἐκτὸς ἐὰν λέγονται ἀταξία αἱ παρακλευστικαὶ φω-
ναί, ἢ αἱ φωναὶ διαμαρτυρίας τῶν παικτῶν, ἢ οἱ γέλωτες,
ἢ αἱ ἐπιδοκιμασίαι καὶ ἀποδοκιμασίαι μὲ τὰς ὁποίας τα-
ράσσεται ὁ ὕπνος τοῦ γείτονος ἢ τὸ εἰς τὰς αἰθούσας γε-

νόμενον μάθημα. Καλὸν εἶναι ὅσοι ἐνοχλοῦνται, νὰ μὴ κατοικοῦν πλησίον σχολείων καὶ τὸ εἰς τὰς αἰθούσας μάθημα νὰ γίνεται εἰς ἄλλον χώρον μακρὰν. Διότι ὅλα τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ γίνωνται, εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνωνται, διὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ παιδιά. Καὶ αἱ φωναὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς χρειάζονται, διότι εἶναι γυμνάσια, ὅπως λέγει καὶ ὁ Γαληνός, καὶ αἱ παρεκελεύσεις καὶ αἱ διαμαρτυρίαι καὶ ὁ γέλως καὶ αἱ ἐπιδοκίμασίαι καὶ αἱ ἀποδοκίμασίαι.

Ἄταξία ἐπομένως δὲν ὑπάρχει εἰς τὰς παιδιάς. Ἄταξία ὑπάρχει, ὅταν οἱ παῖκται δὲν παίζουν καὶ τοῦτο δύναται νὰ συμβῆ ἕξ' ὑπαιτιότητος τοῦ γυμναστοῦ δι' ἀποτυχίαν περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς παιδιᾶς, ἢ σπανιώτατα διὰ τὴν παρουσίαν εἰς τὴν τάξιν τῶν παικτῶν κάποιου διαλυτικῆς στοιχείου, κάποιου δυστρόπου καὶ κακοῦ χαρακτῆρος, τὸν ὁποῖον ἡ κοινωνία τῶν παικτῶν δὲν δύναται νὰ βάλῃ εἰς τὴν θέσιν του.

Διὰ τὴν δευτέραν αὐτὴν περίστασιν ἄς σημειωθῆ ὅτι πάλιν ἡ παρουσία τοῦ γυμναστοῦ πταίει. Ἡ κοινωνία τῶν παικτῶν ὑπολογίζει τὴν παρουσίαν τοῦ γυμναστοῦ καὶ δὲν λαμβάνει δραστικὰ μέτρα ἐναντίον τοῦ κακοῦ στοιχείου. Διὰ τοῦτο ὁ γυμναστής ὀφείλει νὰ δώσῃ εἰς τοὺς παίκτας νὰ ἐννοήσουν ὅτι εἶναι ἐλεύθεροι νὰ κάμουν ὅ, τι θέλουν καὶ μόνον, ὅταν ἴδῃ ὅτι εὐρίσκονται οὗτοι εἰς ἀδυναμίαν, νὰ ἐπέμβῃ.

Διὰ τὴν πρώτην περίστασιν τὴν ἀποτυχίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς παιδιᾶς, πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του μερικὰ πράγματα, διὰ νὰ μὴν ἀποτυχάνῃ καὶ περὶ τούτων θὰ εἶναι τώρα ὁ λόγος.

Ἐκλογὴ παιδιᾶς

ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὅλην ἔννοιαν τοῦ παρόντος βιβλίου, εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο πρόκειται περὶ ἐκλογῆς παιδιᾶς μεταξὺ τῶν ἀνταγωνιστικῶν παιδιῶν ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας ἐπέροχεται κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς χρησιμοποίησεως σωματικῶν λειτουργιῶν, τῶν παιδιῶν δηλαδὴ τῶν καλουμένων παιδιῶν τοῦ ὑπαίθρου.

Εἶναι συχνὸν φαινόμενον νὰ προτιμοῦν οἱ παῖκται μίαν ὄρισμένην παιδιάν, τὴν ὁποίαν ἔχουν συνειθίσει. Ὁ γυμναστής ὁμως ὀφείλει νὰ τοὺς ὑποδείξῃ καὶ ἄλλας παιδιᾶς. Διότι κάθε παιδιά ἀποτείνεται εἰς ὄρισμένας σωματικὰς καὶ ψυχικὰς λειτουργίας, αἱ ὁποῖαι δι' αὐτῆς καλλιεργοῦνται, ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι μένουσιν ἀχρησιμοποίητοι. Οἱ παῖκται πρέπει νὰ παίζουν ποικίλας παιδιᾶς. Ἡ ποικιλία ὁμως πρέπει νὰ ἔχη ὄρισμένα ὅρια. Διότι ἡ μεγάλη ποικιλία ἀναπτύσσει μὲν ταχέως τὰς διαφόρους σωματικὰς καὶ ψυχικὰς ἰκανότητας, ἀλλ' ἐπιπολαίως. Ἡ μεγάλη ποικιλία ἔχει μὲν πλάτος, στερεῖται ὁμως βάθους.

Ὁ γυμναστής δύναται νὰ ἐξεύρῃ μεταξὺ τῶν ἀναριθμῶν παιδιῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν, μερικὰς, μὲ τὰς ὁποίας νὰ ἀπασχολῆ τοὺς παίκτας. Εἰς τὸ ἔργον του αὐτὸ πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του, ὅπως καὶ ἀνωτέρω εἶπον, ὅτι κάθε παιδιά ἀποτείνεται εἰς ὄρισμένας λειτουργίας. Ὑπάρχουν π. χ. παιδιᾶι, εἰς τὰς ὁποίας χρησιμοποιοῦνται μόνον σωματικαὶ λειτουργίαι, ὅπως εἶναι ἡ διελκυστίνδα καὶ ἡ σκυταλοδρομία. Καθὼς ὑπάρχουν παιδιᾶι, αἱ ὁ-

ποῖα εἶναι ἐνεργεῖαι ἀπλῶς σωματικῆς δεξιότητος, ὅπως εἶναι ἡ ποδοσφαίρισις ἐν κύκλῳ μετὰ τρίποδος, τὸ τουλίκι κ.λ.π. Ἐνῶ ὑπάρχουν καὶ παιδιαί, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐνεργεῖα εἶναι πολὺ περισσότερον ἐκτεταμένη καὶ περιλαμβάνει πληθὺν σωματικῶν καὶ ψυχικῶν λειτουργιῶν. Ἐὰν σκοπὸς τοῦ γυμναστοῦ εἶναι νὰ δώσῃ τροφήν εἰς τὴν μυϊκὴν ρώμην δύναται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν διελκυστίνδα, εἰάν θέλῃ νὰ προαγάγῃ τοὺς παίκτας εἰς τὸν δρόμον, θὰ μεταχειρισθῇ τὴν σκυταλοδρομίαν. Ἐὰν ὁμοῦς ὁ σκοπὸς τοῦ εἶναι νὰ θέσῃ εἰς ἐνεργεῖαν τὰς πλείστας σωματικὰς καὶ ψυχικὰς δυνάμεις τῶν παικτῶν, θὰ καταφύγῃ εἰς τὸ foot-ball ἢ τὸ basket-ball. Τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ τὸ κανονίσῃ σύμφωνα μὲ τὰς ἀνάγκας τῶν παικτῶν.

Ἐπίσης πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι ὑπάρχουν παιδιαί, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀγὼν εἶναι παράλληλος, ὅπως ἡ σημαία ἢ ἡ ἀμπάριζα καὶ παιδιαί, εἰς τὰς ὁποίας ἐπέρχεται σύγκρουσις. Εἰς τὴν σημαίαν π.χ. ὁ παίκτης, ὁ ὁποῖος θὰ ἀρπάσῃ τὴν σημαίαν, εἰάν εἶναι ταχύς καὶ ἐπιδέξιος, θὰ τὴν ὀδηγήσῃ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, χωρὶς νὰ προφθάσῃ ὁ ἀντίπαλος νὰ τὸν κτυπήσῃ ἢ ἂν τὸν προφθάσῃ ὁ ἀντίπαλος καὶ τὸν κτυπήσῃ δὲν θὰ τὴν ὀδηγήσῃ. Εἰς τὸ foot-ball ὁμοῦς ὁ ἀγὼν δὲν τελειώνει ἕως ἐδῶ, διότι, ὅταν θὰ προφθάσῃ ὁ ἀντίπαλος τὸν κάτοχον τῆς σφαίρας, θὰ γίνῃ σύγκρουσις περὶ κυριότητος τῆς σφαίρας. Τὸ foot-ball δηλαδὴ εἶναι παιδιὰ πληροτέρα τῆς σημαίας καὶ ὁ γυμναστὴς ἔχει νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῶν δύο ἀναλόγως τῆς ἀναπτύξεως τῶν παικτῶν. Ἄν δὲ ἡ ἀνάπτυξις τῶν παικτῶν εἶναι ἀκόμη μεγαλυτέρα, θὰ ἐκλέξῃ τὸ rugby, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ σύγκρουσις εἶναι πλήρης, διότι γίνεται χρῆσις ὅλων τῶν δυνάμεων ἄνευ περιορισμοῦ.

Πρέπει ὡσαύτως νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ γυμναστὴς ὅτι ὑπάρχουν παιδιαί περιορισμένης ἐνεργείας, ὅπως εἶναι ὁ αὐγατιστὴς ἢ καὶ τὸ volley-ball καὶ παιδιαί, εἰς τὰς ὁποίας, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως π.χ. τοῦ δρόμου εἶναι αὕτη πληροτέρα, ὅπως εἶναι τὸ basket-ball. Ὡσαύτως ὑπάρχουν παιδιαί, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐνεργεῖα εἶναι διαλείπουσα, ὅπως εἶναι ἡ κορύνη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος παίκτης περιμένει τὴν σειρὰν του, διὰ νὰ παίξῃ. Ὅταν ἔχη ταῦτα ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ γυμναστὴς δὲν θὰ ἐκλέξῃ βεβαίως ἐν περιπτώσει ψύχους τὸν αὐγατιστὴν ἢ τὴν κορύνην, ἀλλὰ θὰ ἐκλέξῃ μίαν παιδιάν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ δραῖσις εἶναι συνεχῆς καὶ πλήρης, ὅπως εἶναι τὸ foot-ball ἢ τὸ basket-ball, ἀντιστρόφως δὲ θὰ πράξῃ, εἰάν θὰ εἶναι ζέστη.

Προσθέτως πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ γυμναστὴς ὅτι ἐνίοτε παρουσιάζονται παῖδες ἢ μᾶλλον ἔφηβοι, οἱ ὁποῖοι χωρὶς νὰ εἶναι ἀσθενεῖς, ἀλλ' ἔξ ἀνατροφῆς ἢ νωχελοῦς ιδιοσυγκρασίας δὲν θέλουν νὰ παίξουν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ γυμναστὴς δὲν πρέπει νὰ ἐκλέξῃ τὴν σημαίαν ἢ ἄλλην καμμίαν παιδιάν, κατὰ τὴν ὁποίαν δύναται ὁ τοιοῦτος παίκτης νὰ ἀδρανή, ἀλλὰ τὴν σχοινοφιλίαν, ὅπου θέλει καὶ δὲν θέλει θὰ παίξῃ.

Δύσκολον εἶναι διὰ τὸν γυμναστὴν, ὅταν οἱ παίκται δὲν θέλουν νὰ μίσηθῇσιν μίαν νέαν παιδιάν, διότι, ἐπειδὴ αὕτη ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρας δεξιότητος, δὲν δύναται νὰ παίξουν. Τὸ volley-ball εἶναι παιδιὰ, ἡ ὁποία ὅταν διδάσκαται διὰ πρώτην φοράν, δὲν εἶναι ποτὲ ἀρεστή. Δὲν εἶναι ὅπως π.χ. τὸ basket-ball, εἰς τὸ ὁποῖον, ὅσον ἄπειρος καὶ ἂν εἶναι κανεῖς, πάντως θὰ δυνηθῇ νὰ παίξῃ καὶ θὰ εὐχαριστηθῇ. Εἰς τὸ volley-ball ὁ ἄπειρος παίκτης δὲν

δύναται καθόλου νὰ κινηθῆ. Τὸ συντελεστικώτερον μέσον, πὺ δύνεται νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ γυμναστὴς εἰς τὴν περιστάσιν αὐτήν, εἶναι νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς παῖδας νὰ ἴδουν ἄλλους ἡσχημένους παίκτης νὰ παίζουν.

Ὅταν ἔχη ὑπ' ὄψιν του τὰ ἀνωτέρω ὁ γυμναστὴς, θὰ δύναται νὰ κάμνῃ τὴν κατάλληλον ἐκλογὴν τῆς παιδιᾶς ἀναλόγως τῶν καιρικῶν συνθηκῶν, ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τῶν παικτῶν, ἀναλόγως τοῦ φύλου των καὶ ἀναλόγως τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως των. Καὶ περὶ μὲν τῶν καιρικῶν συνθηκῶν ἔγινε λόγος ὀλίγον ἀνωτέρω.

ἡλικία

Περὶ τῆς ἡλικίας ἔγινε λόγος εἰς τὰ περὶ τῆς μορφῆς τῆς παιδιᾶς. Εἰς τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο εἶδμεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν οἱ παῖδες νὰ παίζουν παιδιάν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἀτομικὸν συμφέρον πρέπει νὰ θυσιάζεται εἰς τὸ ὁμαδικόν. Ὁ ἐγωῖσμός τοῦ ἀτόμου τῆς ἡλικίας αὐτῆς δὲν ἔχει ὄρια. Εἶναι δυνατὸν πολλάκις ὁ ἐγωῖσμός νὰ ὀδηγήσῃ τὸ τοιοῦτον ἀτόμον μέχρι τοῦ νὰ δεχθῆ νὰ πάσχη, ἐφ' ὅσον πάσχον εὐρίσκεται εἰς ἐξαιρετικὴν θέσιν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν. Ἡ μικρὰ μου κόρη πολλάκις ἀνεκοίνωσε θριαμβευτικῶς ὅτι πρόκειται νὰ πάῃ εἰς τὸ σχολεῖον, ὅπου θὰ τὴν δέρῃ ἡ δασκάλα της. Ἡ παιδιὰ «ψήθηκε» εἶναι ἀδύνατον νὰ παιχθῆ ἀπὸ τοὺς παῖδας. Ἐπειδὴ ἐκεῖνος, πὺ κἀθηται καὶ δέρεται εὐρίσκεται εἰς ἐξαιρετικὴν θέσιν ἀπὸ τοὺς λοιπούς, θέλουν ὅλοι νὰ καθίσουν καὶ δὲν ἀποφεύγουν τὸ νὰ κτυπηθοῦν.

Εἶδομεν δὲ ὅτι μεταξὺ τῶν παιδιῶν, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ὑπάρχει κοινὸν ὁμαδικὸν συμφέρον καὶ ἐκείνων, πὺ

ὑπάρχει τοιοῦτον, ὑφίσταται μέση βαθμὶς, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ μεταχειρίζεται ὁ γυμναστὴς, διὰ νὰ ὀδηγῆ τοὺς παίκτης ἀπὸ τὴν πρώτην βαθμίδα εἰς τὴν τρίτην.

ΦΥΛΟΝ

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ φύλον πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του ὁ γυμναστὴς ὅτι αἱ σωματικαὶ λειτουργίαι τῶν θηλέων, λόγῳ κληρονομικότητος καὶ ἀνατροφῆς ἔχουν πολὺ ὀλιγωτέραν ἀνάγκην χρησιμοποίησεως, ἢ αἱ τῶν ἀρρένων, διὸ καὶ οἱ παιδιαὶ των εἶναι ἡπιώτεροι πολὺ. Παιδιάς, αἱ ὁποῖα ἀπαιτοῦν ἔντονον προσπάθειαν δὲν δύναται νὰ παίζουν αἱ κόραι. Ὅχι δὲ μόνον διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ θήλεια εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον ἰδεαλιστικὴ τοῦ ἀρρένου. Ἡ θήλεια εἶναι πραγματιστικὴ καὶ δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ, διατὶ πρέπει νὰ ἀγωνισθῆ μέχρις ἐξαντλήσεως μὲ μόνον σκοπὸν νὰ διαβιβάσῃ τὴν σφαῖραν εἰς τὸ ἀντίπαλον τέρμα. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι συναίσθηματικὴ, εἶναι θαυμάσιος θεατὴς τοιοῦτων ἀγῶνων καὶ τίποτε περισσότερον. Διὰ τοῦτο ἐκεῖνοι, πὺ ζητοῦν νὰ διοργανοῦνται ἀγῶνες foot-ball μεταξὺ θηλέων ἀνοηταίνου.

Ταῦτα δὲν σημαίνουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσπαθοῦμεν νὰ ὀδηγοῦμεν τὰς κόρας εἰς παιδιὰς, πὺ ἀπαιτοῦν προσπάθειαν, ἀλλὰ ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένωμεν ὅτι δυνάμεθα νὰ καταρτίσωμεν ἀπὸ αὐτὰς ὄχι γελοῖαν ὁμάδα foot-ball. Ἐκεῖνο, πὺ δυνάμεθα εἶναι νὰ τὰς ὀδηγοῦμεν εἰς παιδιὰς μεγάλης μὲν προσπαθείας, ἀλλὰ μικρᾶς διάρκειας καὶ τοῦτο μέχρις ὀρίου.

ΚΟΡΑΣΙΣ

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὸ ζήτημα τῆς σωματικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως τῶν παικτῶν. Δὲν πρόκειται βέβαια ἐ-

δῶ διὰ περιπτώσεις μὴ φυσιολογικάς, διότι τοιαῦται δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παρουσιασθοῦν εἰς μίαν ομάδα. Ἐδῶ πρόκειται ἰδίως περὶ τῆς σωματικῆς καὶ διανοητικῆς κοπώσεως, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν μας κατὰ τὰς παιδιὰς ἐκ παραλλήλου μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ φύλου τῶν παικτῶν.

Τὸ σύνολον τοῦ ζητήματος τούτου ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος βιβλίου, διότι εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὴν ὅλην σωματικὴν ἀγωγήν. Ἐδῶ εἶναι δυνατόν νὰ λεχθοῦν ἐλάχιστα περὶ τούτου, ἂν καὶ πρόκειται περὶ ζητήματος μεγάλης εὐρύτητος.

Κατ' ἀνάγκην ὅμως θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ τὸ φύλον τῶν παικτῶν. Ὅ,τι θὰ λεχθῆ ἔδῳ σχεδὸν δὲν ἰσχύει διὰ τὸν παῖδα καὶ τὴν θήλειαν. Τὰ ἄτομα αὐτὰ δὲν παίζουν, ὅταν εἶναι κουρασμένα καὶ δὲν ἐξαντλοῦνται εἰς προσπάθειαν. Ἐπομένως τὸ ζήτημα τῆς κοπώσεως διὰ τὰ ἄτομα αὐτὰ κανονίζεται αὐτομάτως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον καὶ μὲ τὸν ἔφηβον. Ἡ ἔφηβικὴ ἡλικία, χάρις εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστικτοῦ, εἶναι ἡ ἡλικία τῆς νευρικότητος, γεγονός ἐνεκα τοῦ ὁποῖου ἡ κόπωσις δὲν γίνεται αἰσθητή. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐνστικτοῦ τούτου ὁ ἔφηβος ἐξωθεῖ τὴν προσπάθειάν του πέραν παντὸς ὁρίου καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον οὗτος ἐξαντλεῖται παρ' ὅλην τὴν σωματικὴν του ἀκμὴν ταχύτερον καὶ τῶν ἀτόμων τοῦ ἄλλου φύλου καὶ τῶν παίδων καὶ τῶν ἐνηλίκων. Οἱ σκληροὶ Σπαρτιαῖται ἐξεμεταλεύοντο τὸ σεξουαλικὸν ἐνστικτον, διὰ νὰ ἐξωθοῦν τοὺς **ἔφρονες** εἰς μεγάλας προσπάθειας. Διήγειρον τὸ ἐνστικτον τοῦτο διὰ τῆς παρουσίας τῶν παρθένων

κατὰ τὰς παιδιὰς καὶ τὰς ἄλλας ἀσκήσεις τῶν **βιρένων**¹. Ἡ πέραν ὅμως ἑνὸς ὁρίου προσπάθεια δύναται νὰ εἶναι καταστρεπτικὴ. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσέχη πολὺ ὁ γυμναστής ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο τοὺς ἐφήβους καὶ νὰ μὴ τοὺς ὀδηγῆ εἰς ζωνῆρας παιδιὰς, ὅταν εἶναι κουρασμένοι.

Πρέπει ὡσαύτως νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του ὁ γυμναστής ὅτι μετὰ διανοητικὴν κόπωσιν ἢ τάσις πρὸς μυϊκὴν ἐνεργειαν αὐξάνει. Ἡ ὑπερβολικὴ ἐγκεφαλικὴ ἐνεργεια ἐξαντλεῖ τὸν ὀργανισμόν, συγχρόνως δὲ προκαλεῖ καὶ νευρικὴν διέγερσιν, ἡ ὁποία ἐξωθεῖ πρὸς μυϊκὴν ἐνεργειαν². Φαινόμενον δηλαδὴ ἀπατηλόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προσέχη ὁ γυμναστής διὰ νὰ μὴν ἀπατηθῆ ἔξ αὐτοῦ καὶ ὀδηγήσῃ τοὺς παίκτας εἰς ζωνῆρας παιδιὰς μετὰ διανοητικὴν κόπωσιν, παρὰ τὴν ὄρεξιν, τὴν ὁποίαν οὗτοι θὰ δει-

¹ « Ἀφελὸν δὲ θρύψιν καὶ σκιατραφίαν καὶ θηλύτητα πᾶσαν οὐδὲν ἦττον εἴθισε τῶν κόρων τὰς κόρας γυμνάς τε πομπεύειν καὶ πρὸς ἱεροῖς τισιν ὀρχεῖσθαι καὶ ἄδειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ σκώμματα λέγουσαι πρὸς ἕκαστον εὐχρηστώς ἐπελαμβάνοντο τῶν ἁμαρτανόμενων· καὶ πάλιν εἰς τοὺς ἀξίους αὐτῶν ἐγκώμια μετ' ὀδῆς πεποιημένα διεξιούσαι φιλοτιμίαν πολλὴν καὶ ζῆλον ἐνεποίουν τοῖς νεανίσκοις. Ὁ γὰρ ἐγκωμισαθεὶς ἐκ' ἀνδραγαθίᾳ καὶ κλεινὸς ἐν ταῖς παρθένοις γεγονὼς ἀπῆε μεγαλυνόμενος ὑπὸ τῶν ἐπαίνων». (Πλουταρχ. Λυκούργ. 24, 15).

² Τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον ἐξηγεῖ ὁ Mosso ὡς μέσον αὐτομάτου ἀμόνης τοῦ ἐξησθημένου ὀργανισμοῦ. Αὐξάνει ἢ αἰσθητικότης καὶ ἡ νευρικὴ διέγερσις κατὰ τὸ μέτρον, κατὰ τὸ ὁποῖον τὸ ζῶον καθίσταται ἀνίκανον πρὸς ἐπίθειςιν ἢ πρὸς ἄμυναν ἐνεκεν ἀθρηψίας ἢ κόπου.

κνούν. Είναι δυνατόν ἡ ὄρεξις των αὐτῆ νὰ ικανοποιηθῆ
μὲ ἑλαφράς παιδιάς, εἰς τὰς ὁποίας ὄχι μόνον νά μὴν εἶ-
ναι πλήρης ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ νὰ εἶναι καὶ διαλείπουσα.
Οὐδέποτε δὲ νὰ τοὺς ὀδηγῆ κατὰ τὴν τοιαύτην περίπτω-
σιν εἰς παιδιάς, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν ἐντεταμένην προσο-
χήν, ὅπως εἶναι τὸ volley-ball. Αἱ ἀσκήσεις προσοχῆς
λέγει ὁ Lagrange ἐκτελοῦνται πορισσότερον διὰ τῶν
νεύρων παρὰ διὰ τῶν μυῶν.⁴

Ἐξ ὧν εἶπον ἀνωτέρω περὶ κοπώσεως εἶναι φόβος
νὰ παρεξηγηθῶ καὶ νὰ νομισθῶ κήρυξ τῆς ἐκμαλακύνσεως
τῆς γυμναστικῆς καὶ γενικῶς τῆς ἀγωγῆς. Κάθε ἄλλο ὅ-
μως. Πιστεύω ὅτι αἱ μεγάλαί προσπάθεια εἶναι ἐκεῖναι,
ποὺ χαλυβδώνουν τὸ ἄτομον καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς
καὶ ὅτι εἰς τοῦτο ἀκριβῶς συνίσταται ἡ ἀποστολὴ τοῦ
σχολείου καὶ τοῦ γυμναστοῦ του. Διὰ συνήθεις προσπα-
θείας δὲν ἔχει ἀνάγκη ἡ νεολαία διεγερτικῶν. Διὰ τὰς
μεγάλας προσπάθειας χροιάζεται τὸν γυμναστήν, διὰ νὰ
τὴν παροτρύνῃ καὶ νὰ τὴν ὀδηγῆ. Πέραν ὅμως τῶν ὀρίων
ἐκείνων, εἰς τὰ ὁποῖα φθάνει ἡ σωματικὴ ἀντοχή, δὲν ὑ-
πάρχει χαλυβδωσις, ὑπάρχει τὸ ἀντίθετον, ἐξασθενεῖ ὁ ὁρ-
γανισμός. Ἐξασθενεῖ δὲ μαζί του καὶ ὁ χαρακτήρ, ὄχι μόνον
διότι οὗτος ἐξαρτᾶται ἐξ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅταν
ἡ προσπάθεια φθάσῃ πέραν τῶν ὀρίων αὐτῶν, μανθάνει
τὸ ἄτομον τὰ ὄρια αὐτά, τὰ ὁποῖα εἶναι καλύτερον νὰ τὰ
ἄγνοῆ μέχρις ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν ἡλικίαν, κατὰ τὴν ὁ-
ποῖαν ὁ λόγος θὰ ἀντικαταστήσῃ κάθε κηδεμόνα καὶ ὀδη-

⁴ Physiologie des exercices du corps, septième édition,
σελ. 315.

γόν. Ἡ ὑπερβολικὴ αὐτοπεποίθησις εἶναι βεβαίως κα-
κόν, ἀλλὰ καὶ ἡ συντριβὴ τῆς ἐλπίδος περὶ ἀποκτήσεως
ἀνωτέρας δυναμικότητος εἶναι χείριστον.

Διὰ τῆς ὑπερβολῆς καὶ χωρὶς νὰ ἐπέλθουν ὀργανικαί
βλάβαι, ἡ ἀντοχὴ τοῦ ὁργανισμοῦ μειοῦται. Εἶναι σφάλμα
νὰ θεωροῦνται οἱ σκληραγωγημένοι, οἱ ἀμέτρου μυϊκῆς
ἰσχύος, οἱ ἀναίσθητοι εἰς τὸν κόπον, εἰς τὸ ψῦχος, εἰς τὴν
θερμότητα, ὅτι εἶναι καὶ ἀναλόγου ἀντοχῆς. Ὁ ὁργανισμός
των ἀπέκτησε τὴν κακὴν ἔξιν νὰ ἀντιδρᾷ δυσκόλως καὶ
παραμένει ἀνύποπτος εἰς τὸν ὑπάρχοντα κίνδυνον. Ἐκεῖ-
νος, ὁ ὁποῖος εἰς ἀπότομον καὶ μακρὸν ἀνήφορον δὲν
πνευστιᾷ, ἐκεῖνος δηλαδὴ ὁ ὁργανισμός, ὁ ὁποῖος μένει ἀ-
ναίσθητος εἰς τὴν παρουσίαν τῶν προϊόντων τῆς καύσεως
—διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ παράγονται τοιαῦτα—
θὰ παραμείνῃ ἀναίσθητος καὶ εἰς τὴν παρουσίαν ἑνὸς μι-
κροβίου. Ἡ σκληρότης καὶ ἡ ἀναίσθησις δὲν συνοδεύον-
ται ἀναλόγως καὶ ὑπὸ ἀντοχῆς. Ὁ Mosso ἀναφέρει μίαν
γνώμην τοῦ Beard, κατὰ τὴν ὁποίαν: *«ἡ ἀνθρωπότης
κατέστη συγχρόνως λεπτιότερα καὶ ἀνθεκτικώτερα
εὐαίσθητοτέρα εἰς τὸν κόπον καὶ ἰκανωτέρα εἰς τὴν
ἐργασίαν, εὐερεθιστοτέρα, ἀλλ' ἐπιτηδειότερα εἰς τὸ
νὰ ὑποφέρῃ ἰσχυρὰς διεγέρσεις. Τὸ ὕφασμά μας ἐγί-
νε λεπτότερον καὶ φαίνεται ἀκροσφαλές, ἀλλὰ πραγ-
ματικῶς διαρκεῖ περισσότερο ἀπὸ τὰ χονδρά· ἀκρι-
βῶς ὅπως ἐν ὕφασμα πολυτελές καὶ ἀκριβὸν διαρκεῖ
πολλάκις περισσότερο ἀπὸ τὰ κοινὰ καὶ χονδρά»*.

Τώρα θὰ ἐρωτηθῶ καὶ οἱ ἀγῶνες; καὶ ὁ καλούμενος ἀ-

¹ A. Mosso, la fatigue intellectuelle et physique, tra-
duit par Lauglois 1908, σελ. 185.

ἄθλητισμός; Οἱ ἀγῶνες καὶ ὁ καλούμενος ἀθλητισμός δὲν εἶναι σκοπός, εἶναι μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ διεγερθῇ ἡ νεότης πρὸς τὰς μεγάλας προσπάθειας, ὅπως ὅμως εἴμεθα καὶ ἡμεῖς οἱ ἐνήλικοι ὑποχρεωμένοι νὰ ρυθμίζωμεν τὴν διεγερσιν αὐτὴν μέχρι τῶν ἀναγκαίων ὁρίων. Τὴν ἀντίληψίν μου διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τὴν ἀνέπτυξα εὐρύτατα καὶ εἰς τὸ βιβλίον μου «Ἱστορία τῆς Γυμναστικῆς» καὶ «στὴν προσευχή μου στὴν Ὀλυμπία». Εἶναι ἀληθὲς ὅτι δέχομαι τὰς ὑπερβολὰς ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τῶν ἀγῶνων. Δίχομαι ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον κακὸν νὰ ἔχουν οἱ ἀγῶνες ὀλίγα θύματα. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ὅμως δὲν πρόκειται περὶ ὀλίγων, πρόκειται περὶ τῆς μεγάλης μάξης. Διότι ποτὲ δὲν θὰ εἶναι πολλοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θὰ φθάσουν εἰς ὑπερβολὴν ὡς παλαισταί, ἢ ὡς δρομεῖς, ἢ ὡς ἄλται. Θὰ εἶναι ὅμως ἀναγκαίως πολλοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θὰ φθάσουν εἰς ὑπερβολὴν εἰς τὰς διαδικασίας παιδιὰς, ἐὰν δὲν προσέχουν οἱ ἐντεταλμένοι. Διότι τὸ foot-ball εἶναι ἀπείρως ἐλκυστικώτερον τοῦ δρόμου καὶ τῆς πάλης καὶ τοῦ ἄλματος.

Τοῦ βρέφους τὴν προσοχὴν προκαλοῦν τὰ πρόσωπα, διότι ταῦτα κινουῦνται, ἀπὸ δὲ τὰ ἄψυχα προκαλεῖ τὴν προσοχὴν τοῦ βρέφους ἡ σφαιρα, διότι εἶναι εὐκίνητοτέρα. Ὁ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ὁ μέγας Ζεὺς, ὅταν ἦτο παῖς, ἐδέχθη δῶρον ἀπὸ τὴν νύμφην Ἀδράστειαν μίαν σφαιραν.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

Διὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν, παιδιὰ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν ζωὴν, ὅπως διοργανώθη ἀπὸ τὴν Φύσιν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἐνέργεια ἢ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, προϋπόντων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀντιστρόφως παραγόντων αὐτοῦ.

Ἐὰν ὅμως ὁ ἐνήλικος δύναται νὰ ἐνεργῇ κατὰ τὸν δεῦτερον αὐτὸν τρόπον, ὁ ἀνήλικος εὐρισκόμενος πλησιέστερον πρὸς τὴν Φύσιν δὲν δύναται νὰ ἐκφύγῃ τὴν ἐπιρροὴν τῆς καὶ νὰ θέσῃ ὁδηγὸν τῆς ἐνεργείας του τὴν πρόνοιαν. Ὑπάρχουν καὶ ἐνήλικοι, οἱ ὁποῖοι δὲν δύναται νὰ ἐκφύγουν τὴν ἐπήρειαν τῆς Φύσεως, οἱ ἀνήλικοι ὅμως ὅλοι εὐρίσκονται ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς καὶ ἐνεργοῦν ὠθούμενοι ἔσωθεν ἀπὸ τάσεις διαφόρους κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἡλικίας των. Ἀπὸ τὴν μίαν βαθμίδα μεταβαίνον εἰς τὴν ἄλλην, ἐξελίσσονται. Ἡ ἐξελίσσειται ἡ ἐνεργεῖα των, παρουσιαζομένων ἀλληλοδιαδόχως νέων παρωθητικῶν τάσεων.

Εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν 7—18 ἐτῶν τὴν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν σχολικὴν ζωὴν αἱ τάσεις αὐταὶ εἶναι τάσεις πρὸς ἐνέργειαν, ὡς ἐπὶ τὸν πλεῖστον ἀνταγωνιστικὴν, εἰς τὴν χρησιμοποίησιν πρὸ πάντων σωματικῶν λειτουργιῶν. Τὴν ἡλικίαν αὐτὴν δηλαδὴ τὴν κατέχουν κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ παιδιὰ τοῦ ὑπαίθρου.

Ἐὰν ὁμως ἀγωγή σημαίνει τὴν παροχὴν εἰς τοὺς παι-
 δευομένους καταλλήλου περιβάλλοντος διὰ τὸ νὰ ζήσουν οὐ-
 τοι πληρέστερον καὶ εὐρύτερον τὴν ζωὴν τῆς ἡλικίας των
 θὰ ὄφειλε ἀπὸ σχολείου νὰ παράσχη εἰς τοὺς τροφίμους
 του τὸν χώρον καὶ τὸν χρόνον καὶ τὰ μέσα, ποὺ χρειάζο-
 νται διὰ τὰς παιδιὰς αὐτὰς τοῦ ὑπαίθρου εἰς πολὺ με-
 γαλύτερον μέτρον, παρὰ διὰ τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν των.

Τοῦτο γίνεται καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ σχολείου.
 Περισσότερον παίζουν οἱ τροφίμοι τοῦ σχολείου, παρὰ
 διανοοῦνται. Ἡ Φύσις δὲν ἐπιτρέπει νὰ γίνεται τὸ
 ἀντίθετον. Παίζουν ὁμως μακρὰν τοῦ σχολείου. Εἶναι ὁ-
 μως ἀνάγκη νὰ παίζουν πλησίον του. Δὲν ἐπιτρέπεται εἰ
 τροφίμοι τοῦ σχολείου νὰ ζοῦν τὸ μέγιστον μέρος τῆς ζω-
 ῆς των χωρὶς τὴν σωτηρίαν ἐλοπτείαν τοῦ σχολείου. Ἐν-
 νοεῖται ὁμως ὅτι ὁ γυμναστής τοῦ σχολείου πρέπει νὰ
 ἔχη βαθεῖαν καὶ εὐρεῖαν ἐπίγνωσιν τοῦ ἔργου του. Διὰ
 τὴν διακλήρουξιν τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν ἐξεδόθη τὸ βιβλίον
 τοῦτο.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	Σελ. 3
Μέρος Α'.	
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	
Αἱ διάφοροι θεωρίαι περὶ τῆς παιδείας	
Θεωρία τῆς δαφιλοῦς ἐνεργητικότητος, θεωρία	
τῆς ἀναπληρώσεως, θεωρία τοῦ ἀταβισμού,	
θεωρία τῆς ἀνακουφίσεως, θεωρία τῆς	
προπαρασκευῆς, θεωρία τῆς καθάρσεως	» 7
Κριτικὴ τῶν ἀνωτέρω θεωριῶν	
Θεωρία τῆς δαφιλοῦς ἐνεργητικότητος, θεωρία	
τῆς ἀναπληρώσεως, θεωρία τοῦ ἀταβισμού,	
θεωρία τῆς ἀνακουφίσεως, θεωρία τῆς	
προπαρασκευῆς, θεωρία τῆς καθάρσεως.	» 11
Ἀπόπειρα συμβιβασμοῦ τῶν ἀνωτέρω θεω- ριῶν	» 15
Παιδιὰ εἶναι ἡ ζωὴ	
Τὸ κίνητρον τῆς παιδείας	
Ἐνέργεια—λειτουργία, δουλεία—ἔργον—παιδιά,	
παιδιά	» 20
Ἡ μορφή τῆς παιδείας	
Ἀταβιστικὴ θεωρία, θεμελίωσις τῶν στοιχειω- δῶν λειτουργιῶν, ἐπιδιώξεις ἀντιδράσεως, ἔνστικτον ὑπεροχῆς, ἐμφάνισις ὁμάδος μὲ ὁμοία ἀτομικὰ συμφέροντα ἔνστικτον ἐπι-	

δείξεως, ἐμφάνις ομάδος με κοινὸν συμ- φέρον, κατὰ τὰς τῶν παιδιῶν	Σελ.	»	29
Ἀποτελέσματα τῆς παιδείας		»	50
Μέρος Β.			
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ			
Παιδαγωγική ἀξία τῆς παιδείας			
Παιδιά—σχολεῖον, ἐπίδρασις τῆς παιδείας ἐπὶ τοῦ σώματος, ἐπίδρασις τῆς παιδείας ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος, ἐπίδρασις τῆς παιδείας ἐπὶ τοῦ ἠθους καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνικότητος		»	56
Τὸ ἔργον τοῦ γυμναστοῦ			
Ἡ ἀνάγκη τοῦ γυμναστοῦ, ἐπέμβασις τοῦ γυ- μναστοῦ, τάξις κατὰ τὴν παιδείαν, ἐκλογή παιδείας		»	74
Ἀνακεφαλαίωσις		»	91

